

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

JENS K. SKOV

KEND DIN EGN

KEND DIN EGN

Jens K. Skov

KEND DIN EGN

- et sogns historie

JENS K. SKOV

KEND DIN EGN

er redigeret af Hans Nielsen og Ib Friis

Tegninger og lay-out Ib Friis

Elektronisk tekstbehandlet med programmet WordPerfect
af Kreativ Kommunikation ved Ole Damm Sørensen

Konverteret til fotosats af Team Reklame, 3500 Værløse.

Trykt af Team Tryk ApS, begge ved direktør Finn Jensen.

Printed in Denmark 1988.

INDHOLDSFORTEGNELSE

Til Jens K. Skov	6
Forord	7
Danmarks tilblivelse og tidstavle	9
Værløses landskabsformer og beliggenhed	11
Byerne i bondesamfundet	15
Optegnelser fra en urolig tid	18
Enevælden, Vornedskab og Stavnsbåndet	21
Forordning om pas og skudsmål	25
Ryttergodset	27
Det ældste Jonstrup	29
Bringe By	33
Borupgaard, Svenskekrigen og Borup Sø	35
Jonstrup Mølle og Uldenmanufaktur	40
Jonstrup Vang	45
Jonstrup Seminarium	47
Kirke Værløse	51
Kirken i Værløse	56
Danmarks kirkebøger	60
Lille Værløse	67
Kolle Kolle, Kulhus og Bøndernes Hegn	77
Fra Overdrev til Hareskovby	84
Skovene i vort område	89
Søndersø	91
Det kommunale selvstyre	94
Sagn og beretninger fra Værløseegnen	100
Efterskrift	109
Billednoter	114

Til Jens K. Skov

*Vi søger slægtens spor i stort og småt,
blandt sognets børn, mænd og kvinder,
i mosefund, i alterbog, kort og godt
blandt folkets tarv og stærke minder.*

*Vi ser hvert gran af slægters ve og våde,
prøver at løfte flig af tidens gåde.*

*Vort kære land, som hygger dig,
mens verden om det brænder sig.*

*Det, der i vort håb og drømme går,
er at frihed højt på himlen står.*

*I skolestue ved aftentide
mødtes vi for at høre,
lytte med andagt og megen flid.
Elevens viden blev meget større
om folkets liv og færden
til død og fra det kom til verden.
Fra Skov det lød klart og godt
ved hjælp af papir og mange kort.*

*Han talte og om naboland.
Fra fortid han næring hente.
Ved kirkers bog han fik forstand,
og det han lod os kende.
I dette skrift vi finde kan
mange ord fra denne mand.
I fortid han ind os trak.
Kære Skov! Vi siger tak.*

Hans Nielsen

FORORD

Denne bog har jeg udarbejdet efter studier og optegnelser, som kasserer i Historisk Forening for Værløse Kommune, maskinmester ved Sønderød Vandværk, Jens K. Skov, igennem et langt liv har foretaget.

Bogens titel ”Kend din egn” har baggrund i de mange kurser, han gennem årene har stået for i folkeoplysningens tjeneste. Da jeg gennem mange år har haft kendskab til hans materiale og arbejde, fandt jeg det rigtigt, at det blev udgivet i bogform, hvilket han billigede, så både nulevende og efterfølgende borgere i Værløse kunne få glæde af at læse den.

Jens K. Skov var lærer på disse kurser, og har til de vejledende data hentet sin viden dels fra trykte kilder, dels fra utallige samtaler med mange af Værløse Sogns beboere samt uden-sogns folk.

Blandt de trykte kilder, Jens Skov har øst af, kan nævnes Danmarks Riges Breve, Kronens Skøder, Københavns Diplomatarium, Jonstrupbogen, Naturparken og Årsskrifterne fra Historisk Forening for Værløse Kommune.

Desuden udskrifter af matrikelbøger, folketællingslister, kirkebøger og andet arkivmateriale, samt private dokumenter, breve og optegnelser.

På grund af den store stofmængde fra Jens Skovs vejledende data kan ikke alt være med i denne bog, hvorfor der henvises til ovenstående trykte kilder.

Det er et stykke kulturhistorisk arbejde, Jens K. Skov har udført, der ikke skal gemmes væk i støvede arkiver. Følgen-

de har bistået med løsningen af opgaven: Konsulent Ole Damm Sørensen, lærer og tegner Ib Friis, Historisk Forening for Værløse Kommune, direktør Finn Jensen Dansk System-Blanket ApS, samt følgende pengeinstitutter: Den Danske Bank, Privatbanken, Bikuben og Sparekassen SDS.

Hans Nielsen

Uden overdrivelse kan man udnævne Jens K. Skov til Værløseegnens mest velbevandrede historieskriver, hvilket Historisk Forenings medlemmer med mange flere har nydt godt af i omkring 30 år.

Dertil kan lægges hans specielle evne til at formidle stoffet videre i kursusform til lydhøre elever.

At sætte disse ”Kend din egn”-kurser på tryk efter Skovs manuskript giver naturligvis ikke hele oplevelsen af at være til stede under den personligt engagerede fremlæggelse af lokalhistorien, men initiativet må i høj grad hilses velkommen.

Bent Damsgaard-Sørensen

Formand for Historisk Forening for Værløse Kommune

DANMARKS TILBLIVELSE OG TIDS-TAVLE

Danmark hævede sig som lave nøgne grusbanker op af søen efter at isen var smeltet. Ler og grus som bræen havde ført fra fjeldene i Norge og malet i sin kværn og som sank til bunds i havet, da den smeltede, så meget at grundene ragede ovenud og blev til øer, et vældigt flytteearbejde af bræen, der skrabe fyld nok af et land til at opbygge et helt nyt af.

Luftigt var der herude efter det store tøbrud. Våde syndflodsvinde strøg over mange nyskabte, fuldstændig bare øer og holme, kun milevide grusmarker spækket med store sten, drivende af vand, med et net af sunde og strømme mellem kysterne og et net af søer og rindende vand i det indre.

Vand foroven, evindelige regnskyl i de første århundreder efter issmeltningen, mens jorden endnu var kold, så tåge, da det blev mildere. Året rundt rugede den; men endelig fik sol og vind overhånd og tørret øerne så vidt, at mågen kunne trippe i land uden at synke i den våde smadring, og fra nu af begyndte de nøgne grusbanker ude i søen langsomt og ved hjælp fra mange sider at forvandle sig til land.

Landet er nu overalt farbart, stenede heder og vidtstrakte kær med ris og pilekrat; harer, mus og alskens gnavere finder livsophold i landskabet. På dem luret ræven, og rovfuglene holder sig svævende over deres reder. Sådan går et lille tusind år.

Renen rykker ind i landet og ud igen, da det ikke bliver ved at være koldt nok. Somrene bliver stadig længere, og nu - langsomt og tålmodigt - vandrer skoven ind. En begyndende lys skov og derimellem vide heder. Der gik et dejligt vildt overalt, og fjorden, der tog imod vandløb, som skred mellem blomster og med smilehuller i den langsomme strøm, lynede af fisk.

- Sådan var landet, da stenalderfolket flyttede ind i det.

Sådan beskriver Johs. V. Jensen Danmarks tilblivelse i sit værk "Den lange rejse".

Tidstavle over Danmarks oldtid

År før Kristus

50.000 Første spor af mennesker.

Marvspaltede dådyrknogler fra Hollerup.

10.000 - 2.700 Ældre stenalder.

10.000 - 8.300 Rensdyrjægere.

Fund ved Allerød og Bromme. Nørre Lyngby.

8.300 - 2.700 Jægere og fiskere.

Klosterlund. Urokse ved Vig.
Maglemose.
Sværdborg. Indlandsbopladser.
Holmegaard.

Vedbæk.
Ertebøllekultur. Kystbopladser.
(Køkkenmøddinger).

2.700 - 1.500 Yngre stenalder.

Agerbrug og kvægavl.
Dyssetid. Fund ved Barkær.
Jættestuetid. Fund ved Bundsø.
Dolktid. Fund ved Store Valby.

1.500 - 800 Ældre bronzealder.

Trundholm solbilledet.
Helleristninger.

800 - 400 Yngre bronzealder.

Bopladser og støbefund.
Lurer, hjelme og guldkar.

400 - Keltisk tid.

Hjortespring. Borremose.
Dejbjerg-vognene.
Gundestrup-kedlen.

VÆRLØSES LANDSKABSFORMER OG BELIGGENHED

Overalt i Værløse Sogn præges overfladen af de større og mindre tunneldale, der alle går i retningen øst-vest, og er dannede af vandet, der under isen løb fra øst til vest, idet det pressedes opad af den overliggende is, og da vandet medbragte grus og sten, udgravede det dale, som kaldes tunneldale.

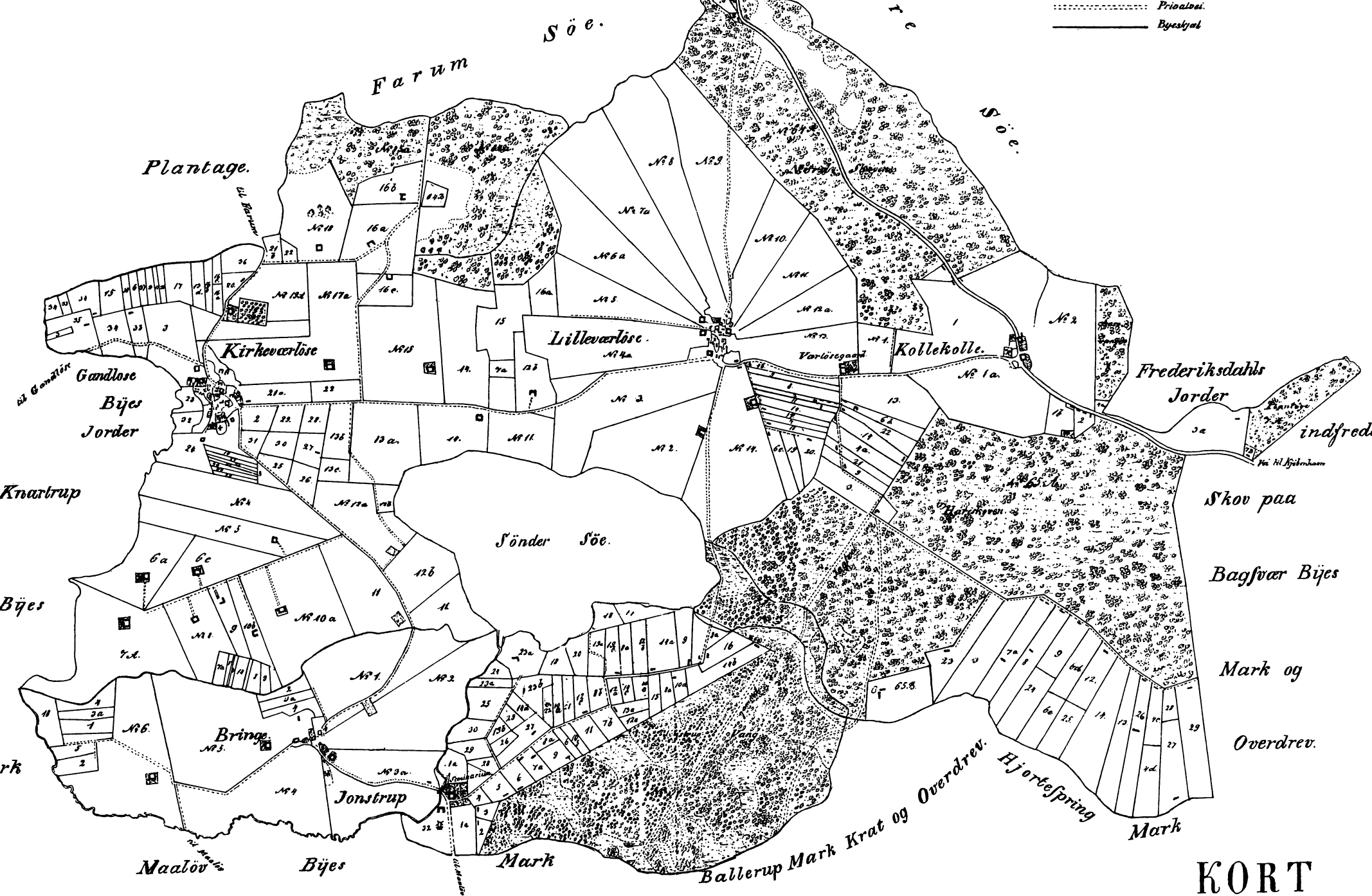
Sognets største tunneldal er forlængelsen af den dal, der ses i den sydlige del af Dyrehaven, og hvori Klampenborg Galopbane ligger. Her er dalen bare betydeligt bredere, 1,5 - 3 km, og den har en længde af ca. 7 km i sognet. Dalen skiller sig tydeligt fra omgivelserne i nord og syd, til trods for at både overflade og jordbundsforhold er nogenlunde ens. Hele terrænet her er stærkt kuperet. Det består af talrige, uregelmæssigt liggende småbakker med mellemliggende mosehuller.

Dette landskabsbælte, ved hvis østende Værebros Å har sit udspring, har dog både mod nord og mod syd en tydelig begrænsning i form af ret markerede skrænter eller skrånin-

ger. Den nordre dalside skimtes svagt i landskabet lige vest for Bagsværd, følger med stejle skrænter sydsiden af Store Hareskov, går tæt forbi Månedalen og derfra gennem Lille Hareskov og langs nordsiden af Søndersø til grusgraven sydøst for Kirke Værløse.

Dalsidens forløb er noget bugtet, men linien er hele vejen i sognet særdeles vel markeret med sine 10 - 20 m høje skråninger. Den sydlige grænse er lige så skarpt formet, men højdeforskellen er her gennemgående mindre. Grænselinien kan her (fra øst) følges fra Klavsdals Bro vest for Gladsaxe og videre i vestlig retning langs med Værebros Å 300 - 600 m syd for denne.

Grænsen går temmelig lige til sydøsthjørnet af Jonstrup Vang, men er i sit videre forløb syd om denne skov noget mere uregelmæssig. På sit vestligste stykke, mellem Jonstrup Seminarium og Maaløvgaard, træder dalens grænse mod højlandet atter smukt frem i form af høje skrænter. Der er herfra god udsigt over dalstrøgets vestligste afsnit, ligesom skråningerne ved Månedalen og nordvest for Hjortespriingen giver lejlighed til god oversigt over dalstrøgets østligste del.

KORT

over

I sognet strækker sig to israndlinier, men de er så utydelige, at de næppe kan skelnes i terrænet, og man kan ikke nøjagtigt angive, hvor de går. Den længste af dem strækker sig fra Kirke Værløse og følger næsten den store tunneldals vestside. Dog er der lige nord for Jonstrup en afstand på ca. 500 m mellem israndlinien og tunneldalens vestside.

Beliggenhed og grænser

Værløse Sogn, der udgør en kommune af samme navn, ligger i Smørum Herred, Københavns Amtsrådskreds på grænsen til Frederiksborg Amt. Sognets grænse falder nemlig sammen med amtsgrænsen fra Furesø gennem Farum Sø og videre til Bringe mose. Mod øst grænser sognet til Lyngby og Gladsaxe sogne, mod syd til Herlev og Ballerup samt Måløv sogne, mod vest Ganløse sogn og mod nord Farum sogn.

Sognegrænsen følger for størstedelens vedkommende naturlige grænser, f. eks. åer, søer, grøfter og skovdiger.

Fra Furesøen går grænsen mod syd til Kulhus og derfra mod øst helt ud til Bagsværd, idet grænsen hele tiden følger et hegn. Fra Bagsværd Sø går grænsen mod vest til Frederiksborgvejen, så at sognet af Frederiksdal Storskov har en smal stribe, der strækker sig helt ud til Bagsværd Sø.

Sognegrænsen følger nu et hegn, der går i retningen nordsyd gennem Store Hareskov. Når sognegrænsen forlader Store Hareskov findes der ikke længere nogen naturlig grænse. Sognegrænsen bestemmes da af dens retning gennem Store Hareskov, idet den føres i lige linie gennem det åbne land ned til Værebros Å (Tibberups Å).

Herfra følger grænsen den til Gisselfeld Bro, hvorfra den går langs Jonstrup Vangs sydlige grænse næsten helt til Jonstrup By. Efter at have forladt skovdiget går grænsen videre mod vest over åben mark, idet den følger en stejl skrænt, til den igen når Værebros Å.

Så følger den denne, først mod vest og senere mod nord, til lige øst for landsbyen Knardrup, hvor Værebros Å drejer mod vest. Grænsen følger derefter Bunds Å til skydebanerne, går langs disse, til den træffer en grøft, hvorefter den følger denne til Snarevad Bro, for derefter at følge et dige, et skovbryn og en grøft, til den munder ud i Farum Sø. Sognegrænsen går nu gennem Farum Sø langs Mølleåen ved Fiskebæk og er atter tilbage i Furesøen.

Herred

Öl

Herred

T

E

Smø

Grasøegaard
Grasøe
Grasøemølle

Manderup
Høyerup
Lindhøj

Quinderup
Lijstrup

Uvelse

Kollerød
Allerød

Lullerød
Hjølste

Præstøse
Blaustrød
Lijserød

Selsmark
Sandholm
Høvelte

Isterød
Rauensnas
Høfterkiøb
Ubberød

Friderichsfund

Slangerup
Lindholm

Lunge

Vasfingerød

A
Kajerød
Birkørød

Estemoße
Eggerød

Bunderup

Paastrup
Hjørlande

Uggeløse

Brægerød

Hestetieb
Bisstrup

Nobas
Krog

Oppe Sundbye

Sundbyelille

Krøtmølle

Badstrup

Farumgrød
Farum

Staursholt

Rudersdal

Frøy
Holte
Søllerød

Hagerup

Mørdrup

Hestetangsmølle

Farum

Karinholmgrød
Fuur Søe

Droninggrød

Crudmølle
Mølle
Kaabe

Snodstrup

Skienkølse

Sporrestrup

Slagslunde

Store Korbek

Steenlille

Gangløse

Store Værløse
Borupgrød

Sønder Søe

Lille Værløse
Kollekolle

Friderichsdal
Sorgenfrie

Brede
Fulv

Lille Korbek
Vdeje

Ølstjikke

Sofum

Knardrup

Mølle

Bringeløse

Lille Værløse
Kollekolle

Friderichsdal
Sorgenfrie

Lijng

Steenløse

Haabelund

Mølle

Tonstrup

Lille Værløse
Kollekolle

Friderichsdal
Sorgenfrie

Lægerbo

Frodesbieng

Vexøe

Sorup

Maaløv

Maaløv

Tebberup

ke

Vangeo

Sveistrup

Vexøe

Sorup

Maaløv

Maaløv

Tebberup

ke

Vangeo

Overvære
Nedervære
Broemølle
Müllinge

Gundsoemagle

Hovemølle

Hove

Edelgave

Agerup

Smø

Hiortzprung
Fuglsang

Buddinge

Gladfaxe

Siberh

Kirkerup

Hovemølle

Hove

Edelgave

Lidøe

Skoulund

Herlev

Gladfaxe

Siberh

Felsoe

Relighed

Hilf

BYERNE I BONDESAMFUNDET.

I slutningen af det 11. århundrede betegner Adam af Bremen i Danmarksbeskrivelsen i *De hamborgske Ærkebiskoppers Historie* det nordlige Sjælland som øde og ubeboet. Bremerklerkens ord kan imidlertid kun have gyldighed for den del af det nuværende Nordsjælland, især den nordøstlige del, hvor skoven i den tidlige middelalder havde langt større udbredelse end i den senere tid.

Andre steder må der allerede dengang have været betydelige strækninger med gammel bebyggelse, store landsbyer og frugtbar agerjord.

Hvis vi ikke vidste det ad anden vej, kunne stednavnene fortælle os, at Naturparken ligger midt i et sådant ældgammelt agerbrugsland. Det fremgår især af egnens mange landsbynavne på *løse*. Tre af dem, Uggeløse, Ganløse og Værløse har direkte berøring med vort område, og ikke langt fra ligger Uvelse (ca. 1370 Ughløsæ) og Stenløse med sin udflytterby Stenlille, oprindelig Stenløselille.

Betydningen af *-løse* er ikke fastslået med fuld sikkerhed.

Efter udbredt opfattelse er det beslægtet med oldnordisk *laut* for jord, land, samme ord som de svenske dialekters *löt* for skråning, græsgang og afledt af roden i udsagnsordet *lude*, hvorefter den oprindelige betydning skulle være skråning.

Nogenlunde sikkert er det, at *-løse* i stednavne, uanset oprindelsen, ikke har relation til et bestemt naturforhold, men må udtrykke et fundamentalt landbrugsteknisk begreb: ager, indhegning, græsgang eller lignende.

At navnene på *-løse* hører til vore allerældste landsbynavne og går tilbage i det mindste til de første århundreder af vor tidsregning fremgår af forholdene i Merløsebygden i Holbæk Amt, hvor *-løserne* er endnu talrigere end i det vestlige Nordsjælland.

I hele Merløse Herred findes der udover *-løse* kun tre navne af gammel type. Det må betyde, at *-løserne* og deres udmarker engang har opfyldt praktisk talt hele herredet, og de må således være de ældste eksisterende landsbyer i området.

Løse-navnernes høje alder bevirker, at de ofte er meget vanskelige at tolke, fordi ordforrådet ustandselig forandres, og mange ord må antages at være forsvundet af sproget før de ældste skrevne kilders tid.

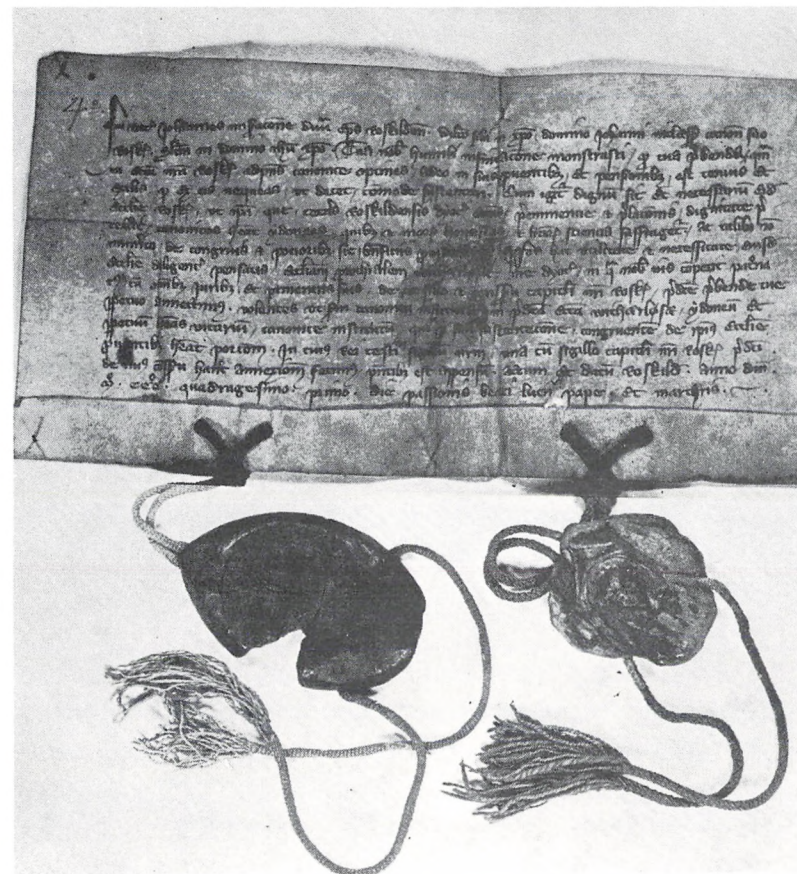
Kun i få tilfælde - som Stenløse - er forleddet umiddelbart forståeligt. I Uggeløse er det første led måske et olddansk *Wiggu-, ejefald af ordet *vigga*, der kendes fra norsk dialekt i betydningen skovkant. (En * foran et ord eller en navneform betyder, at ordet eller formen ikke er direkte overleveret i kilderne, men beror på en sproghistorisk konstruktion). Et olddansk *Wiggu- ville i middelalderen blive til Ugge eller Uggæ-.

Træffer denne forklaring det rette, er navnet både med hensyn til dannelse og betydning en parallel til Værløse (1341 *Witherløse*), hvor første led antages at være den oprindelige ejeform *withar* af ordet *ved*, gammeldansk *with*, for skov.

Ganløse skrives i det 14. århundrede *Galløse*, og den moderne form dukker først op i kilderne på reformationstiden (1536). Da det er lettere at forklare en overgang fra Ganløse til Galløse end omvendt, skal man dog snarest regne med et oprindeligt *Gan*, der kunne være det samme ord som det fra bornholmske, norske og svenske dialekter kendte *gan*, *Gane*, *Gæller*, her med en topografisk betydning for kløft eller lignende.

Det yngre navnelag - stednavne fra vikingetid og middelalder - er på Farumegnen først og fremmest repræsenteret ved navnene på *-torp* (nu *-rup*, *-drup*, *-trup*) og *-rød*. Torp bety-

der en udflytterby eller -gård, og det gammeldanske *ruth*, der i Nordsjælland er blevet til *-rød*, betyder rydning og er beslægtet med udsagnsordet *rydde*.

Ældste kendte dokument med navnet Værløse. Biskop Jens af Roskilde henlægger kirken i Værløse til roskildekannikken Jens Nielsens præbende 4. marts 1341.

De fleste ord på -torp er sammensat med personnavne, der må antages at være navnene på de mænd eller (sjældent) kvinder, der har grundlagt eller ejet de pågældende byer. F.eks. indeholder det forsvundne Bolstrup (ca. 1370 Bothestorp) i Farum Sogn det velkendte gammeldanske mandsnavn Botulf.

Mange af navnene har imidlertid fællesnavne til forled, og det gælder de to -torper, der ligger ved Naturparken. Til Bastrup skal rimeligvis henføres en Ebbe de Bastetorp, der nævnes i begyndelsen af 1100-tallet, og *Bastetorp* er således navnets ældst kendte form.

Det er sammensat med ordet *bast* eller snarere en afledning *baste*, der egentlig betyder materiale til basttilvirkning. Da bast til redskaber især hentes fra lindetræer, komordene, der indgår i et stort antal nordiske stednavne, til at bruges om steder med bevoksning af lind; den betydning har ligefrem det nært beslægtede svenske dialektord *bäste*.

Det er interessant, at vi på Bastrups grund har et marknavn med forleddet Baste-, nemlig Bastebjerg, der nævnes i markbogen 1682 (*Bastebiergs Aasz*).

Tidstavle

Ca. 0 - 200 -løse byerne opstår ca. 100 - 150. Klaudius Ptolemaios (Ptolemæus), berømt græsk geograf og matematiker, levede i Alexandria i Egypten. I den af ham udarbejdede geografi angiver han ved længde og bredde beliggenheden af ca. 8.000 steder på jordoverfladen samt landes grænser, indsøer, øer og kyster. Her angives meget skematisk Jyllands krumme ryg mod nord.

200 - 400 Yngre romersk jernalder. I sommeren 1944 foretager Karl K. Nielsen en undersøgelse af en oldtidsgrav syd for Hjortøgaard og finder her en fibula med runeindskriften ALUGOD og et hagekors (Swastika).

Ca. 1000 - 1200 Fra denne periode finder Karl K. Nielsen ved undersøgelse i Værløse Kirke i 1956 6 stolpehuller, der tydeligt viser, at der har været en trækirke, før den romanske stenkirke blev bygget i perioden 1000 - 1200.

Ca. 1157 - 1241 Jonstrup grundlægges af Jon Raymoth Jonsen.

1208 31. jan. Kollekolle nævnes i et gavebrev til Frue Kirke.

1248 8. okt. Jon (Litle) Jonsen afstår Jonstrup og gods i Lille Værløse ved mageskifte.

1271 29.okt. Kong Erik 5 Glipping mageskifter med Esrum Kloster, således at han får klosterets ejendomme i Lille Værløse til gengæld for Sode Mølle ved Esrum Sø.

1319 - 1332 Kristoffer II's tid. I 1959 finder man en vandmølle ved Annexgaard i Kr. Værløse. Det er tydeligt at møllen er ødelagt ved vold i en urolig tid.

1341 4. mar. Biskop Jens af Roskilde henlægger kirken i Værløse til roskildekanniken Jens Niensens Præbende.

OPTEGNELSER FRA EN UROLIG TID.

1326 udjog Barnum Eriksen til Skarsholm munkene på Knardrup Kloster, som Kristoffer II havde givet privilegier og en del gods. Knardrupgaard havde været ejet af Hvide-slægten, som de fredløse var rundet af. Dette overfald er sikkert sket med stor vildskab, og alt, hvad de ikke selv skulle bruge, er ødelagt.

1332 - 1340. Ingen konge i Danmark.

En sjællandsk klerk har på Valdemar Atterdags tid (1340 - 75) skrevet i "Sjællandske Aarbog" blandt andet:

1343. *Saavel danske som tyske røver Kvæg på Sjælland og lemlæster mange Bønder. Byen Køge afbrændes, og mange Landsbyer hærges. Fremdeles sejrede tyskerne over de danske ved Fladsaa Mølle, hvor Bo Falke og flere andre blev fangne.*

Endvidere slog Kongen sig ned med sine Folk i Ringsted 27. December, og den 31. December brød han op derfra og drog ad Slagelse til, hvorfra han stævnede mod Korsør Borg; men

narret af et Bud vendte han tilbage til Lyngø. Samme Dag blev Bisp Svend af Aarhus og Jacob Paulsen, Dekan i Roskilde, fangne på Vej tilbage til Roskilde. De føres til Padeborg (nuværende Sparresholm), hvorpaa Landet lyses i Interdikt (band).

1344. Der sluttes våbenhvile mellem danske og tyske.

1345. Holstenerne stak ild på flere landsbyer på Sjælland.

1348. Kong Valdemar fik de sidste borge på Sjælland. Pesten hærger landet 1348 - 50.

1351. Slotte befæstes og kongelige ladegårde bygges med stor bekostning.

1354. Den 23. juni, St. Hans Dag, holdtes Danehof i Nyborg, hvor Kongen foreskrev, at *hele Danmarks Rige frit skal nyde og have de Love og Friheder, der er givet af Hr. Kong Valdemar Sejr og andre højlovlige Konger, som har været før Os. Fremdeles, at alle gode Sædvaner, som har været fra Arilds tid, skal blive ved Magt.*

Den 11. november, Mortensdag, stævnedes han (Kongen) alle sine fogeder på Sjælland til Slagelse og gav dem mundtlig og skriftlig befaling om det, der skulle gøres i hans fravær.

1355. Den 28. oktober. Møde på Vrangstrup ved Ringsted, hvor Kongen forhandlede med sine mænd om mønten. Han pålagde da også en skat, nemlig at man efter kvægtiende skulle betale 6 groter af hvert gavngørende høved til to terminer.

Han tilføjede også dette, *at alle Fæstebønder, hvem de end hørte til, skulle yde Kongen 14 Dages Arbejde om Vinteren og Sommeren paa egen Bekostning; men af Kongens egne Fæstere ligesom af Kirkens og Munkenes krævedes der Arbejde uden Grænser, saa næppe fik de trætte Lov til at hvile sig.*

1356. Fremdeles lagde Kongen biskopper, abbeder og herremænd landets tarv og ærinde på sinde, men mest de møller, han havde bygget, og deres løb og flod; han ville ikke, at åerne skulle løbe i stranden uden først at have gjort landsgavn. -- Fremdeles kom der ny mønt - kobbermønt efter sølv mønt - den slettere efter den bedre.

1357. Kongen vendte tilbage til Sjælland og skånede ikke bønder og andre for møje, men lod sit åg hvile tungt på alle. Samme år bød han, at der skulle gøres net til at fange ulve med. Siden drog han til Jylland, hvor han blev en stund og tyngede store og små med forskellige pålæg.

1358 bød Kongen, at der skulle graves voldgrave ved byer og

borge. De var temmelig dyre og almuen til besvær. Frygt og skælven og lammelse faldt over alle, til hvem han kom, for han tugtede alle med ild og sværd, med fængsel og død, til de lød hans bud.

Ved Dyre Vor Frues Dag vendte Kongen tilbage til Sjælland, og der var stille i landet i nogle dage.

1359. Da nu jyderne så, at Kongen herskede som en tyrann over sjællænderne, at mange af dem byggede Kirker i ler og klæg og endda selv måtte lægge strå til, men især kirkens fæstere, formedelst de svære arbejder, var bragt til den største armod, - ja, næsten til undergang, så sagde de: *Vi vil ikke tage disse Byrder paa os, men det er os bedre at dø med Ære end leve med Skam, mens vi ser vort Folks Ulykke - - .*

Lunde-ærkebispens krønike sammenfatter sine klager i ordene: *Men i denne Valdemars Tid blev al Overlevering fra gamle Dage, Landets Love, hele den danske Kirkes Frihed, traadt under Fod.*

1387 - 1412. Efter Valdemar Atterdags død styrede hans datter, Margrethe, riget med endnu mere snilde og hensynsløshed end faderen; ja, det lykkedes endog for hende at samle Danmark, Norge og Sverige i den berømte Kalmarunion i juni 1397.

Særlig afholdt i Danmark var hun næppe. Bønderne måtte arbejde endnu mere end under faderen. Hun ville have nye og større ladegårde til avlingen på krongodserne, som hun på forskellig vis fik fat i fra uddøende adelsslægter, og på disse godser lod hun ofte befæstningen nedrive.

1446. Lollands Vilkaar. Det er et af de ældste dokumenter, hvori man mener at kunne skimte de stavnsbundne vornedskab, en overenskomst, øens godsejere har sluttet sig imellem og rimeligvis fået stadfæstet af Kongen.

Deri bestemmes bl.a.: *at ingen, som er hel og før, skal være Husmand. Den Jorddrot, som har en saadan på sit Gods, skal give ham Gaard. Kan han ikke det, må Kongens Foged give ham gård på kronens gods og dele ham fra sin Husband og til Kongens Grund med Lands Lov.*

1536. Reformationens indførelse. Da Grevefejden var forbi, holdtes i oktober 1536 en rigsdag i København, hvor der sker det, at den katolske kirke styrtes for i den kommende tid at erstattes af en evangelisk-luthersk kirkeordning med Kongen som øverste styrer, ligesom det mægtige kirkegods, ca. 1/3 af rigets hartkorn, til evig tid lægges ind under kronen. Samme vej går også bispentiende, der fremtidig kaldes kongetiende.

Mange oprørske selvejerbønder måtte afstå deres jord til Kongen for at løse deres hals. Derved fik kronen sine indtægter tredoblet fra 100.000 til 300.000 tdr. korn årlig.

Kongemagt og adelsmagt indgår nu forbund. Den første, der nu er ovenpå, vælger at styre riget støttet af en højt privilegeret adelstand. Adelen, der var blevet en del svækket på personer og rigdom under Grevefejden, vælger nu at søge sin ære og fordel ved at slå tæt kreds om Kongen og tjene ham og riget.

I slutningen af perioden forværres forholdet mellem konge

og adel, og rigsrådet spiller herre. Tiden fra Brømsebrofreden 1645 og til Enevældens indførelse 1660 er da den egentlige adelsvældes tid.

ENEVÆLDEN, VORNEDSKAB OG STAVNSBÅND

Enevælden overtog 1660 et lemlæstet, ødelagt og forgældet rige. Der må godskrives vore enevoldskonger en god del på den konto. De skånske provinser, ca. 1/3 af riget, var skåret fra. Købstæderne var afbrændte, brandskattede og forarmede, slotte og adelsborge plyndrede for deres klenodier, fæstningerne ødelagte, skovene forhuggede, 1/3 af rigets bøndergårde var øde, de øvrige manglede ofte både sædekorn, besætning og redskaber. Befolkningen var forrået og formindsket i tal, ja, i somme egne helt udryddet af sult, sygdom eller udskrivninger.

Rigets gæld var vokset til den svimlende højde af 5 mill. rigsdalere, dels lån, dels ubetalte lønninger og leverancer. Danmark så efter 3 års fjendtlig besættelse ud som Belgien i 1918, men havde ingen krigserstatning eller moderne teknik at falde tilbage på.

Enevælden fuldbyrder alle tidligere kongers tilløb til centralisering og ensretning. Oprettelsen af kollegiestyret, opdra-

gelsen af en pligtro og loyal embedsstand, forfatnings- og arveloven, den såkaldte Kongelov af 1665, Christian V's Danske Lov af 1683, den første fælles rigslov. Indførelsen af ens mål og vægt i 1698.

1661. Januar. Den ensartet gennemførte hartkornsansættelse. Ordre til alle godsejere, købstæder og amtmænd om at indsende rigtige jordebøger til regeringens kendskab om forholdene.

1664. Den første matrikel (Landgildematriklen) for hele landet, udarbejdet efter de indsendte jordebøger, tages i brug.

1673. Peder Griffenfeld (f. Schumacher den 24/8 1635 og død den 11/3 1699) var med ved hele Enevældens indførelse. Han blev rigskansler i 1673 og ophøjet i grevestanden. Hans modstandere styrtede ham, og han kom i fængsel 1676. Ham kan vi takke for de gode, klare og forståelige love og forordninger, der udkom i Enevældens første vanskelige år.

1681. Man tager fat på en ny matrikel. Agerlandet opmålt og vurderedes, men kortlagdes ikke, og

1688, den 6. maj, godkendtes den af Kongen, blev taget i brug, og gjaldt til 1844, almindelig kendt som Christian V's matrikel (Gammelmatriklen).

Hvad er betingelsen for at kunne kalde sig godsejer til forskel fra proprietær? Er det et spørgsmål om ejendommens areal, f.eks. 1000 ha?

Det er ikke arealet, der er afgørende for, hvad landmændene af de forskellige kategorier kaldes, men hartkornet. Mange er usikre med hensyn til forståelsen af hartkorn, og man kunne fristes til at forenkle problemet og sige, at det er arealet multipliceret med et indekstal for jordens ydeevne. I vestjyske klitter skal der måske flere tusinde tønder land til en tønde hartkorn, mens der på den allerfineste agerjord kun kræves 7 tønder land.

Den landmand, der har under 1 td. hartkorn, kalder vi en husmand, fra 1 til 2 boelsmand, fra 2 til 12 gårdmand eller gårdejer, 12 til 24 proprietær. En gård på over 24 td. hartkorn kaldes almindeligvis en herregård, mens gods er den korrekte benævnelse på et landbrug på i alt mindst 24 td. hartkorn og bestående af en hovedgård plus flere gårde.

Ledreborg, som er en af Værløses nærmeste herregårde, har sammen med Skullerupholm og Kornerupgaard i alt 155 td. hartkorn. Gården har i øvrigt givet navn til grevskabet Ledreborg, der har 1540 td. hartkorn af alle slags.

Trods mangelfuld måling og kortlægning var denne hart-

kornsskyldsætning i begyndelsen god og retfærdig fordelt; men da den benyttedes i 150 år som grundlag for grundskatten på landet, blev den efterhånden mere og mere uretfærdig, fordi jorderne gennem forbedringer havde ændret deres oprindelige værdi.

I årene 1806 - 22 udarbejdedes Danmarks sidste matrikel, der dog først blev gældende fra året 1844. Boniteringen var denne gang langt mere omhyggelig, og al agerjord satte i takst fra 1 til 24.

Af de bedste jorden beskattedes $6 \frac{1}{6}$ td. land til at yde 1 td. hartkorn. På Lolland-Falster går der $9 \frac{4}{5}$ td. ld. på hver td. hartkorn, i Ringkøbing Amt 45 td. ld., og i gennemsnit for hele landet går der 18 td. land på 1 td. hartkorn.

Bedømmelsen var sikkert så retfærdig som muligt og et godt udtryk for jordens evne til at svare afgift. Denne hartkornsansættelse var gældende til 1903.

Vornedskabet

Vornedskabet (*vorded: warthnæth* (navneord) omsorg o. lign., af *warthæ: vogte, beskytte*. Sammenlign værn). Vorned betyder oprindelig den, som er undergivet andres værn eller bor på andres jord, uden at han dog derved har mistet sin personlige frihed.

I første halvdel af det 15. århundrede udviklede der sig i Danmark en form for Vornedskab, der i flere århundreder virkede som et knugende tryk på bonden.

Den første oprindelse var vistnok de lovløse tilstande i det

13. og 14. århundrede, hvor bonden under ufred søgte under herregårdenes og borgenes værn. En anden årsag var de mange øde gårde, der henlå, hvor krig og ufred (Pesten 1348 - 50) havde raset.

På sådanne steder ville bønderne udvandre til mindre hjem-søgte egne, og lidt efter lidt, uden egentlig at være lovfæstet, opstod nu den sædvane, at herremanden kunne tvinge den mandlige bondebefolkning til at blive på godset og tvinge bonden til at tage en gård i fæste.

Vornedskabet blev kun indført på Sjælland og de østlige øer, men her udviklede det sig stedse mere og mere. Herremanden tiltog sig ret til at sælge og overdrage sin vornede både i løst salg og ved overdragelsen af godserne, og der høres om skarp og uretfærdig retsforfølgning mod de bønder, der rømte bort.

I det 16. århundrede nåede Vornedskabet sit kulminationspunkt, og de dårlige herskaber kunne misbruge det således, at bondens hele sociale eksistens var fuldstændig undergraved, og Vornedskabet føltes som en tung og uretfærdig byrde.

Vornedskabet gjorde uhyre skade, især fordi bonden blev doven og modløs og mistede agtelsen for sig selv.

Både Christian II, Frederik I og Christian IV gjorde forsøg på at mildne eller ophæve Vornedskabet, og mange ventede sikkert, at Frederik III, efter at landet var blevet befriet for svenskerne, havde løst Vornedskabets åg; men det blev imidlertid først Frederik IV, som ophævede Vornedskabet i 1702. Straks efter indførtes landmilitisen, som i 1735 førte til

Stavnsbåndet, der i hovedsagen var en forsættelse af Vornedskabet.

Stavnsbåndet

Stavnsbånd, forpligtelse, som gik ud på, at den danske bondestands mandlige medlemmer indenfor visse aldersgrænser ikke måtte forlade deres fødestavn.

Det indførtes ved Christian VI's forordning af 4/2 1733 og ophævedes ved Kronprins Frederiks (Frederik VI) forordning af 20/6 1788.

Det tidligere bestående Vornedskab var hævet af Frederik IV i 1702. Men samtidig var landmilitisen blevet indrettet; denne pålagde vel godsejerne pligt til at stille soldater, men gav dem ikke ret til at nægte bønderne bortrejse fra godset. Men faktisk misbrugte herremændene efterhånden forholdet således, at de under påskud af militær pligt nægtede bønderne rejsepas, og i 1733 blev hele udskrivningsvæsenet lagt i herremændenes hånd; de kunne tage til soldat, hvem de ville af bønderne mellem 14 og 36 år, og ingen i rullen optaget måtte forlade hjemstavnen.

Godsejerne fik dog snart denne af rent militære grunde pålagte forpligtelse betydelig udvidet - for at skaffe dem fæstere og tjenestefolk. Ved forordning af 30/6 1741 udvides Stavnsbåndet til tiden fra bondens 9. til 40. år, og hvis han efter endt soldatertjeneste ikke ville overtage den fæstegård, herremanden anviste ham, kunne denne afgive ham til yderligere tjeneste ved et hvervet regiment i indtil 10 år.

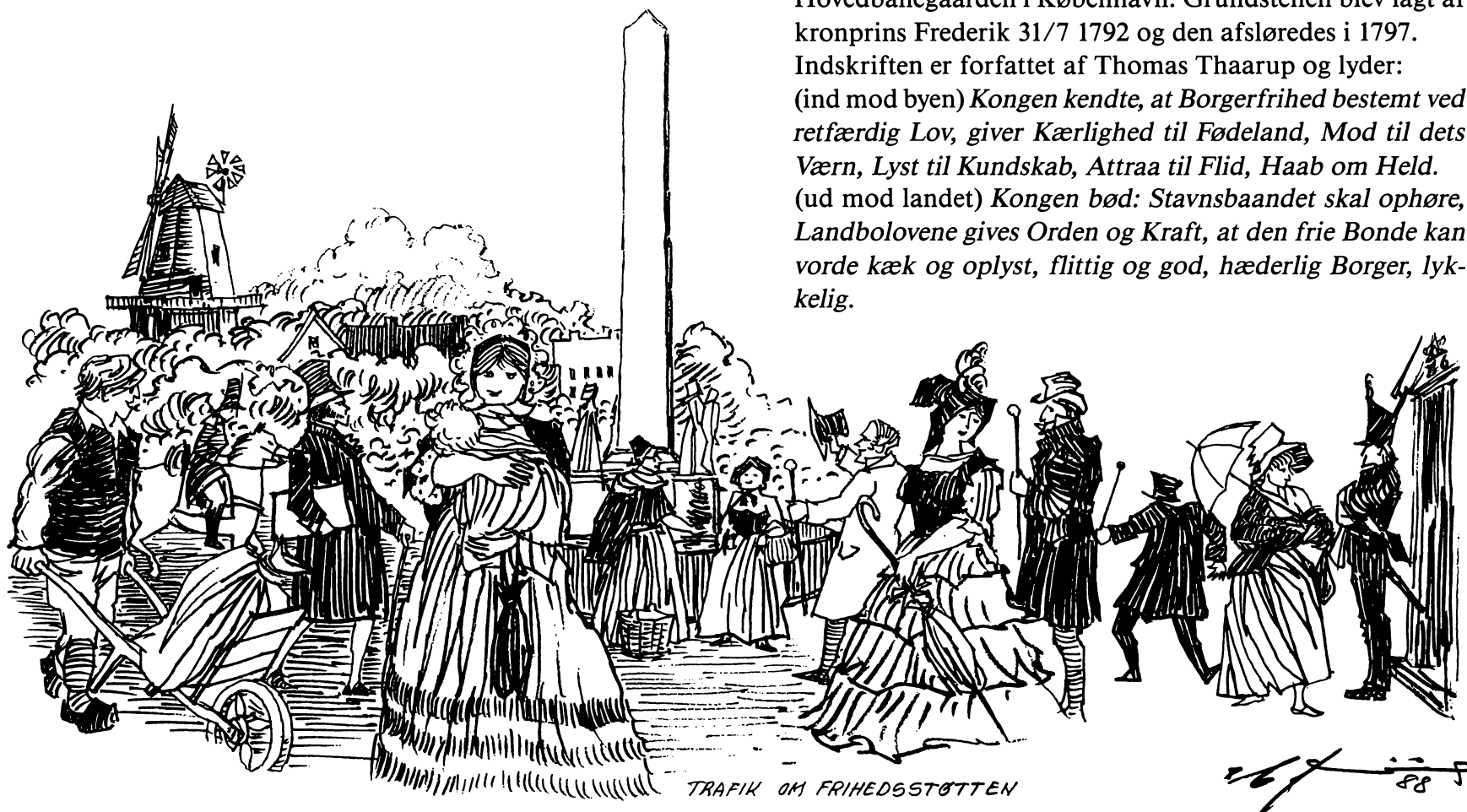

Forordningen af 13/4 1764 udvidede yderligere Stavnsbåndet til at gælde fra personens 4. år. Hermed var bonden fuldstændig undergivet (voldgivet) herremanden.

Men mod slutningen af det 18. århundrede forandredes synet på bondestanden fuldstændig, og i 1788 ophævedes

Stavnsbåndet således, at det ved år 1800 var helt forsvundet. Både for skattens og soldatens skyld indførtes nye principper.

Frihedsstøtten hedder den sandstensobelisk, der står ud for Hovedbanegaarden i København. Grundstenen blev lagt af kronprins Frederik 31/7 1792 og den afsløredes i 1797. Indskriften er forfattet af Thomas Thaarup og lyder: (ind mod byen) *Kongen kendte, at Borgerfrihed bestemt ved retfærdig Lov, giver Kærlighed til Fødeland, Mod til dets Værn, Lyst til Kundskab, Attraa til Flid, Haab om Held.* (ud mod landet) *Kongen bød: Stavnsbaandet skal ophøre, Landbolovene gives Orden og Kraft, at den frie Bonde kan vorde kæk og oplyst, flittig og god, hæderlig Borger, lykkelig.*

TRAFIK OM FRIHEDSSTØTTEN

1798

FORORDNING OM PAS OG SKUDSMÅL

1701. Forordning om Pas og Skudsmaal samt Forbud paa bortrømte Underofficerer, Ryttere og Soldater at huse, hæle og føre af Landet paa fremmede Steder.

Vi Frederik den Fjerde, af Guds Naade Konge til Danmark og Norge, Gøre vittterligt: at naar nogen Fremmed til Sogne paa Landet ankommer, da skal Præsten deres Pas og Bevis, som de medbringe, læse og dennem overhøre, og dersom nogen Mistanke kunne være, skal Præsten da det for Herskabet eller dettes Fuldmægtig angive.

Ligesaa skal han, naar "Tieneste-Tiunde" (= tyend), Mands eller Kvindes Person, lovligt har opsagt deres Tjeneste, især om de agter sig uden for Sognet, være forpligtet til at meddele dem Bevis, hvis de begærer et saadant, for at de er fri og ledige for Herre-Tjeneste til Lands og til Vands.

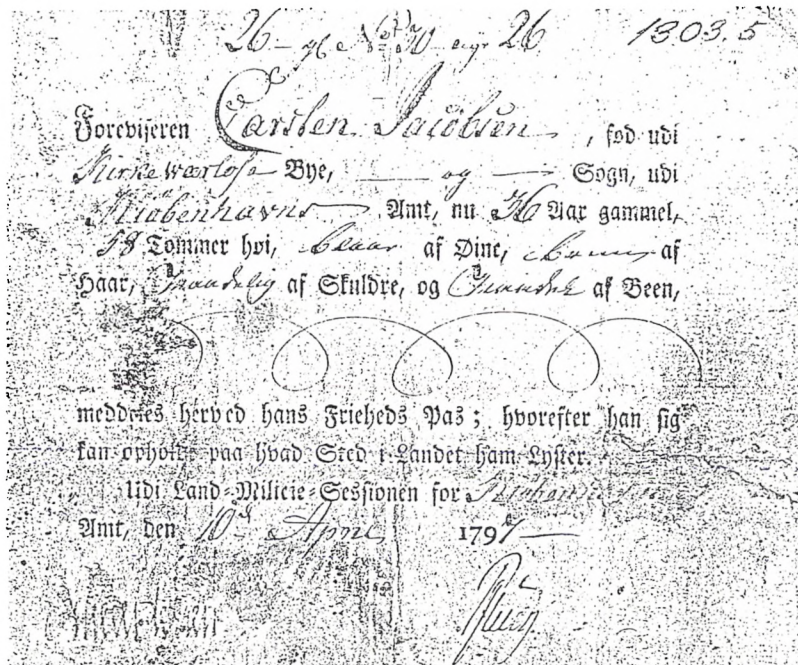
Uagtet disse Bestemmelser maa Vi ugerne fornemme, hvordan adskillige Underslæb og Misbrug kan gaa i Svang med de foreskrevne Pas, Beviser og Skudsmaal, idet en Del af Almuen paa Landet aldeles ikke bekymrer sig om at skaffe

sig noget Pas eller Skudsmaal, medens en anden Del af den forsøger at rette i de, som de har, eller lader Uvedkommende Personer udfærdige Pas og Skudsmaal, som de betjener sig af ved forefaldne Lejligheder, saasom naar de er tvungne til at fremvise nævnte Papirer, hvorved hele Landet meget let kan blive fyldt med løsgængere og andet unyttigt Folk, som bare strejfer om og intet nyttigt tager sig til, ligesom det maa formodes, at en og anden Misgerning og Udaad derved forbliver uopdaget, og at Giernings-Manden tillige har bedre Mulighed for at undslippe end ellers.

For at hindre slig Underslæb og skadeligt Misbrug af Pas og Skudsmaal, har Vi allernaadigst fundet det for rigtigt at anordne og befale, at ingen Præst overalt her udi Vort Rige Danmark maa give nogen, det være sig Mands eller Kvindes Person, som har været til Alters noget Skudsmaal, medmindre Personens rette Husbond først under sin Haand og Segl har givet Vedkommende sin Afsked, Pas eller Følgesedel, til hvilke skal bruges et Ark stemplet Papir til 24 sk. danske for en Mands Person og 12 for en Kvindes Person. Paa det skal Husbonden først skrive Personens Afskedspas

og Tilladelse til, at han maa flytte videre, samt dernæst tilføje en skriftlig Begæring til Sognepræsten paa Stedet om at ville give Personen hans Skudsmaal, hvorefter Præsten lige derunder paa samme Papir under sin Haand og Segl og paa dansk, at alle kan forstaa, skal skrive det ønskede Skudsmaal.

Paa denne Maade fortsættes paa Arket, indtil det er fuldskrevet, hvorefter, om saa behøves, et nyt udfærdiges. (Derefter følger bestemmelser om takster og bøder m.m.)

Hvorefter alle og enhver Vedkommende sig allerunderdanigst haver at Rette og for Skade at tage Vare. Og byde og

befale Vi vores Grever, Friherrer, Stifts-befalingsmænd og Amtmænd, Præsidenter, Borgmestre og Raad, Toldere og Fogeder, saavel i Købstad som paa Land, tillige vores Guvernører, Kommandanter i Fæstningerne samt alle andre lavere Civil- og Militærbetjente, som alle denne Vores Forordning under Vores Kanceli-Segl bliver tilskikket, at de straks paa behørige Steder lader den læse og forkynde.

Givet paa Vort Slot København den 19. Februar 1701
Under Vor kgl. Haand og Segl

Frederik R.

Skudsmålsbog.

Ifølge den danske tyendelov af 10/5 1854 paragraf 51 bør ethvert tyende være forsynet med en skudsmålsbog. Den skal udfærdiges i byerne af politiet, på landet af sognepræsten.

Lovens paragraffer 51 - 63 indeholder en del regler om denne skudsmålsbogs indretning, tyendets anmeldelsespligt, husbondens indførelsespligt af tjenestetid m.v., hvortil henvises. Tidligere havde husbonden ret til at indføre bemærkninger om tyendets forhold i tjenesten, men dette faldt dog allerede bort ved loven af 29/3 1867. I stort omfang er skudsmålsbogen nu faktisk gået af brug. (1917).

Ved Medhjælper-loven af 1921 afskaffedes skudsmålsbogen, som da havde været dekretet fra øverste sted i 220 år. Men sådan set er formålet med den som forordnet af Frederik IV stadig eksisterende, dels gennem de bestående folkeregistre og dels gennem frivillige udstedelser af anbefalinger fra husbond til tyende.

RYTTERGODSET

Under Christian V var der allerede i 1670 oprettet et nationalt rytteri og jordegods udlagt til dettes underholdning samt indkvartering af en del af rytteriet hos bønderne, men henimod slutningen af den store nordiske krig (1700-1721) blev der foretaget en fuldstændig omlægning af ryttergodset.

Frederik IV oprettede 12 rytterdistrikter, der havde navn efter de amter eller landsdele, hvor de var beliggende. Hvert rytterdistrikt var indrettet til at *indkvartere og pleie et Regiment*.

I de tre nordsjællandske amter, Københavns, Frederiksborgs og Kronborgs distrikter fandtes der ikke tidligere noget ryttergodt, så den nye ordning blev her mere gennemgribende end i de andre landsdele.

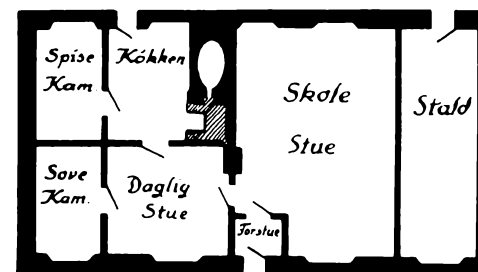
Den 21. december 1716 nedsattes en kommission til indretningen af de sjællandske rytterdistrikter, og den 1. december 1718 forelå hovedkrigsjordebøgerne, hvorefter inddelingen af rytterdistrikterne fandt sted 1719.

Frederik IV's forordning om ryttergodset medførte, at ryt-

terne ikke længere skulle indkvarteres hos bønderne, der herefter skulle svare en årlig afgift (protionspenge), erlægge naturalier til rytterkassen og forrette hoveri på hovedgårdene.

Det varigste minde om rytterdistrikterne - der omtales i alle almindelige fremstillinger af vort lands historie - har Frederik IV sat sig i de 240 rytterskoler, han i årene 1721-1727 lod opføre i de 12 rytterdistrikter.

Rytterskolerne var grundmurede og med tegltag. Der var en god lejlighed til læreren og hans familie, og skolestuen var rummelig og med loftshøjde, der svarer til kravene den dag i dag.

Grundplan af Fr IV's Skoler.

Rytterskolen i Ll. Værløse brændte ikke i 1794, formentlig fordi den havde tegltag, men den blev dog i midten af 1800-tallet erstattet af en anden skolebygning.

Inddelingen af rytterdistrikterne var forfejlet og til stor skade for landet, men den varede til Christian VII's første regeringsår 1766, hvor man gav bønderne i København, Frederiksberg og Kronborg amts rytterdistrikter arvefæste på deres gårde.

På kongeparrets salvingsdag 1. maj 1767 blev kronbønderne selvejere. Der udstedtes skøde på deres gårde til arvefæste-

ejendom. Skøderne blev ikke indført i protokollerne, men et trykt eksemplar af hvert skøde blev fremsendt fra Rentekammeret til vedkommende *retsbetjent*, som så skulle samle skøderne og indbinde dem i protokoller. (Det blev aldrig udført).

På Københavns Amts Rytterdistrikts Birketing læstes 597 skøder mandag den 11. maj 1767. De var alle underskrevet af regimentsskriver Hans Jørgen Dahl og dateret Kollekolle 16. juli, altså her i Værløse.

DET ÆLDSTE JONSTRUP

Ridderborgen i Jonstrup er sikkert grundlagt af Jon Raymoth, der levede i Valdemarstiden ca. 1100, og han havde gods i Værløse. Placeringen ses af kort fra 1781. Hans søn, Jon Jonsen, afstår godset og andet gods i Værløse, altså borgen også, for andet gods, herunder en gård i København. Det sker i 1248.

I 1360 overdrager Bo Falke af Vallø gods i Værløse, herunder Jonstrup, til Bispen af Roskilde Heinrich. Altså nye ejere i området. 1435 ser det ud til, at borgen er ødelagt ved fjendehånd sammen med Knardrup Kloster. Den blev ikke genopført, men jorden blev udlagt til en gård, hvor lensmanden boede.

1498 fører Hans Knudsen af Jonstrup sag mod abbed Mathis af Knardrup om en gård, som abbeden påstår klosteret har fået af Jens Williamsen af Slaslundt. Dommen lyder således:

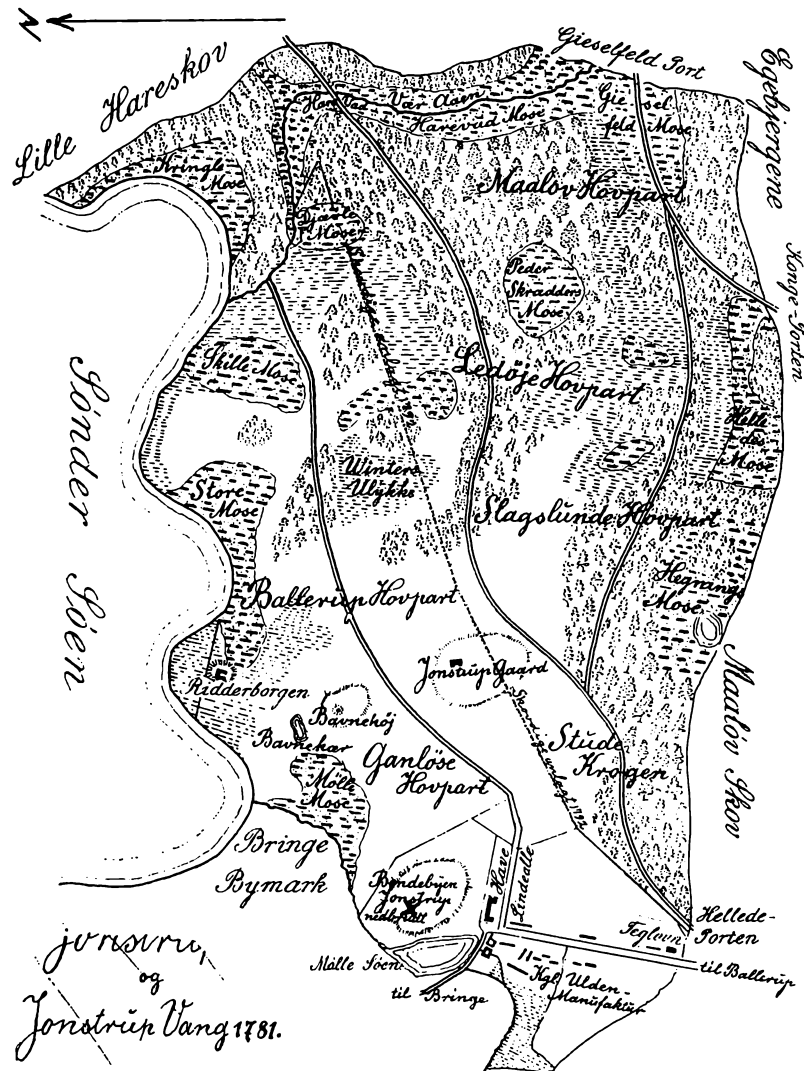
Overfor alle Mænd, som det Brev ser, gør vi Borgmestre og Raad i København vitterligt Mandag efter Sankt Diakonisse

Martitis' Dag, paa naadig Kong Hans Befaling, at Retten har behandlet Sag mellem Abbed Mattis af Knardrup og velbyrdig Hans Knudsen af Jonstrup, vedrørende Trætte om en Gaard beliggende Nørregade i København. Vi kunne efter Bevislighederne ej tildømme Abbed Mattis omtalte Gaard at nyde og bruge paa Klosterets vegne, men kunne han komme med bedre Beviser, vil vi tage Sagen op igen.

I brev tildeler Kong Hans derefter Hans Knudsen retten til gården i København, herunder også til hans hustru og arvinger, og forbyder nogen at lægge hindringer i vejen herfor.

I 1522 får Christian Pors til Ælling-Søgaard på Lolland Jonstrup i forlening af bisp Lage Urne i Roskilde. Han er modstander af lutheranerne, og nævnes i processer den sag vedrørende. 1544 får han livsbrev af Kronen på Jonstrup og i 1555 får han sammen med andre lensmænd, f.eks. Oluf Skinkel af Slaslundt og Jesper af Gundsøgaard, ordre om at stille våbenføre mænd med harnisk og værge. Han dør 1559 og hans datter overtager Jonstrup len.

Jonstrup gaard er i 1561 pantsat til Peder Okse Gisselfeldt

og derefter indløst af Kronen. Gisselfeldt Bro, Gisselfeldt Port og Gisselfeldt Mose, der i 1735 omtales som liggende i Jonstrup, må sikkert hentyde til Peder Okse Gisselfeldt.

Frederik II befaler 1573 sin embedsmand Morten Venstermand straks at lægge gårde i Københavns len, som har været bortfæstet, ind under Slottet igen, herunder en mølle i Jonstrup, som Else Pors har i pant.

Peder Willumsen af Jonstrupgaard gør i 1579 vrøvl over de mange ting, han skal svare til Slottet i København. 1605 får en øvrighedsperson ved navn Laurids Ebbesen brev om, at to bønder i Jonstrup, der ved ildebrand har mistet alt, skal være fri for dette års landgilde og have hjælp med bygnings-timer til gårdens genopbygning, uden det dog må gå ud over skoven.

Af et brev fra 1614 fremgår det, at Christoffer Lauritzen, der er møller på Kronens mølle i Jonstrup, at den er brændt, og alt hvad han ejede gået tabt, og han beder om, at Kongen genopbygger den, og om lov til at blive fri for landgildet eet år.

Det fremgår, at de to gårde og møllen, der er ramt af ildebrand, genopbygges.

Af lensregnskabet for 1622 fremgår det, at af de to gårde i Jonstrup er den ene at betragte som løn for Jens Olufsen, herredsfoged i Ølstykke, og den anden har mølleren. Kongen lader dem imidlertid nedrive og udlægger jorden til græsning og høslæt for de til hoffet hørende talrige heste, herunder også heste fra centraladministrationen.

En embedsmand, ved navn Mogens Kaas, der sidder på Amager Ladegaard, men har noget at sige i Jonstrupområdet, får i 1626 besked om, at tømmeret fra Jonstrup Hus, formentlig en lade, skal han opbevare.

Året efter får samme Mogens Kaas besked om at optegne alle bønders navne i Københavns len, der har søgt at betale deres landgilde med byg i stedet for rug og ikke betalt ægt-penge, det er afgift for påbudt kørsel, der ikke er udført. Han skal lade vedligeholde sin lade på Amager og genopbygge høladen i Jonstrupvang ved hjælp af førømtalte tømmer.

En anden embedsmand ved navn Niels Trolle får i 1634 et pålæg om - gennem et missive, som er et dekret fra Kongen - at skåne nogle folk i Virum for landgilde, og lade dem få huset i Jonstrupvang i fællesskab. Der omtales nogle tagsten, som kirkevængerne i Ballerup må få, men de skal give lige så mange til København. 3 tylter (en tylt = 12 stk.) gamle pæle fra Børsens kajer er ligeledes bevilget bønderne.

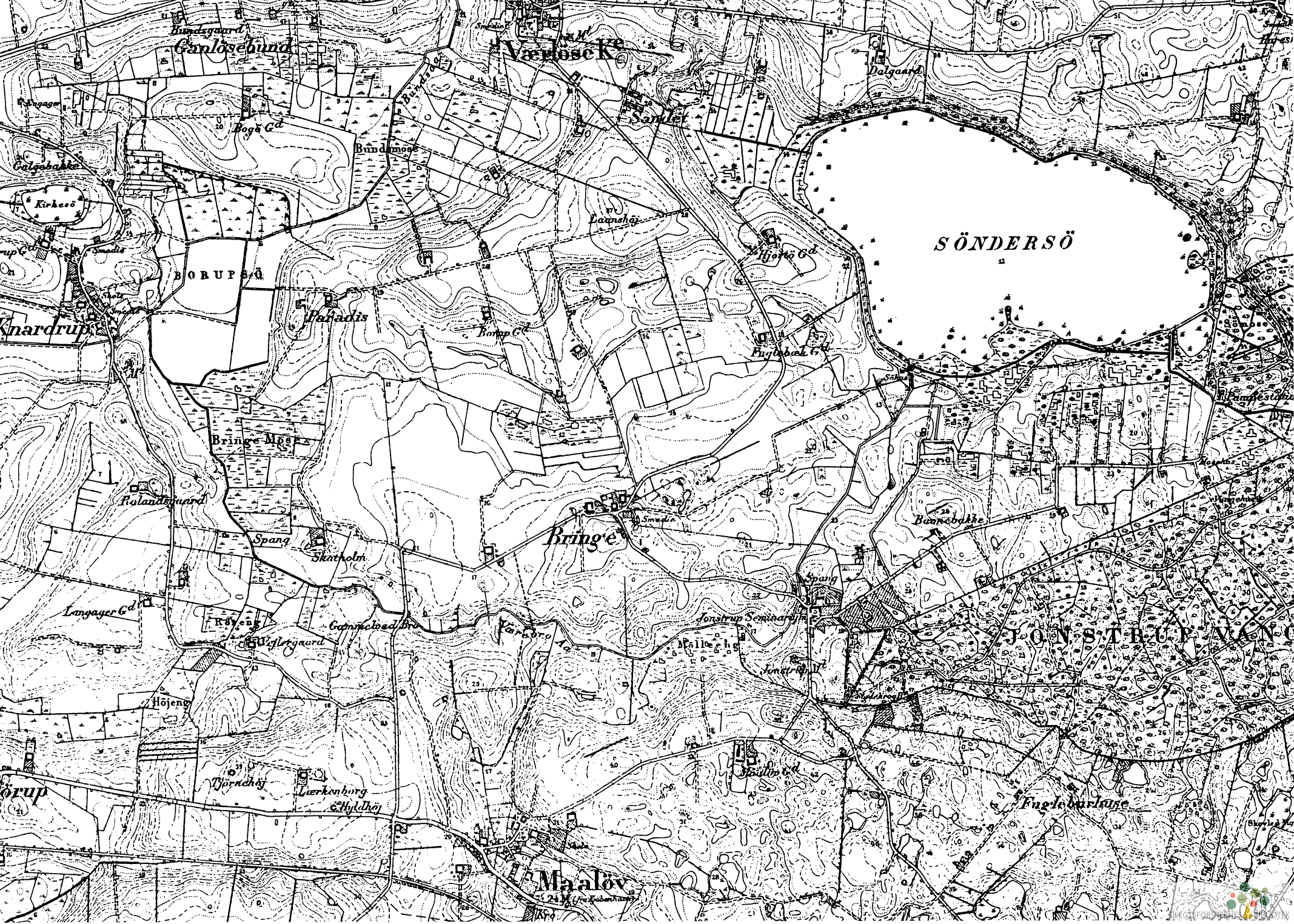
Selve bondebyen Jonstrup er dermed ud af historien, og nu er kun møllen tilbage. Ridderborgen er som før berettet jævnet med jorden. Møllen har også landbrug, ligesom Kronen har enge her. Christian V's matrikel angiver i 1688, at stedet tilhører Kronen og henligger til Kronens nytte.

På et gammelt kort fra 1781 ser man, hvor bondebyen Jonstrup har ligget, samt hvor Ridderborgen og den flere gange omtalte Jonstrupgaard har ligget. En tromlefører Chr. Christiansen fra Kirke Værløse fandt i 1960 i forbindelse med

nedgravning af en vandledding fra Bringe By til seminariet nogle potteskår. Karl Nielsen fra Historisk Forening i Værløse foretog en undersøgelse, der bekræftede kortets oplysninger.

Canlösebund

Værlosek

Dalgaard

Rangager

Høge Gd

Bundmose

Lainshøj

SÖNDERSÖ

BORUPSÅ

Paradis

Borup Gd

Hjorte Gd

Fuglsdal Gd

Snardrup

Bringe Mose

Rolandsgaard

Bringe

Bærskelille

Spang

Skatholm

Lavgager Gd

Røysing

Gammeltoad Br

Kærbo

Jonstrup Seminar

Malle Gd

JONSTRUP VANG

Højeng

Dyrnshøj

Lierkenborg

Hjaldhøj

Borup

Malov

Fuglsdal Gd

BRINGE BY

Denne lille by er vel den ældste i sognet. De første agerdyrkere har haft let ved at klare sig. Det var gode enge, og man mener, byens navn kommer af brede enge. Navnet ses først i 1451 stavet Bredningne, i 1458 Brethninge, 1511 Bredinge og endelig ifølge mandtalslisten i 1613 Bringe. Der er i 1613 6 gårde og 2 huse, og alle gårde er lige store: 8 tønder og 4 skæpper hartkorn.

I et brev - et såkaldt missive - fra Kongen til Niels Trolle (nævnt i afsnittet om Det gamle Jonstup) berettes, at bønderne i Bringe har klaget over misvækst i deres bygsæd og derfor begærer afslag på byglandgilde i det år. Landgilde var den tids skat.

Niels Trolle bekræftede tingenes tilstand, og Kongen bevilger, at de forskånes for en tredjedel af byglandgildet, hvilket han skal føre til regnskab. Dette gælder også andre steder i Ølstykke Herred.

1660 ved man, at gårdene i Bringe hører til et gods, der ejes

af Claus Ifversen Raffn, som åbenbart er en ”stor mand” i dette område, som det fremgår senere i denne beretning. Den første matrikel i 1664, altså Frederik III’s, der indførte Enevælden, omtaler, at der stadig er 6 gårde og 2 huse.

Christian V’s matrikel af 1688 angiver navnene på boemænd (bønder) samt husmænd, der driver brugene. Her nævnes, at gård nr. 6 ejes af Claus Ifversens svigersøn, Claus Sohn, der er rådmand i København ligesom sin svigerfar. Claus Ifversen Raffn har allerede i 1665 fået skøde fra Kronen på Jonstrup mølle og en gård i Bringe, sikkert den store hovedgaard Borupgaard ved den dengang eksisterende Borup Sø. Disse to steder får en særlig omtale senere.

I 1718 omtales en pantsat gård i Bringe, som skovrider i Københavns Amt Hans Jørgen Lesberg, boende på Værløsegaard, for 425 rigsdaler på sine søskende og egne vegne har fået mod at skøde den til Kongen. Den har været beboet af hans moder, enke efter skovrider Jørgen Lesberg, og fremover skal der betales landgilde og andre restancer. Dette bevidnes af sognepræsten i Ballerup Maaløv, Peder Hylling

og skriver ved Birketinget Morten Jensen Widsted. Hans Jørgen Lesbergs grav og mindsten ses på kirkegården i Kirke Værløse.

Nye kongelige skøder udstedes i 1768 til helt nye beboere på de 6 gårde i Bringe By.

I folketællingslisten fra 1787 går 4 navne igen på de 6 gårde, men nu optræder en kvindelig bonde, Karen Knudsdatter. Der er nu yderligere 4 husmænd med jord og 7 uden jord.

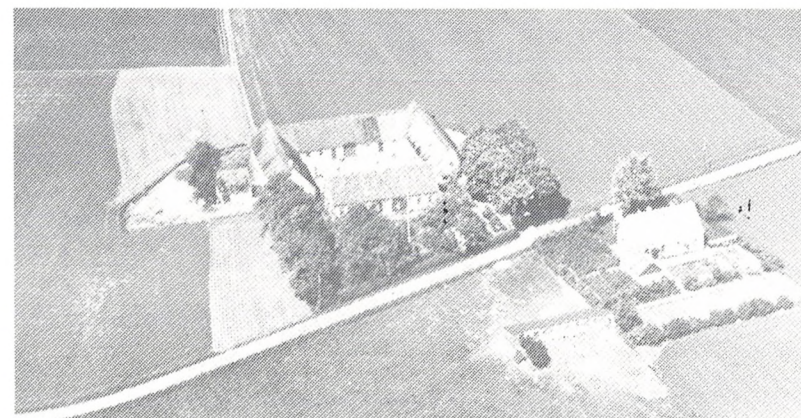
I 1836 oplyser en landmåler S. Sterm, at Bringe By har et areal på 498 tønder land, skyldsats til 50 tønder hartkorn, omfattende 9 matrikelnumre. Prisen pr. tønde hartkorn er sat til 300 rigsdaler. Der er stadig 6 gårde. En, der hedder "Skatholm" har over 9 tønder hartkorn, 5 over 8. 3 var udflyttede til selve ageren. Huse uden jord er der stadig 7 af. Jorden er dels sandet, dels sumpet med grænser til Værebros Å. Engbunden udgør 90 tønder land. Byen har en hjulmand, en skrædder, 16 karle, 16 piger, 8 drenge og 2 indside-re (lejere). Byen hører til Kirke Værløse Sogn og skoledistrikt.

Så når vi frem til 1930, da Det Danske Luftvaaben anlægger en flyveplads ved den allerede eksisterende Værløselejr. Jorderne fra Skatholm, Langdyssegaard m.v. bliver flyveplads med 3 hangarer.

1940 besætter tyskerne området, udvider det og lukker en vej fra Bringe til Kirke Værløse. Beboerne flytter mere eller mindre frivilligt.

Folketingsvalglisten fra 1939 fortæller, der var 45 personer, og her skal nævnes Ricard Hansen som ejer af Ballemosegaard, Viktor Hansen som ejer af Østergaard, familien Lundsteen på Skatholm samt deres medhjælpere. Herudover er der Anna Nielsen, gårdejerske på Bringegaarden, 14 arbejdsmænd, 1 flyver, 1 sømand, 1 købmand, 1 snedker og 1 tømrer.

Endelig skal nævnes, at to gårde benævnet Paradisgaarden udflyttet fra Kirke Værløse ned mod Bringe, og ejet af en af den tids kendte og agtede personer Peter Olsen, blev nedrevet 1953. Ligeledes gik det ud over Fuglebækgaard, der også var udflyttet fra Kirke Værløse. Selve hovedbygningen til Skatholm blev brugt af Flyvevåbnet indtil 1979 og derefter revet ned. Dermed forsvandt Bringe By fra det danske landkort.

Langdyssegaard. Nedrevet ca. 1938 for at give plads til Flyvevåbnets første hangar og startbane.

BORUPGAARD, SVENSKEKRIGEN OG BORUP SØ

Vi har før omtalt Borupgaard, og vi ved, at i år 1300 lå størstedelen af Værløse Sogn med hovedgården Borupgaard under Roskildebispen Jens Nielsens borg Hjortholm ved Frederiksdal.

Kongens sejmager, det betyder urmager, Stephan Brener, får af Frederik II livsbrev på Borupgaard uden afgift, og hvis han bygger til på gården, vil Kongen efter hans død erstatte arvingerne det. 1580 afstår Stephan Brener sit livsbrev på Borupgaard og får i stedet ret til årligt at oppebære 12 tøn-der rug, 12 tøn-der byg, 8 tøn-der havre og 1/2 tøn- de smør fra loftet på Københavns slot så længe han lever.

Det fremgår af Sokkelund Herreds tingbøger, at Laurits Schriffvers arvinger i 1621 i Borup tiltaler Frandtz Ollesen i Tange (formentlig et sted ved Holte Sø) for at skyld-20 rigs- daler i specier. Frandtz Ollesen vil intet vide deraf, heller ikke svare dertil, førend der er beviser underskrevne eller vidner eller regnskabsbog på fordringen. Man ved, at

tingskriveren i Smørum og Ølstykke herreder, Jens Bang, i 1645 bor til leje på Borupgaard.

Det fremgår endvidere, at føromtalt Claus Ifversens gods i Kirke Værløse, Bringe m.v. i 1660 er overgivet til taksering af nogle kommissærer, og han beder om at tage tilbørlig velvilje til omstændigheder herved. Han har fået pantegods af Frederik III for at stille forstærkning af militsen. Der opstilles derefter regnskab over godsets bønder og gårdene, som er

Proprietarius.	No.	Folio Hart Korn Extr.	Gammel Matricul Hart Korn.			Ny Matricul Hart Korn.		
			Tønder	Skp	Skj.	Tønder	Skp	Skj.
<i>Borupgaard</i> <i>Doctor. Jens</i> <i>Bircherød</i>		628	28	4		22	3	1

Ellers er derhos at agte, formedelst fornævnte Bønder af den store Overlast, Tvang og Sorger de af Fjenden tilføjet er, lidt og udstaaet havde med ulidelige aftvungne Ydelser, Heste, Kvægs og Godsets Fraplyndring, og (andre) ugudelige Berøvelser, tilmed den mægtige Plage og store Krigsskatter, de med idelig og daglig Ægtkørsel (tvangskørsel) og meget haarde Arbejde, (de) til Byerne og Kronborg skal udstaaet have, hvorover de i største Armod og Fattigdom er geraadet, (og) derfor de hverken Magt eller Evne har (til) deres Jord at kunne dyrke, som de burde, (og) tilmed enndel af Mændene fra Gaardene ere alt bortdøde, Kvinderne i største Armod og Fattigdom siges at leve og ej det ringeste i dette Aar til Gaardene (synes) saaet at være, (saa) meget mindre nogen Landgilde eller andet deraf at kunne udgive (afgive), eller hos Bonden nogen Pligt (arbejde og kørsel) og gøre, som de skyldig ere, formoder (jeg) gunstligt alt af de gode Herrer Kommissærer vil blive overvejet.

Underskrevet i København 2/12 1660 af Claus Ifversen Raffn.

Svenskekrigen

Om foranstående berettes følgende, der er samlet af lærer J.P. Jørgensen i Smørum i 1781:

På Smørumnedre Bys Søndermark ligger nogle Grusbakker, der i daglig Tale kaldes "De svenske Grave". Traditionen beretter, at der her er jordet 18 svenske Ryttere, der blev nedhugget af Omegnens Bønder i Krigen mod Carl Gustav 1659 - 60.

Ved gravning efter Grus i Bankerne fandt Ejeren af Markerne, Gdr. Albert Christoffersen, i August 1912 flere Skeletter af yngre Mennesker, og da han straks var klar over, at han stod ved "De svenske Grave", indberettede han Fundet til Nationalmuseet, hvorefter Assistent Mathiesen foretog en nærmere Undersøgelse. Undersøgelsen endte derefter med det Resultat, at der var fundet 10 Skeletter; de øvrige 8 maa derefter formodes at ligge 10 m fra førstnævnte Banke, idet den sidstnævnte Banke har været betegnet som "De svenske Grave".

Ligene fandtes hensynsløst at være nedkastet i en gravet rende, ca. 3 m bred og ca. 1 1/2 m under Jordoverfladen. Skeletterne var i det hele velbevaret; flere af Kranierne bar tydelige Mærker af Øksehug og Stik af Høforke, og enkelte fandtes helt eller delvis knuste med Slag. På Kranierne fandtes endnu Haarrester. Derimod fandtes i Gravene ikke mindste Spor af Beklædningsgenstande, Knapper, Spænder, Vaaben eller lignende. Skeletterne blev senere nedgravet paa Findestedet og Graven afmærket.

Svenskerne røvede og plyndrede.

Om Svenskedrabet i Smørumnedre beretter den stedlige tradition:

Carl Gustav havde som slagen mand måttet trække sig tilbage fra København og senere fra lejren ved Brønshøj, og Københavns nærmeste omegn var derefter befriet fra den fjendtlige invasion; kun i Smørumnedre vedblev en mindre trup svenske rytter at husere. I længere tid vedblev de at ture rundt i omegnen dag efter dag for at røve og plyndre, og

om natten blev de ved med at fejre vilde orgier i en af gårde-
ne, som de havde lagt beslag på. Bønderne i Smørum fandt
dog omsider forholdene uudholdelige og besluttede sig til at
gøre et alvorligt forsøg på at blive deres plageånder kvit og
samtidig hævne den ilde medfart, de i henved 3 år havde
været genstand for.

DA BONDEN VOG SVENSKEN

Bønderne gik til angreb.

Efter aftale lejrede bønderne i Smørumovre, Smørumnedre,
Sørup og Måløv sig en nat i lavningerne bag tofterne, og da
svenskerne havde endt deres drikkelag og var gået til ro,
tændte bonden på en gård blus i den nærliggende bavnehøj.
Dette var signal til angreb. Medens kirkeklokkerne ringede,
styrtede bønderne frem til angreb i tætte skarer, væbnede
med økser, høforke, knipler og pigkæppe og anrettede et
frygteligt blodbad på de søvndrukne svenskere.

Svenskerne gjorde rasende modstand og søgte at bryde bøn-
dernes kæde, men omsonst. Under den voldsomme kamp
udstødte de vilde hyl, forbandelser og trusler mod deres
banemænd, men til sidst blev de alle nedhuggede, medens
der ikke var faldet en eneste på bøndernes side.

Svenskerne havde truet med, at deres forsmædelige død nok
skulle blive hævnnet, når deres landsmænd atter kom til
byen, og bønderne var derfor på det rene med, at det hurtigst
muligt gjaldt om at bortskaffe sporene af kampen. Næste
morgen ved daggry kørte de svenskerne ud på Ormehede på
byens søndre mark, hvor de nedkuledes i den grusbakke, der
den dag i dag kaldes "De svenske grave".

Smørum Sogns bønder led stor overlast.

Hvad tiden angår, da svenskedrabets fandt sted, nævner tra-
ditionen intet år, men kun oktober måned. Imidlertid beret-
ter historien, at stormen på København fandt sted 10. febru-
ar 1659, at Carl Gustav efter denne trak sig tilbage til lejren
i Brønshøj med resterne af sin hær, og at denne lejr i længere
tid var hjemsted for et observationskorps på 3.000 mand,

der først drog bort 31. maj 1660 efter fredsslutningen. Muligvis har de 18 ryttere i Smørumnedre været en frem-skudt post fra lejren, og i denne tid har man vel aldrig erfaret noget om ”drabet”. Tidspunktet for massakren kan vel derefter sættes til oktober 1659.

Byens kvæg ranet.

Samme Aar blev der ikke saaet Rug paa tre af Byens Gaarde, da Beboerne var aldeles forarmede efter Byens Udplyndring, og en fjerde Gaard, hvor Mand og Kone var død, blev helt nedbrudt, og i dennes Jord var kun isaaet tre Skæpper Rug.

Alt Byens Bvæg havde Fjenden ranet paa nær tre Kid. I Smørumnedre blev de fleste Mænd jaget fra Gaardene. Sognefoged Niels Hansens Gaard blev ganske nedbrudt, og han og hans Hustru blev mishandlet.

Flere Bønder blev ført til Kronborg, hvor de blev beskæftiget med Fæstningsarbejde. De blev udsat for en saa slet Behandling og slet og mangelfuld Forplejning, at de mistede Førlighed og Helbred.

Blandt de, der led særlig Overlast i Svenskekrigens Tid, maa nævnes Sognepræsten til Ledøje, Hr. Christoffer Hansen. Præstekonen blev trakteret med Ørefigen af de svenske Soldater, og til sidst maatte hun med sine elleve Børn flygte bort fra Præstegaarden, som flere Gange blev udplyndret. Præsten selv maatte søge Ly i Markhytter og Svinestier for at redde sit Liv.

Ovenstående beretning falder godt i tråd med det dokument, hvori Claues Ifversen Rauffn beklager sig over den

overlast, som hans gård, Borupgaard, i Værløse har lidt under svenskekrigen, og ikke mindst den ilde medfart hans bønder og deres kvinder blev udsat for, da svenskerne graserede her for 325 år siden.

I åbent brev af 5. februar 1760 bevilger Frederik V Kongens bønder i Kirkeværløse by under Københavns Rytterdistrikt at de må afbryde den samme sted liggende Borupgaards bygninger og dele af dens jorder imellem sig, samt at henlægge dem under deres fæstegårde med vilkår:

1. at de deraf fremdeles svarer alle Skatter og Rettigheder, og
2. at de erlægger af det der staaende Hus, som fremdeles der forbliver og herefter som hidtil forsynes med Beboere, aarligt til Kongens Kasse 4 Rd..

Bastrup sø

Denne sø, formodentlig 1403 kaldet Puge Sø, har gennem tiderne rimeligvis haft stor betydning for klosteret som vandreservoir for møllen og ved udnyttelsen af dens fiskebestand.

Efter salget af gårde i Knardrup 1766 - 67 blev den stående under Kongens domæne. I tiden 1700 - 50 angives dens fiskebestand at bestå af aborre, brasen, geder og skaller.

Fra omkring 1817 var den i nogle år udlejet til en fiskehandler; men op i 1820'rne angives den udtørret og tilgroet, og i nogle år havde Michael Seierøe i Knardrup Mølle forpagtet høsletten i den.

JONSTRUP MØLLE

Her skal fortælles om en særlig mølle, der har haft en betydning og brug udover det sædvanlige, som man forbinder med en mølle.

Før i tiden blev der lagt særlig vægt på møllerne rundt i landet. Det var faktisk vandmøller, der var den spæde begyndelse til en form for mekanik.

En sjællandsk klerk på Valdemar Atterdags tid har i et skrift kaldet "Sjællands Aarbog" i 1356 skrevet:

Fremdeles lagde Kongen, Biskopper, Abbeder og Herremænd Landets Tærv og Ærinde på Sinde, mest de Møller han havde ladet bygge, og deres Løb og Flod. Han ville ikke have, at Aærne skulle løbe i Stranden uden først at have gjort Lands Gavn.

Vi har andetsteds omtalt Jonstrup Møllens forskellige ejere og tilhørsforhold i forbindelse hermed og er nu i 1683 nået til, at Claus Sohn har måttet pantsætte den for et lån hos ædle mandhaftige Henri Fischer, Kongelig Majestæts Capitain til Fods.

Proprietarius.	No ^a	Folio Hart Korn Ext:	Gammele Matricul. Hart Korn.			Nye Matricul. Hart Korn.		
			Zender.	Str.	Skj. Sk.	Zender.	Str.	Skj. Sk.
Jonstrup Mølle	Claus Sohn	619	7	3	1	3	1	2
Jonstrup Stræng	Ruyg. m. m. b.	620				16	3	2
						6		

Claus Fischer klarer den frem til 1688, hvor han sælger den og en gård i Bringe by til Henrich Brasch, der har en forpagter Palle Christensen på den. Han sælger den år 1700 til skovrider Jørgen Lesberg boende på Værløsegaard. Vi har tidligere berettet om hans familieforhold.

Møllen forfalder nu under mange skiftende ejere, og til sidst overtager Kronen den og arvefæster den til en tidligere ridefoged på godset Edelgave ved navn Hans Larsen. Han ansøger og får i 1736 bevilget noget jord i Jonstrup Vang mod at give 15 læs hø i årlig afgift.

I 1751 ægter den dyd- og Gudelskende Kirsten Rasmusdatter, enke efter afgangne Hans Larsen, den velagtede og vel-fornemme mand Christian Weischner. Han dør imidlertid 3 år efter, kun 29 år gammel.

I 1760 sælges møllen til Friederich Hoffmann, og nu overgår den til at fremstille klæde. Det vil vi berette om særskilt. Vi når frem til 1817, hvor møllen fortsætter som melmølle.

Fra en beretning fra føromtalt Sterms (landmåler), nemlig en topografisk beskrivelse over Københavns Amt, læses følgende om Værløse Sogn:

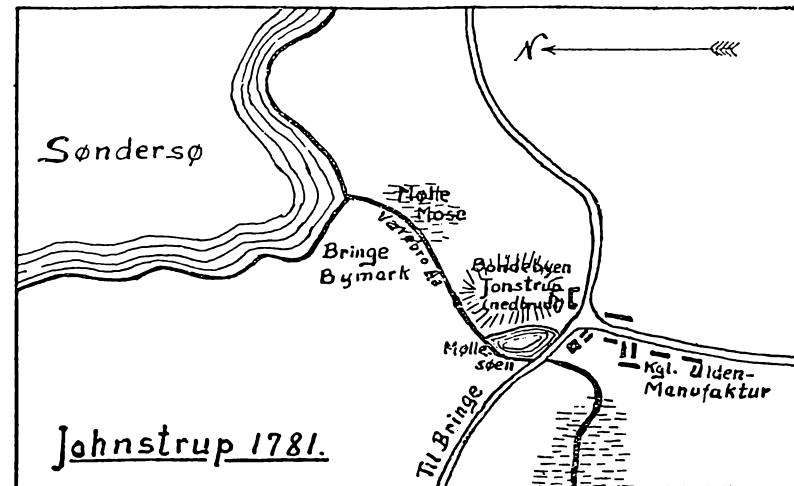
Det har kun en Mølle, nemlig Jonstrup Vandmølle. Bygningerne bestaar af et grundmuret og teglhængt Stuehus, en ligeledes grundmuret teglhængt Møllebygning, samt en Stald og Ladebygning af Mur og Bindingsværk.

Møllen er en Vandmølle, som drives ved Underfaldsvand. Den har tre Kværne, en Rugkværn ca. 1,40 M i Diameter, en Grynkværn og en Skalkværn på hver 1,25 M. Værket drives af et Vandhjul på 6,25 M i Diameter.

Der formales paa et Aar 1200 Tønder Sæd, groft malet, som der betaales Told af. Naar der er Vand nok, kan den male 6 Skæpper i Timen, men i de fire Sommermaaneder er der ikke Vand omtrent.

I en anden beretning fra 1839 af Johannes Hage ses det, at den halve Bys Bringe Enge ville kunne sættes under Vand, naar den nærliggende Jonstrup Mølle nedlægges, hvilket sandsynligvis vil ske, da den som Vandmølle er anlagt for meget på det Tørre.

Københavns Vandforsyning begynder at pumpe vand fra Søndersø i 1875, og vandmøllen nedlægges. Man bygger en vindmølle i stedet for. I år 1900 står den uden vinger og i 1904 sælges den til nedrivning og genopføres i Vamdrup. Jonstrup Mølle havde nemlig meget lidt at bestille, da der i 1865 er blevet opført en vindmølle i Kirke Værløse.

Kort, der viser møllesøen, da den endnu eksisterede. (Efter J. P. Jørgensen).

Jonstrup KGL. Uldenmanufaktur

Efter den store, nordiske krig satte statsmagten store bestræbelser i gang for at skabe en manufakturindustri, så Danmark kunne blive selvforsynende indenfor dette område, og den colbertske merkantilisme bestyrkede i høj grad troen på, at det kunne gavne landets meget fattige arbejdere og give penge til statskassen, selv om der i første omgang skulle ydes lån og hjælp af forskellig art til disse foretagender.

1737 blev der anlagt en klædefabrik i København af franskmanden Courtonne, og han blev bestyrer af den til sin død i 1751.

1751. Staten beslutter at overdrage fabrikken til Courtonnes svigersøn, klædefabrikant Friederich Hoffmann, og der bliver givet ham udstrakte kreditter for rigtig at få virksomheden i gang, og da han agtede at udvide virksomheden betydeligt, blev der tilstået ham et lån på 8.000 rdl.

1760. Den 20. april får Friederich Hoffmann skøde på Jonstrup Vandmølle i Kirke Værløse Sogn. Købesummen var 3.500 rdl. og i købet var indbefattet vånings- og udhuse, vandmølle med 2 kværne og stampeværk, samt en hestemølle, og desuden de under møllen liggende jorder.

Han agtede at udnytte dens vand som drivkraft for sine maskiner, og desuden ventede han at få billigere arbejdskraft, da levedoden på landet ikke var så kostbar som i hovedstaden.

Han anlagde straks en valkemølle og fortsatte med andre fa-

briksbygninger, dels ved møllen og dels ved vejen mod Ballestrup, men det gik uendeligt langsomt på grund af idelig pengemangel, selv om bygningerne blev opført af de mest skrøbelige og primitive materialer.

At valke er at opsplutte uldvaren og presse den i valser, så den blev tættere (vadmel kaldet).

I perioden 1762 - 1766 udsteder Friederich Hoffmann obligationer på 8.000 rdl. til Etatsraad Peter v. Hunich mod pant i møllen. I 1772 beslutter Hoffmann at henlægge hele fabriksvirksomheden til Jonstrup.

Regeringen overdrager den 8. august 1777 fabrikken i Jonstrup til den rige købmand Abraham Schneider, og han fik som medinteresseret og leder den unge Garmann Hoffmann, søn af fabrikant Fr. Hoffmann. De fik fabrikken i gang, men natten mellem den 29. og 30. september 1778 brændte de fleste af bygningerne.

Den nuværende hovedbygning var klar til brug 1781, men nu kom der svære kriser, og Schneider måtte sælge alt. Ingen bød på fabrikken, og følgelig måtte staten selv overtage den. Klædefabrikken fik lov at fortsætte med Garmann Hoffmann, og samtidig blev der oprettet et kattun- og lærredstrykkeri, samt et farveri under ledelse af englænderen Joseph Dalton.

Garmann Hoffmann døde 1796 og Jonstrup-fabrikken standsedes.

Staten var blevet træt af at drive fabrikken, men kunne ikke sælge den og overdrog den derfor til Kommercekollegiet (Generaltoldkammeret), som dog den 11. december 1797

overdrog den til klædefabrikant, løjtnant Johannes Jacob Branner.

Branners far havde været meddirektør i ”Den kgl. danske Dugmanufaktur”, der var gået over til aktieselskab, men det kom i vanskeligheder og dets fabrik blev overtaget af staten. Fabrikken havde til huse i Blaagaard Slot på Nørrebro, og her oprettedes 25. juni 1790 det første danske skolelærerseminarium, Blaagaard Seminarium, hvorom senere.

Ifølge folketællingslisten bestod løjtnant Johannes Branner’s familie af han kone Petrine Larsine Jacobine Billeschou og deres tre ugifte børn Juliane, Georg og Vilhelm, samt folk, der tjente på møllen, nemlig Johan Petersen, Maren Larsdatter, Johanne Olsdatter og Ole Nielsen, alle ugifte, samt enken Ane Dorte Keyser og enkemand efter to ægteskaber Christen Pedersen.

I og ved fabrikken bor der andre 23 familier, og alt i alt er det 92 personer.

Den kendte historiker og sprogmand Chr. Molbech udgav i 1811 en række rejseskildringer. Et afsnit heri har til overskrift ”Jonstrup Seminarium og Mølle”, og vi skal her berette om møllen:

Foruden Skolelærer-Seminariet har Jonstrup, efter Stedets Leilighed, en anden Mærkværdighed: Et Klædevæveri, der lod til at være i rask Gang og drives for største Delen ved Maskinværk.

Det er altid interessant at see Mennesket beherske Materiens Liv, den skiulte Kraft, der overalt stræber efter Frihed, og

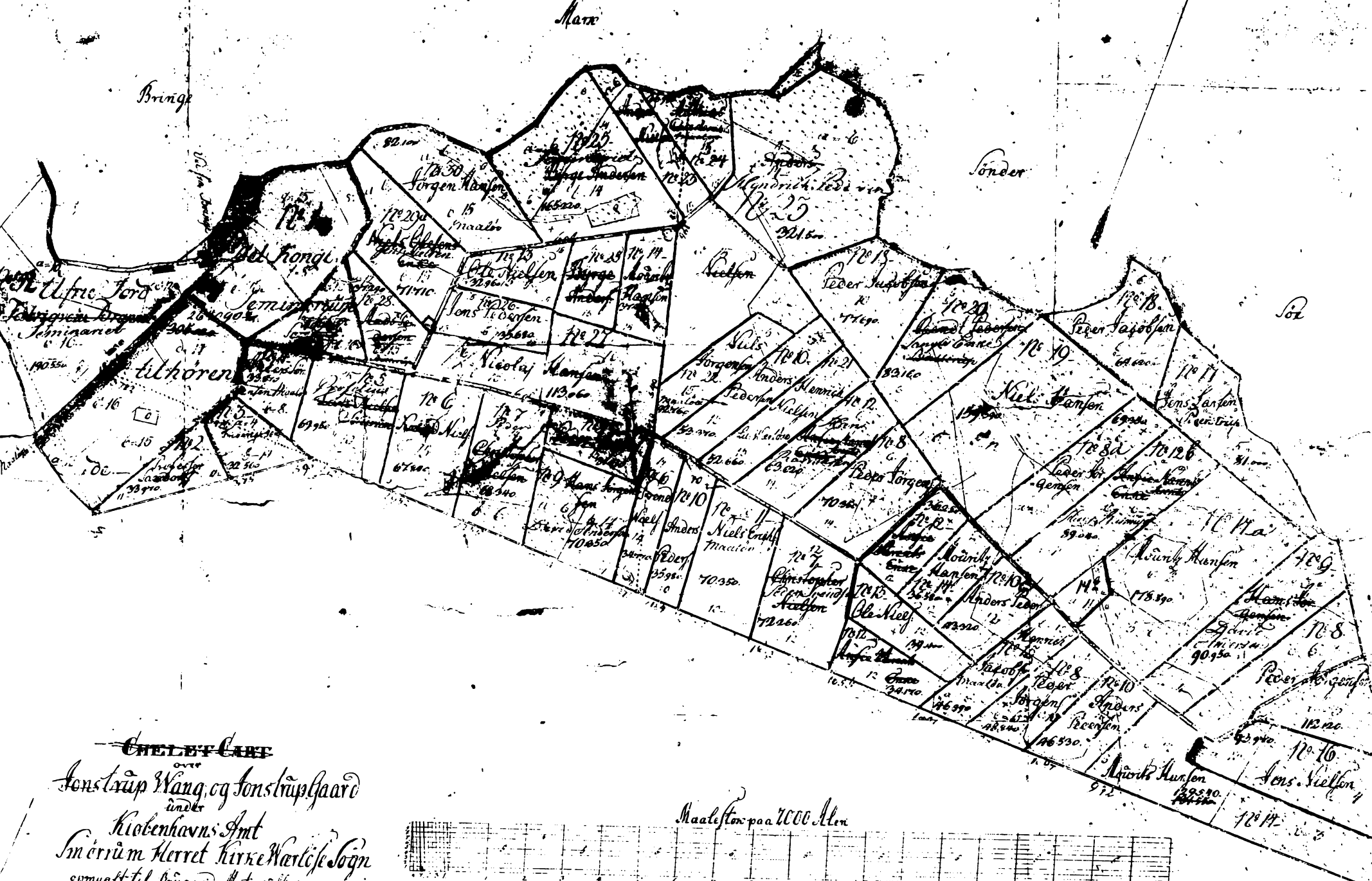
villigen paa mangehaande Maader lader sig lede til højere Øiemed.

Er end den mekaniske Konst uden Frihed og uden skabende Kraft, saa er den dog ikke ganske betydningsløs; thi den giver det døde Redskab Liv, og Letheden, hvormed Mennesket virker gennem den, udgiør en synderlig Contrast til den uhyre Kiempekraft, som vi finder anvendt ved nogle Værker af Menneskehaand.

Her er det eet eneste Vandhiul, som driver alle disse konstige Redskaber til at karte og spinde Uld, hvor smaae Børn nu hielpe til at udrette det, hvortil ellers udfordres flere Voksnes Hænder.

Det ville føre for vidt at fortælle om bestandig pengemangel under kriserne i årene 1801 - 14, hvorunder både familieformuer og statens penge gik tabt. Her skal blot nævnes, at fabrikationen fortsatte i de mindre bygninger på Jonstrup, efter at staten i 1809 overtog hovedbygningen og flyttede Blaagaard Seminarium ud, efter englændernes bombardement af København i 1807.

Fabrikken nedlægges i 1817.

CHELEY CART
 over
 Sønstrøp Wang, og Sønstrøpgaard
 under
 Kiøbenhavn's Amt
 Sønstrøp Herred Kirke Herlids Sogn
 opmaatt til Brug ved Matingskølingen
 Aar 1809
 C. Christensen

Kon Opriid og sk. maalestok fra sin konferance med Kønsh. udvalgt

JONSTRUP VANG

Det gamle ord for vang betyder enten marker, enge eller skov, som ligger et stykke fra byen. Jonstrup Vang lå ligesom det gør i dag øst for byen Jonstrup, og vi har i beretningen fra den ældste del af byen Jonstrup været inde på forhold om den vang.

Der gik en vej fra bondebyen Jonstrup og ind til Ladegaarden igennem vangen og videre, og fra tingbøger i 1629 læses der om at grøfterne, der skal lede vandet væk fra vejen, der går fra Jonstrup marker, og tørvemosen graves op, så det kan løbe væk.

Ligeledes indprentes det, at der ikke må tages hø eller korn fra Kongens ejendomme uden tilbørlig tilladelse, og i 1688 må det åbenbart stadig indprentes, at Jonstrup Vang tilhører Kongen, nemlig Christian V.

1785 er jo udskiftningstid, og her erfares det af gårdmand Hans Nielsen har fået overdraget Jonstrup Vang mod en årlig afgift på 68 læs hø, der skal erlægges in natura i Kongens stalde, men det kunne han i længere tid ikke overholde. I 1795 sker der ved kongelig resolution udstykning af Jon-

strup Vang til privat eje, og der bygges et stengærde ind til skoven langs vangen. Det er husmænd fra Ballerup, Måløv, Pederstrup, Bringe og Værløse, der får lodderne overdraget. Der er tale om 68 lodder i forskellig størrelse.

Hver lod skal have en værdi, der svarer til 2 skæpper hartkorn, og der foretages lodtrækning. Mange af lodderne blev spillet og drukket op på Ballerup kro samme dag, så mange lodder blev sammenlagt og kun 20 smågårde og huse blev opført.

En husmand fra Værløse, Svend Nielsen, fik en lod, formentlig ”Walgerholm”, idet det berettes, at hans 8-årige datter lagde et agern, der voksede op til det store egetræ, der endnu står foran Walgerholms port.

Af folketællingslisten fra 1801 fremgår det, at der seks år efter i Jonstrup Vang bor 14 familier, alle husmænd med jord.

I 1836 skriver føromtalt Sterm, som nu tituleres som landinspektør, i sin indberetning over Københavns Amt at Jonstrup Vang sammen med det øvrige Jonstrup har 21 jordbrugere, og de er alle selvejere.

De fleste lodder kan påregnes at være på tre tønder land. Der

VASKEDAG PÅ WALGERHOLM

er to jordløse huse, som svarer afgift til bønder, der ejer jorden, men de ejer dog bygningerne. De betaler en høj afgift, og der er megen armod. Der er en ejer, der har over 1 tønde hartkorn.

Noget meget interessant er, at der i Jonstrup Vang findes *trogodyttere*. Det er familier, der bor nede i jorden, altså i jordhuler, og de kaldes sådan efter et naturfolk, der boede i Ætiopien ved Det røde Hav. Det er det eneste sted i Danmark, hvor det forekommer på den tid.

Det sidste, der skal berettes om Jonstrup Vang, er, at der i folketællingslisten fra 1845 omtales 17 jordbrugere, 5 husejere, som er daglejere, 1 husejer, der er smed, og 1, der er snedker.

I dag, hvor vi skriver 1988, er der i Vangen, som vi nu populært kalder stedet, hvor Ballerupvej og Jonstrupvangvej mødes, endnu nogle gamle huse, bl.a. Mosehuset, samt en gammel gård, der ejes og drives af Aksel Guldborg Christensen. Endvidere eksisterer Walgerholm også.

JONSTRUP SEMINARIUM

Blaagaard Seminarium åbnedes 14. marts 1791 i den gamle fyrstelige lystgård kaldet Blaagaard Slot, der lå ude på Nørrebro, vest for Peblingsøen, hvor nu Slotsgade ligger. Seminariets tid her blev dog kun kort.

Napoleonstiden havde skabt krigstilstand i Europa, og Danmark blev også inddraget i krigen.

Englænderne gik i land ved Vedbæk i efteråret 1807 og marcherede mod København, der blev bombarderet. Det skete under seminariets høstferie, så de fleste af eleverne var bortrejst, men de 22, der opholdt sig på seminariet, blev optaget i et frivilligt korps af studenter, og de fik til opgave at skaffe plads til syge i seminariets bygninger; men også disse blev sønderskudt. En af kanonkuglerne blev samlet op af seminariets portner. Den eksisterer endnu og har i mange år haft plads i seminariets samling og kan nu ses i Lundtofte.

Efter våbenstilstanden blev det overvejet helt at nedlægge seminariet. Bygningerne var medtaget efter bombardementet, og riget fattedes penge. Det lykkedes dog at få sat nogle

værelser i stand, så undervisningen igen kunne begynde samme efterår; men allerede i 1807 kom der ordre til at rømme seminariets lokaler. De skulle bruges til feltlazaret for de fransk-spanske tropper, der var kommet til undsætning. Så var seminariet helt husvild og sin nedlæggelse nær. Imidlertid lykkedes det at få udvirket, at det skulle blive ved at bestå, men flyttes ud på landet.

Så kom Jonstrup hovedgård ind i billedet.

Her havde siden 1760 været klædefabrik, ”Jonstrup kgl. Uldenmanufaktur”; men på grund af de uheldige konjunkturer måtte fabrikken standse omkring 1805.

De store og solide fabriksbygninger stod derfor tomme.

De blev nu købt af staten sammen med de nærmest liggende bygninger og jorder, og der blev straks givet ordre til at indrette hovedbygningerne til det nye formål *paa hurtigste og billigste Maade*.

Der blev indrettet fem lærerboliger med tilhørende jord. Det var en del af deres løn.

En sensommerdag sidst i september 1809 skred et større vogntog fra Københavns Nørrebro ud ad Frederikssund lan-

devej. Det var "Blaagaards Sønner", der med deres lærere, som husvilde, måtte forlade den store larmende hovedstad og drage ud til det stille, venlige Jonstrup.

De forreste vogne var optaget af lærerfamilierne og deres bohaver; derefter fulgte en vognrække, der medførte seminariets inventarium: Katedre, borde, bænke, senge, skabe, kommoder m.m., og ovenpå læssene tronede "Blaagaards Sønner".

Uden for Ballerup by drejede vogntoget til højre ind på markvejen over Overdrevet og forbi Fugleburhuset til toppen af Måløv Kratbakke, og herfra øjnede de vejfarende endelig rejsens mål, Jonstrupgaard, der lå for dem dernede i dalen med sine hvide mure og sit røde tag. Det var, som om den venligt bød dem et hjerteligt velkommen.

Jonstrup Seminarium omkring 1880.

Den store, toetages længe nord for hovedbygningen opførtes i 1858, og den rummede gymnastiksal, sovesal og to lærerboliger. I 1889 brænder denne bygning, men den bliver genopført. Elevbygningen, der afgrænser seminariegården mod øst, opføres i 1897 i to etager og med 30 elevværelser. Det gav mulighed for at omdanne sovesalen til sang- og festsal.

Som gårdens vestlige afgrænsning opførtes i 1898 den bygning, der kom til at rumme børneskolens to klasseværelser og bolig for børneskolens leder og lærerinden samt portnerboligen. Forstanderboligen opføres i 1904 øst for hovedbygningen, og 1912 får skolen eget vandværk. 1930 installeres w.c. i stedet for nogle primitive "udenomsbekvemmeligheder".

De udvidelser, der blev nødvendige i dette århundrede, klarede man ved at inddrage lærerlejlighederne og økonomaens bolig med den fælles spisestue. Elevernes bespisning var efterhånden blevet overtaget af private pensionater.

En kendt person og forfatter, som er lærer fra Jonstrup Seminarium, er Rudolf Bruhn. Han fødtes 1889 og begynder 1907 på Jonstrup. Tre år efter er han færdig med 1. karakter og bliver lærer i København. I 1914 udkom hans første bog "Drengene" og 1916 den mest kendte "De seks". 1917 udkommer "I sommerlejr".

Samme år afslører han en mindesten ved en lille sø i skoven ved Jonstrup kaldet "Afrodites øje" og siger i sin tale: *Det er tungt at dø ung, før man udretter noget.* Man skulle tro, han havde været synsk, for året efter, 29 år gammel, dør han af spansk syge.

På mindestenen står:

*Jeg staar som Værn ved den stille Sø
om Jonstrups Minder, som ej maa dø.*

Professor N.A. Larsen, der var uddannet på Jonstrup Seminarium, skriver i ”Jonstruperindringer” om sin tid der: *Tilbage er at nævne de tre store, Guldalderens egentlige repræsentanter, som i ca. 40 år samtidig var lærere på Jonstrup, og i den tid, der her tænkes på, stod i deres fulde kraft. Det var J. Beyerholm, Hans Mortensen og Carl Mortensen. Måske havde sidstnævnte den dybeste rod i institutionen, men de var alle først og fremmest bærere af Jonstrupånden. Men tænker vi på Jonstrupsystemet i undervisningen, og det forhold mellem lærer og elev, som fulgte dermed, så må Beyerholm og Hans Mortensen nævnes som hovedpersoner. Forstanderen var en magt i det fjerne, og holdt ikke af at øve anden tugt og disciplin en den, der fulgte med hans personlighed.*

Carl Mortensen, som var lærer i sang, skrivning og tegning, kom os ved disse fag ikke så bestemt ind på livet, som det naturligt skete i andre fag. Men Beyerholm og Hans Mortensen, der var dem, der i det daglige liv gav Jonstrup-ånden kød og blod, dem, der mest konsekvent førte systemet ud i virkeligheden; Beyerholm med kraft og patos, Hans Mortensen med en alvor, der kunne tale gennem tavshed og et blik.

Men da Beyerholms stemning og forhold til eleverne kunne være lidt svingende og at sammenligne med en bugtet linie, hvorimod Hans Mortensens færd i så henseende var ganske

konstant og Mortensen betragtes som den mest fuldkomne repræsentant for Jonstrup-systemet, således som det var i lærernes forhold til eleverne, idet en lærer udenfor undervisningen ikke gav sig af med eleverne, med mindre de søgte ham, og ikke førte ligegyldige samtaler med dem.

I årene 1933 og -34 var der stærke kræfter i gang for at få seminariet helt nedlagt, og staten skulle så i stedet købe Vordingborg Seminarium. Den daværende forstander, dr. Arne Møller, gjorde det ikke til nogen hjertesag, om seminariet lå det ene eller det andet sted. Han kunne måske som nyankommen bedre vurdere de svagheder, som der vitterlig var på Jonstrup Seminarium.

Lovforslaget om nedlæggelse af Jonstrup Seminarium og statens overtagelse af Femmers Seminarium blev forelagt i Folketinget i 1934. Socialdemokraterne anbefalede. Venstre og konservative afviste. De radikale overraskede ved at afvise overtagelsen af Femmers Seminarium, men gik stærkt ind for, at staten skulle overtage *det nye og veludstyrede Vordingborg Seminarium*. Men Jonstrup blev dog reddet, takket være alle gode kræfter, der satte ind før behandlingen i Landstinget.

Det udvalg, som Rigsdagen havde nedsat, var ualmindelig misfornøjet med forholdene på Jonstrup, hvor lokaler og værelser var i en efter tidens forhold slet tilstand. Da Rigsdagen besluttede at lade Jonstrup bestå, stillede den - og ikke mindst socialdemokraterne krav om, at seminariet skulle sættes i forsvarlig stand. Undervisningsministeriet havde da

også fået en bevilling på 150.000 kr., som allerede var til disposition fra efteråret 1934.

Den 12. april 1944 dekreterede den øverstbefalende for de tyske tropper i Danmark at Jonstrup skulle rømmes. Dog kunne inventaret medtages. 10. maj 1944 forlader elever og lærere Jonstrup, men i februar flyttede eleverne igen ind på elevhjemmet. Undervisningen fortsatte dog i Ballerup.

Seminarieret i Jonstrup indvies på ny den 23. marts 1946, og i den anledning blev der afholdt en stor fest, som blev indledt meget smukt og højtideligt, idet fanen førtes ind i festsalen, eller egentlig sangsalen, hvorefter man sang en fælles-sang.

Jens Skov sagde følgende på kurset om året 1950:

Det har været et forandringens år på Jonstrup. Især er der i vort lille samfund hændt en stor, revolutionerende begivenhed, som gamle traditionsprægede borgere vil græde deres salte tårer over. Det uafvendelige er sket; skæbnen ville det! I må tilgive os, men vi kunne ikke gøre noget for at afvende katastrofen: I Jonstrups 159. år blev der oprettet en studenterklasse på den 2 1/2-årige linie. Dette er der for så vidt intet usædvanligt i; - men nu kommer det:

I denne klasse, der består af 30 elever, er de 14 af kvindeskøn - PIGER !!!

Nu er det sagt, og jeg håber, at I tager det med fatning.

Den 28. maj 1955 fandt den sidste dimission sted fra Jonstrup. Den 19. august 1955 indvielse i den gamle Lundtofte skole og 6. september 1961 indvies det nye seminarium i Lundtofte.

Ledere og forstandere på Blaagaard og siden Jonstrup Seminarium indtil 1964.

1791 indvies Blaagaard og Johan Christian Gerhard Clausen blev leder og i 1796 bliver han inspektør og regnskabsfører. 1799 kommer der en andenlærer, der hedder Jakob Saxtorp, og da Clausen dør i 1801, bliver Saxtorp udnævnt til forstander.

Ved udflytningen til Jonstrup i 1809 er Saxtorp stadig forstander, men afløses i 1819 af Jens Ernst Wegener og 20 år efter er det Jens Jensen, der er leder frem til 1869, hvor han afløses af Viggo Driebein.

10 år efter kommer Odin Wolf Tidemand til, og han er der i 15 år, hvorefter Volrat Bredstrup fra 1895 til 1919, altså i 34 år, er forstander på seminarieret. Hans efterfølger Arne Møller er der kun 8 år til 1937 og afløses af Georg Christensen, der er leder i 10 år til 1947.

Endelig er Aage Morville leder fra 1947 til 1964, altså i 17 år. Deraf er de 9 år dog på Lundtofte Skole, idet Jonstrup Seminarium jo flyttede derud i 1955, og Flyvevåbnet overtager bygningerne i Jonstrup.

KIRKE VÆRLØSE

Fra optegnelser vedrørende Kirken, som skal omtales i et særligt afsnit, ved vi, at der omkring år 1100 har været beboelse på stedet, men det er først senere vi rigtig kan tale om bestemte episoder.

En undersøgelse af Karl Nielsen i 1959 på Annexgaarden resulterede i fundet af en vandmølle og andre interessante ting. Vandmøllen var fra 1300-tallet, altså fra den urolige tid under Kristoffer II. Den møller, der drev møllen dengang, blev dræbt. Undersøgelsen viste endda meget tydeligt, at møllen var ødelagt ved vold.

Det ses af beretningen, at i 1326 udjog Barnum Eriksen til Skarsholm munkene på Knardrup Kloster. Munkene havde ellers fået klostret af Kristoffer II.

Hvideslægten, som havde efterkommere blandt de fredløse, har sikkert været bagmændene til de mange ødelæggelser og overfald, der i hele vor egn - ja i hele landet - var på den tid. Først Valdemar Atterdag bragte ordnede forhold i 1343.

I juli 1560 sker der mageskifte i Værløsemagle, idet Kronen

overtager 2 gårde af Eyer Rønnov til Huitfeld og august 1582 skriver kongen, Frederik II, til sin embedsmand Chresten Vind, at han har bevilget Laurits Hansen, der er barnefødt i Værløse, at han kan flytte til en gård i Herløf, mod at han efter evne betaler for fødested til Chresten Vind på Kronens vegne.

Dette tilbud gentages i brev af juli 1583, men af det følgende ses, at han bliver boende i Værløse, idet Kongen fra Frederiksborg august 1584 sender et brev, der fritager bonden Laurits Hansen af Veyerløse, der er blind, for ægt, det vil sige kørsel og arbejde af gården.

Marts 1626 sendes der fra Kanceliet et *missive*, et offentligt brev til en Mogens Kaas, om at udtale sig om en supplikation fra nogle sognemænd i Værløsemagle, der klager over for stort arbejde med tørvelyng.

Året efter får Mogens Kaas igen pålæg om en erklæring vedrørende klage fra Værløse Sogneraad over at de i lighed med tre andre sogne er beordret at holde folk i tørvemosen i Københavns Len, mod at være fri for ægt og arbejde, men er blevet sat for arbejdspenge ligesom andre bønder, skønt de stadig varetager arbejdet i tørvemosen.

Som det vil ses, benævnes og staves navnet Værløse på forskellig måde, og først i Christian V's matrikel af 1688 hedder byen Kirkeværløse, og nu noteres der at bo 11 gårdbrugere på Kongens jorder. Desuden præstegården, der hedder Annexgaarden, og en kirkejord, der bruges af degnen Torben Laursen og en kirkejord, der er under Ledøje Kirke. Ligeledes ses det, at der er 21 husmænd uden jord.

I 1718 under Frederik IV nævnes der under hans ryttergods i det københavnske regiment, at der er 12 gårde med huse, avl og besætninger, og at Kirkens jord bruges af degnen Peder Pedersen. Ledøje Kirkes jord bruges af Peder Gudmandsen. Der findes herudover 16 huse, hvor de fleste er beboet af 2 familier. Byen har lette sandagtige jorder og temmelig god fælles græsning på to marker. Den tredje er mindre god.

Christian VII udsteder i 1767-68 kongelige skøder, og derved bliver 12 gårde i Kirke Værløse selvejergårde. Nogle af disse gårde har to ejere.

Ved udskiftningen, der strækker sig over 20 år, bliver alle gårde i Kirke Værløse flyttet ud på deres tilhørende marker, og der bygges aftægtshuse og lignende på tomterne i byen, og disse tomter enten lægges sammen eller mageskiftes.

I folketællingslisten fra 1787 ses det, at der bor 15 gårdmandsfamilier i Kirke Værløse, samt 52 husmandsfamilier, i alt 333 personer, men mange gamle, også ægtepar, bor hos deres familier og er ikke talt op som selvstændige husstande. Husmand Carsten Jakobsen får 1791 skøde fra gårdmænd i

Kirke Værløse på Gl. Skovhaugen, samtidig med at han overtager moslodderne derude.

1798 beder sognepræsten i Farum, der nu skal være i Værløse også, om tilladelse til at udstykke noget af Annexgaardens jorder, idet som han siger:

Da der i Kirke Værløse By er et stort Antal Husfolk, som ikke har Lejlighed til at holde Kreatur af Mangel på Overdrev til Byen, samt det er for dyrt at faa Græsning hos Bønderne, ønsker han at bortfæste smaa Lodder paa Livstid, og til dem, der bosætter sig Jorden give Arvefæste, samt at Jorden maa overlades til Beboerne og deres Efterkommere med samme Frihed som Præstegaardens Jord nu har.

En fremskridtsvenlig præst må det siges at være.

Han får tilladelsen, herunder også at han må sælge Annexgaarden på auktion. Betingelse: Der skal af præstegårdens bedste jord udlægges 6 tønder land til brug for en kommende ansættelse af en skolelærer.

Jorden skal lægges i nærheden af degneboligen, og skal betales, som der erlægges for anden præstegårdsjord af samme bonitet. Den skal udlejes midlertidigt til den dag, skolelæreren tiltræder. Ti år efter overtager Lars Hansen Annexgaarden ved skøde og arvefæste. 23 år efter afstår han den til Anders Olsen fra Måløv.

På den tid var en stor del af området vest for Kirke Værløse langs Bunds Å dækket af bøgeskov. Det var omkring gården Dyssegaard. 1836 er der en beskrivelse af hr. S. Sterm i et statistisk topografisk værk over Københavns Amt og her næv-

nes, at der foruden skovridergården Christianshøj, skolen og kroen er 22 selvejergårde og 2 arvefæstegårde under præsteembedet. Der er 7 huse med jord, heraf 2 under præste-

Proprietarius.	N ^o .	Folio Hart Korn Extr:	Gammel Matricul Hart Korn.				Nye Matricul Hart Korn.				
			Sønder.	Øst.	Vest.	Alt.	Sønder.	Øst.	Vest.	Alt.	
<i>Kirkeværkløse</i>											
<i>Sogn og Bye</i>											
<i>Rougl. mai 18</i>	1.	<i>Borg. Andersson</i>	582	8	5	3	-	7	7	1	2
	2.	<i>Gunnar Andersson</i>	583	13	2	1	-	7	6	3	2
	3.	<i>Gunnar Larsen</i>									
		<i>Anders Andersson</i>	584	8	3	1	-	7	7	3	2
	4.	<i>Philb Borgersson</i>	585	8	3	1	-	7	2	3	1
	5.	<i>Oleif Jørgensen</i>	586	17	2			15	7		2
	6.	<i>Anders Oleifson</i> <i>Lifsen Oleifsen Larsen</i>	587	17	2			14	3		2
7.	<i>Larsen Larsen</i>	588	8	3	1	-	7	2	3	2	

gården, samt nogle selvejerejendomme. Der er 41 huse uden jord, alle selvejede på nær en, der er under Københavns Universitet. 11 gårde er udflyttet.

I 1845 bor der 463 personer i Kirke Værløse, en forøgelse på 130 personer på 60 år.

Forfatteren Christian Molbech beskriver en tur, han foretog i begyndelsen af 1810 fra Jonstrup til Kirke Værløse:

Fra Jonstrup gik jeg den følgende Morgen, i Selskab med Kr. Schow, Lærer ved Seminariet, til Kirke Værløse, en Landsby, der ligger en lille halv Mil fra førstnævnte Sted.

Atter en Landsby, og intet uden Landsbyer! vil du vel sige; men at gøre dem til Købstæder, gaar vel ikke an; vil du til Udlejre og Kong Frodes høj, kan du ingen nærmere Vej komme, og vil du ikke med, staar det dig frit for at blive tilbage paa Jonstrup. Dog kan du paa mit Ord gerne følge mig den halve Mil.

Altsaa, det var en smuk Sommermorgen, og dertil en Søndag. Jeg stod paa en Høj, en halv Fjerdingsvej Vesten for Byen, betragtede Egnen og glædede mig over den friske Luftstrøm, den oplivende Blomsterduft, den klare Himmel, den vide Udsigt - og over min Frihed; thi jeg havde et par Dage for mig, da jeg skulle sværme omkring fra Skov til Skov, fra Landsby til Landsby, saa meget jeg lystede.

Jeg saa da ud over den store Slette, bestrøet med Kirker og Byer og Gaarde, og fandt i Sydvest, 3 Mile borte, Roskilde Domkirkes spidse Taarnspir, der syntes at rejse sig i Skyerne. Jeg saa mod Øst de store Skove, ved hvis Ende Farum Kirke

og Gaard hæver sig i en Fordybning; videre hen mod Syd Jonstrups Høje i en Dal med Skov i nogen Afstand, og en lille Sø imellem denne og Kirke Værløse, hvis Beliggenhed paa Midten af en jævnt skraanende Bakke ikke er ufordelagtig. (Det drejer sig om Lille Sø, der lå, hvor nu Søgaarden ligger). Men - sagde jeg til min Ven, der stod hos mig og udpegede mig al denne Herlighed - hvad er dog Deres By, naar vi personificerer den? En stakkels Tantalus, uden Vand og uden Skov, og begge Dele trindt omkring i saadan Overflod! Da bad han mig se mig om, rundt om Højen og paa Højen - Død og Fordærvelse var det billede, der traadte frem for mit Øje. Der stod de nøgne, sørgelige Stubbe, og vanhelligede den Egn, som forstum en stolt Bøgeskov prydede, der strakte sig langs med en lille Aa hen mod Byen. (Bunds Å).

Alt var for et par Aar siden segnet under Øksen, selv de unge Træer, der saa skønt overskyggede Højen, og kun en lille Lund havde man levnet iblandt Stubbene, for at gøre Ødelæggelsen end mere synlig.

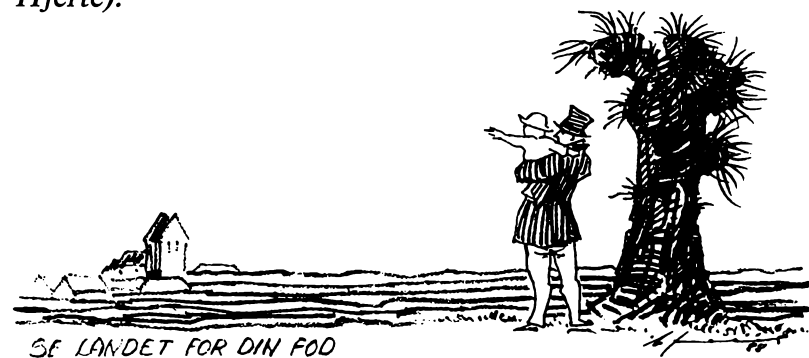
Denne Scene var ikke af dem, jeg ynder; og jeg skyndte mig bort fra det Sted, hvor jeg stod som midt paa en Valplads.

Den 20. August var jeg igen i Kirke Værløse, en Landsby tre Mile fra København, som ved et tidligere Besøg var blevet mig kær. Den hører ikke til de Steder i Hovedstadens Omegn, som Moden har bragt i Ry, og hvor den københavnske Verden i prægtige Lystgaarde udrydder Naturen, for at forskønne den, og dræber Landlivet, for at prunke med dets tomme Skygge. Den er slet og ret Landsby; (thi enkelte, mere pyntelige Gaarde, som nogle Familier uden for Bondestaden

bebor, fratager den ikke sit landlige Udseende) og som saadan lider jeg den ret godt. Jeg vil ikke dølgge, at jeg har fundet, hvad man ikke allevegne finder, gode, venlige, naturlige Mennesker, som hos mig forskønner en sibirisk, langt mere en sjællandsk Landsby.

Jeg ønsker, ingen vil undre over, at jeg i min Rejsefortælling gaar ud fra en Landsby; thi jeg anser det selv for ikke ganske uden Betydning, og mine Læsere kunne gøre det samme, i Fald de mener, det kan fortjene, at man agter paa Begyndelsen. Ringe er denne, og lover ikke meget, og mere ville jeg ikke den skulle love - godt om dette kunne holdes! - Fra en Landsby gaar jeg ud, hellere end fra en hovedstad.

Det kan give enhver, som disse Blade falder i Hænderne, et gavnligt Vink om, hvor jeg er bedst Hjemme og friest bevæger mig, Naar man nu bagefter fortryder, at have ladet sig narre ud af de prægtige Stadssale i tarvelige Bondehytter, og af Byens velsignede, kunstige Slaveri i den frie Natur, saa kan man ikke længe nok kalde mig en Pedant; jeg siger dog: "Dixi, et liberavi animam meam" (Jeg har talt og lettet mit Hjerte).

SE LANDET FOR DIN FOD

KIRKEN I VÆRLØSE

Her er Fredens Bolig; her tier hver jordisk Klage; Sorgen selv har kun tavse, lindrende Taarer, og den stille natlige Røst fra Gravene er Evighedens Stemme. Den hvide Mur hegner saa trygt om den viede Jord, i hvis Midte Kirken staar ensom under den mørke uendelige Hvælving.

Dog klarer enkelte Lynglimt den fjerne Horisont; dog skinner den blege, aftagende Maane venligt ned på de sorte Trækors; hist øjner jeg en aaben Grav, der venter den slumrende, hvis Leje er redt, og her glimter enkelte, hvide Ligsten gennem det høje Græs. -- Blide, natlige Lys! Hvor er du mig saa trøstende kær i den hellige Ensomhed? Er det fordi du minder mig om, at Livets Nat aldrig bliver fuldkommen mørk, saalænge Haabets Straale, var det end den sidste, glimter paa Lykkens Grav?

Således skriver Christian Molbech i 1811 i bogen "Ungdomsvandringer i mit Fødeland" om Kirke Værløse Kirke.

Biskop Jens af Roskilde henlægger den 4/3 1341 Kirken i Witherløse til roskildekanniken Jens Niensens præbende (embede):

Broder Jens, af Guds Barmhjertighed Biskop i Roskilde, til sin elskede Kannik i Kristus Herr Jens Nielsen i Roskilde Hilsen med den Herre Jesus Kristus.

Du har i Din ydmyge Ansøgning paavist over for Os, at den Præbende, som Du for Tiden sidder inde med paa kanonisk Vis ved Vor Kirke i Roskilde, i den Grad er ussel og fattig med Hensyn til sine Indtægter og Afgifter, at Du ikke kan have et sømmeligt Underhold af den. Da det imidlertid er rimeligt og nødvendigt for samme Roskildekirke, som overgaar de øvrige Kirker i Roskilde Stift ved sin Fornemheds og Rangs Værdighed, at den har velegnede Kannikker, der udmærker sig baade ved Sædernes Renhed og Kyndighed i Videnskaben, og da det er med god Grund, at der tildeles saadanne Kannikker passende og bedst mulige kirkelige Embeder, henlægger Vi efter omhyggeligt at have overvejet samme Kirkes Tarv og Nytte med Raad og Samtykke af vort Kapitel i Roskilde Sognekirken i Værløse i Vort Stift, til hvilken Patronsretten tilkommer Os, med alle dens Rettigheder og Tilliggender til Din fornævnte Præbende til evig Tid, idet Vi erklærer som Vor Vilje, at Du ifølge de kanoniske Regler

skal holde en egnet evig Vikar indsat paa kanonisk Vis ved fornævnte Kirke i Værløse, som til sit Underhold skal have en passende Del af Kirkens Indtægter.

Til Vidnesbyrd herom er Vort Segl tillige med fornævnte Roskildekaptels Segl, med hvis Samtykke Vi har foretaget denne Henlæggelse, hængt under dette Brev.

Forhandlet og givet i Roskilde i det Herrens Aar 1341 paa Paven og Martyren St. Lucius' Dag.

Da roskildebispens jordebog bliver nedskrevet ca. 1380, nævnes heri, at der da var en præstegård i Værløse, hvortil hørte en hel Plovs Jord (ca. 27 ha).

Besidderen af St. Magnus' alter i Roskilde, hr. Jacob Jensen, er blevet uvenner med sin fæstebonde, Torkil, i Værløse, hvorfor han i 1477 har indstævnet ham for landemodet i Roskilde. Her fældes dom, og Torkil får besked om inden næste påske at betale skyldig landgilde.

Præsten ved Værløse Kirke anmodes i 1478 om førstkomende søndag i kirken at påminde bonden Torkil om inden 8 dage at betale sine restancer. Præsten gør sin pligt og noterer bag på skrivelsen *Exsequutum est* (det er udført), og returnerer skrivelsen til Roskilde.

Fra en beretning fra 1561 vedrørende kirkeembedet i Værløse citerer vi:

Under Kirke i Værløse er der 33, der betaler Tiende, 1 Mølle, 12 Gaarde, en Smed, der hedder Jens, som bor Nord for Kirken og skylder 4 Mark.

Paa noget Jord paa Værløselillemark skal der tilsaas 4 Tønder Byg, paa en anden 15 Skæpper Rug. Har Degnen begge Jorder, skal han foruden Fæsteafgift tillige holde Kirken med Vin.

På Præstegaardens Marker skal der saas 16 Tønder Rug, 12 Tønder Byg og 6 Tønder Havre. Engene skal give 12 Læs Hø. Har han et Hus til Leje, skylder han 3 Mark. Han har ogsaa (det er altså præsten der tales om), et lidet Fiskevand, kaldet Lille Sø. Fra Kirkeskoven skal han have fri Ildebrændsel og Staver og Ris. For alt dette skal han til Kapitlet i Roskilde aarligt erlægge 16 Tønder Korn, 6 Lam og 6 Gæs.

Roskilde domkaptels jordebog meddeler 1568, at præbendets Værløse foruden fæsteafgift af forskelligt jordegods modtog 2 pund rug og 2 pund byg (1 pund = 4 tønder), samt 6 lam, 6 gæs og 10 mark af præsten i Værløse. Dertil kom yderligere, at præbendets indehaver som en slag overkirkevæрге modtog 1 pund korn af kirken for det tilsyn, han udøvede.

Kirke Værløse Kirkes præsterække.

I anledning af det nye provstevalg sammenkalder biskoppen herredets præster til Gladsaxe den 4. juni 1561, og som den ældste af herredets præster blev da hr. Elias bedt om sin stemme. (Måske har han været præst fra tiden før reformationen 1536, altså den sidste middelalderpræst, som lod sig reformere).

1536 - 1561 Hr. Elias

1561 - o. 1572 Rasmus Jensen

o.1572 - 1612 Laurits Nielsen

1612 - 1639 Hans Kjuse
 1639 - 1649 Peder Lauritsen Tuxen
 1649 - 1674 Peder Jensen Bircherod
 1674 - 1682 Torbjørn Lauritsen Winding
 1682 - 1697 Jens Pedersen Bircherod
 Derefter blev Kirken anneks under Farum, og præsterne boede i Farum præstegård. (Se afskrift af Christian V's gavebrev nedenfor).
 1698 - 1759 Oluf Pedersen Bagger
 1759 - 1792 Christopher Didrik J. Friedenrich
 1799 - 1828 Henrich Kampmann
 1828 - 1857 Rasmus Aagaard
 1857 - 1863 Andreas Niels Christopher Smith
 1863 - 1880 Jens Chr. Edvard Theodor Mau
 1880 - 1907 Chr. Cornelius Lerche Schiødte
 1907 - 1909 (konst.) Im. Bang
 Kirken selvstændig fra 1912.
 1910 - 1920 Otto Christian Krogh
 1921 - 1924 J. G. Arnberg
 1924 - 1952 E. L. Christiansen
 1952 - 1964 Johs. Heinsen
 1964 - Erik Schwartz-Nielsen
 Præstegården - en større villa - bygges i Kirke Værløse i 1910.

18. august 1929 indvies Hareskov Kirke.

I 1956 blev Kirke Værløse Kirke grundigt restaureret, og samtidig blev der foretaget en arkæologisk undersøgelse af

kulsvier Karl K. Nielsen under ledelse af museumsinspektør Olaf Olsen fra Nationalmuseet.

Man fandt de gamle stolpehuller fra en tidligere trækirke, i alt 6 stk., og vi kan således regne med, at der har været en kirke i Værløse lige fra kristendommens indførelse i Danmark.

Af mønter fandt man i alt 77, den ældste fra Erik Ejegods tid (1093 - 1103), og der blev også gjort mange byggetekniske iagttagelser.

Ligeledes fandt man en muret, romansk grav med et velbevaret mandsskelet, vel fra. ca. 1200. Det var ganske afgjort en stormandsbegravelse, måske en herremand fra Hjortholm; men desværre fandt man intet, der røbede hans identitet.

En kirkekomite nedsættes 1961 til at arbejde for en ny kirke i Lille Værløse, og grundstenen nedlægges 3. oktober 1970. Den nye kirke i Lille Værløse indvies 7. november 1971. Efter ændring af tagkonstruktion og udvidelse af de tilstødende bygninger tages Lille Værløse Kirke igen i brug ved en festgudstjeneste 10. maj 1987.

Afskrift af Kong Christian V's gavebrev

(stemplet med 4 rigsdaler)

Vi Christian den 5te, af Guds Naade, Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug udi Slesvig, Holsten, Stormarn og Ditmarsken, Greve af Oldenborg og Delmenhorst.

Giøre alle vitterligt: at eftersom Vi til Farum Præstekald,

Kiøbenhavns Amt, formedelst det Ringhed af sær Kongelig Naade allernaadigst have annecteret Wærløse Præstekald, og deri til samme 2de Sognes for nylig beskikkede Sognepræst Herr Ole Bagger nu for Os allerundanigst haver ladet andrage, hvorledes han baade Farum og Wærløse Præstegaards Bygninger efter Loven af Arvingerne maa kiøbe, og derover sig i Vidtløftighed sætte, da have Vi efter hans derom allerunderdanigste gjorde Ansøgning og Begiering, allernaadigst bevilget og tilladt, saa og hermed bevilger og tillader, at han, efter Vores af Dato 17 April 1688 allernaadigst udgivne Forordnings anden Artikel om Præstegaardene i vore Lande Lolland og Falster maa nyde den af forskrevne tvende Præstegaarde, som han ikke selv beboer, men lige Frihed, som andre, Præstegaarde.

Forbydende Alle og Enhver herimod, efter som skrevet staaer, at hindre, eller udi nogen Maade forfang at gjøre, under Vor Hyldest og Naade.

Givet paa Vort Slot Kiøbenhavn d: 15 November Aar 1698

Christian

EN SNAK VED KIRKETIDE

DANMARKS KIRKEBØGER

Første side af Værløse Sogns kirkebog, der dækker perioden 1649-1694 ser ud som følger:

Dominus providebitâ

Anno 1649 bleff denne Kirkebogh effter mandat aff Patronen kiøbt till Verløse Kircke paa Kiøbenhaffns Lehn, der velbyrdig Mand Oluff Brockenhuus Vaar Slotsherre paa Kiøbenhaffns Slot. Hr. Brochmand Vaar Biscop i Sielland Laurits Mortensøn Vaar Patronus til Kircken och Morten Claussøn Sognepræst i Glostrup Vaar Proffuest H. Peder Lauritzøn Vaar Sognepræst til Verløse Kircke. Och skall den samme Bogh bliffue, och Være her effter Kirkebog, saa lenge Bogen kand Være at skriffue udi: Och skall huer dend, som vorder Sognepræst Her effter behode som Kirkebog Til Effterretning paa Kirckens och sit Embedes Vegne.

J.

Det var ved kongelige missiver (breve) af 20. maj 1645 til biskoppen over Sjællands stift og af 17. maj 1646 til landets

øvrigte bisper, at det blev pålagt alle præster at føre kirkebøger, men allerede tidligere havde flere af dem - måske også en og anden degn - af egen drift eller på opfordring af stedets bisp begyndt at føre kirkebøger.

Det vides således, at biskop Jesper Brochmand på Sjællands stifts landemode 30. juni 1641 opfordrede stiftets præster til at føre dåbsprotokoller; men de ældste bevarede kirkebøger er af betydelig ældre dato. Den ældste, der nu er i behold, er for Nordby på Fanø, kun for fødte og med betydelige lakuner, og som begynder med året 1611.

Men af omtale kendes een, nu tabt kirkebog dateret 1572 fra Nakskov.

Alt i alt er der i omkring et halvt hundrede af landets sogne - beregnet efter dets grænser før Genforeningen - bevaret kirkebøger fra tiden før de ovennævnte missiver.

Ved disse missiver befaledes det kun præsterne at føre bog over fødte, viede og døde, men foruden disse tre afsnit kom kirkebøgerne før eller senere også til at indeholde tre andre, nemlig trolovede, introducerede og absolverede, hvortil senere (efter at konfirmationen var indført ved forordning

af 13. januar 1736) kom konfirmerede, som dog adskillige præster undlod at føre fortegnelse over eller anførte andetsteds end i kirkebogen, f.eks. i den såkaldte Liber Daticus.

Flere af disse kirkebogsafsnit bortfaldt efterhånden helt eller delvis. Ved kgl. reskript af 8. november 1748 fritoges rangspersoners fruer for at lade sig introducere af præsten efter barnefødsel, og ved reskript af 22. november 1754 fritoges alle barselkoner derfor, men det tillodes dem fremdeles at følge gammeldags skik, og introduktionen bevarede længe efter både i livet og i kirkebøgerne.

Ved forordning af 8. juni 1767 ophævedes åbenbart skrifte for lejermål, hvorved afsnittet ”absolverede” svandt stærkt ind og snart helt forsvandt. Ved forordning af 4. januar 1799 afskaffedes troløvelsen aldeles som en kirkelig handling.

De ældre kirkebøger var i det væsentlige ført således, som vedkommende præst selv fandt for godt eller som biskoppen gav ordre til, og indeholdt i de fleste tilfælde ikke fødsels- og dødsdage, men kun dåbs- og begravelsesdage. Dette forandredes, da et kgl. reskript af 11. december 1812 påbød, at fremtidigt alle kirkebøger skulle føres på skematisk papir i bestemte rubrikker og i to eksemplarer, det ene af sognepræsten, det andet af degnen eller kirkesangeren. Disse nye kirkebøger, der i flere retninger betød et væsentligt fremskridt, bl.a. også ved at sondre mellem fødte, konfirmerede og døde af mand- eller kvindekøn, indførtes i de nærmest følgende år i alle sogne.

Foruden de faststående arter af ministerialia indeholdt de

af- og tilgangslister (d.v.s. fortegnelser over dem, der flyttede fra og til sognet) og jævnførelsesregistre, der skulle lette kirkebogens benyttelse; men da disse tre afsnit næsten altid førtes på en utilfredsstillende måde, og kun gjorde ringe nytte, faldt førelsen af dem efterhånden bort.

I øvrigt forblev kirkebøgerne i det væsentlige uforandrede fra 1812, indtil bestemmelsen af 1891 trådte i kraft fra det følgende års begyndelse.

For hvert enkelt sogn meddeles kun, hvad vedkommende kirkebøger indeholder om fødte (døbte), konfirmerede, trolovede, viede og døde (begravede), antydnet henholdsvis ved bogstaverne F, K, T, V og D.

Der meddeles kun, hvad der findes, og man må deraf slutte sig til, hvad der mangler; små lakuner er der dog intet hensyn taget til.

Når derimod en af de nævnte grupper aldeles ikke findes, er det dog udtrykkeligt bemærket ved folkekirkens sogne. I anmærkninger er givet oplysninger om alle kendte præstegårdsbrande i tiden fra 1645 til 1891, da de ofte giver forklaringen på, hvorfor kirkebøger nu er forsvundne, om forskellige uregelmæssigheder ved kirkebøgerne, om sognets oprettelse og nedlæggelse, om sogne-grænsers flytning m.v., dog alt kun for så vidt at man er blevet opmærksom derpå eller har fundet det omtalen værd.

Provst O. Degenkolv, Aastrup, Falster skriver om ”Ældre tiders navneskik”:

I de nye, skematiske kirkebøger, der kom i brug ved kgl. reskript af 11. december 1812, fortsatte de fleste præster med kun at skrive fornavnet.

Ved en forordning af 30. maj 1828 blev det imidlertid befalelet, at et barn allerede ved dåben skal benævnes med det familie- eller stammenavn, som det i fremtiden skal bære. Fra sidst i 1828 findes de døbte børn anført med det fulde navn efter formen: Hans Jensen, søn af Jens Hansen. Også pigebørn findes angivne på denne måde, altså efter formen: Maren Jensen, datter af Jens Hansen, ikke efter formen Maren Jensdatter. Denne betegnelse Maren Jensdatter er i øvrigt forbudt ved cancelliskrivelse af 22. oktober 1829.

Ikke desto mindre navngives pigebørn stadig efter formen Maren Jensdatter i 1850-erne ganske gennemgående, i 1860-erne aftagende, og kun anvendt i enkelte tilfælde op til 1870. Dregebørns navngivelse efter formen: Hans Jensen, søn af Jens Hansen fortsætter på samme måde.

Men hvorledes forholder det sig egentlig med formen Hans Jensen, søn af Jens Hansen? Hvornår er denne form egentlig forbudt?

Den er forbudt ved forordningen af 1828, men det blev ganske naturligt ikke forstået. Men ved cirkulære af 6. august 1856 er forordningen af 30. maj 1828 og cancelliskrivelsen af 4. oktober 1828 forklaret derhen, ”at det faste familie- eller stammenavn, ikke blot skal komme til anvendelse for alle børn i den samme generation, men også for alle følgende generationer i den samme familie, med mindre bevilling til afvigelse erhverves.

Altså skulle det være forordningens rette mening, at når Jens Hansen lader sin søn døbe Hans Jensen, skal også Hans Jensens børn hedde Jensen og så fremdeles; men det synes først sent at være gået op for landbefolkningen såvel som for præsterne.

Gammel skik er tung at bryde !

De første indtegninger i Værløse Kirkebog fra 1649.

Jova Juha r Integnet i denne Bogh alle Echtebørn, r Christnet, huad deris Nafn ehr, tinaar de er døbt, och huo deris Faddere været.

Dominica. 21. Trinit. 1649.

Jydis barn i Verløsemagle Ved naffn (navn ikke anført). Faddere Pouell Nielssøn. Matz Pedersøn, Lisebeth Salomons, Else Niels Børresøns.

Dominica 26. Trinit: 1649.

(Absolution)

Bleff Poul Nielsøn, och hans quind Karen i Verløsemagle, Kirstine Lauritsdatter, Lauritz Bertelsøn public absolvered (udelukket), fordi de haffe forsømt Sacramentet i lang-sommelig thid.

Dend 5. fbr. 1649.

(Begravelse)

bleff begraffuet Jens Rasmussis barn, Ved naffn Kirstine

Dominica Trinit: 1650. (Uægte børn)
Bleff et Uechte barn døbt ved Naffn Niels, huis Moder Vaar Jørgen Matzøns daatter i Verløselille ved naffn Birgitte, Udlagt till barnefader Niels Skomager som tinete Børge Børdesøn.Faddere. Christian Hansøn. Børge Børdesøn. Pouell Pedersøn, Pouell Jyde, Peder Ibsøn i Verløselille. Maren Ole Pedersøns d. sammesteds. Jep Ibsøns Kirstine.

Feria II Nativitatis Dmica: (2. juledag) (Vielse)
Bleff Viet en Vng Karll Ved naffn Hans Clausøn med Margrethe Hansdatter.

1672. Die 28 marty, som var en Passions Prædichen
Bleff døbt en forvandrett Quindfolkes uechte barn ved naffn Lodvig, barnefaderen bleff udlagt Anders Nielsøn Soldemager. Faddere var ingen til sted ved funten.

Dom: 23 Trinit. 1680 (Begravelse)
bleff begraffuett en gammel stachels quinde af Værløse lille ved Nafn Karen Adams, som 83 år gammel. (Den første begravelse med angivelse af alder).

Dom: 2 Epiph: 2. søndag efter Hellig 3 konger. 1680.
Bleff Christnet Peder Ollufssøns barn i Bringe ved Naffn Karen, faddere Peder Jenssøn i Værløse, Jens Truelssøn ibid: Hans Bachmand, Hans Lauritssøns søn i Bringe, Mette Smeds her i byen, Margrethe Jacob Fiskers paa Boerup, Lutzie Anders Niellss ibid:

Dom: 3 Epiphan: 3. søndag efter Hellig 3 konger.
Bleff Christnet Jens friskyttis barn her i byen ved naffn Kirsten, faddere Jams Capitain for friskytterne, Olaf friskytte, Niels Børresøns Børge, Præstens Christen, Degnens Svend, Præstens pige Else, Niels Børgessøns Anne, Hans Rasmussøns Kone Inger.

Den 11. Feb:
Bleff Christnet Svend Bentzøns barn i Værløse lille ved Nafn Svend. Faddere Jens Skoemager, Poffvel Skovløber, Kaspers dreng Poffvel, Jens Truelssøns Kone, Ellen Væffpige, Lauritz Jenssøns Kone.

Maria bebudelsesdag, den 25/3:
eff Christnet Olluff friskyttis barn her i byen Ved naffn Peder, faddere, Hans friskytte, Olluff Olluffssøn, Anders Olluffssøn, Bierte Smeds, Margrete Anders Jørgensøns.

Skjærtorsdag den 8. April
Bleff Christnet Anders friskyttis barn her aff byen Ved naffn Jeppe, faddere Simon, som var friskytternes Captain, Rasmus som vaar Leutenant, Boerups karl Jens, Anne Margrete Gregorydsdaatter, Margrete Jacob Fiskers, Gunild Bødkiers.

Festo johann: Baptistæ.
Bleff Christnet Jens Niellss barn i Bringe ved naffn Maren, faddere Peder Ollssøn i Bringe, Rasmus Smed her i byen, Peder Olssøns pige i Bringe Anne, Karen Anders Olssøns her i byen.

Dom: 3 Trinit: den 27. Juni

Bleff Christnet Anders Mortenssøns barn i Værløse lille Ved naffn Karen, faddere fogedens Stiffsøn Aage, oc hans Stiffdaatter Bierte, oc Peder Lauritzøns Kone ibid:

1682. Dom: 4. Epiph 4. søndag efter nytår bleff Christnet Jens friskyttis barn her i byen Ved naffn Kirsten. Faddere Niels Børresøns Søn Børge, Olle Jørgensens Karl Niels, Mads Børgessøns Anne, Ole Skyttis pige Ellen, Olle Jørgensøns Kone.

1684. d. 7. marty bleff begraffuett Anders Nielsens Hustru her aff byen naffnlig Lutzie.

Anno 1693. d. 19. Jan. blef begraffen en gl: stachels mand paa Borupsgaard, ved naffn Bent Erichsen, 81 aar gammel.

Anno 1693. D. 20 Martii øblef begraffen Jens Møller fra Jonstrups Mølle 65 aar gammel.

1697. Die 20 Novemb bleff jordet en gl: stachels Mand Ved Naffn Jens Ollufssøn, som døde paa reisen fra sin Broder Peder Olsen, boende i Æbberød i Bircherøds Sogn, till sitt hiemhastende, som siges att hafde vaarett i Skamstrup Ved Frydendall, hvor han skall hafde en Hustrue Ved naffn Kirsten Ips daatter. Han vaar til Jørgen Andersøns i Værløse lille.

1700. d. 29 oktb.

bleff den Dannemand Hemming Pedersen aff Værløsemagle jordet 72 aar gl.

1718. d. 14 Marty

blev Hans Hemmingsens lille Datter ved Naffn Anne i Kirche Værløse jordet 8 uger og 3 dage gammel, ved Kirchens tiene-ste og blev nedsat i en liden fyrretræskiste og gaf 1 Mark til Klocken.

1723. Dom. Lætare 4. søndag efter fastelavn blev Ellen Ipsdatter i Værløse lille begravet i de fattiges jord, 65 aar gammel, uden Kirkens tjeneste.

Som det vil ses forekom der i 1680 benævnelsen *Friskytte* i kirkebogen. Det var de skånske frihedskæmpere, de såkaldte snaphaner, der var havnet i Værløse og nu havde fået hjem og børn her. Det var kaptajnerne Hans Bentzen og Simon Andersen samt nogle menige.

En åndelig vækkelse i 1850-erne.

Egnen omkring Værløse var præget af åndelig stilstand, indtil der midt i 1800-tallet opstod en mindre vækkelse, vakt ved 2 lægmænd, slagter Jørgen Pedersen og smeden Jens Larsen i Kirke Værløse. Hertil sluttede sig yderligere gartner Niels Johansen og landmand Lars Henriksen, også boende i Kirke Værløse, og alle holdt de gudelige taler på egnen.

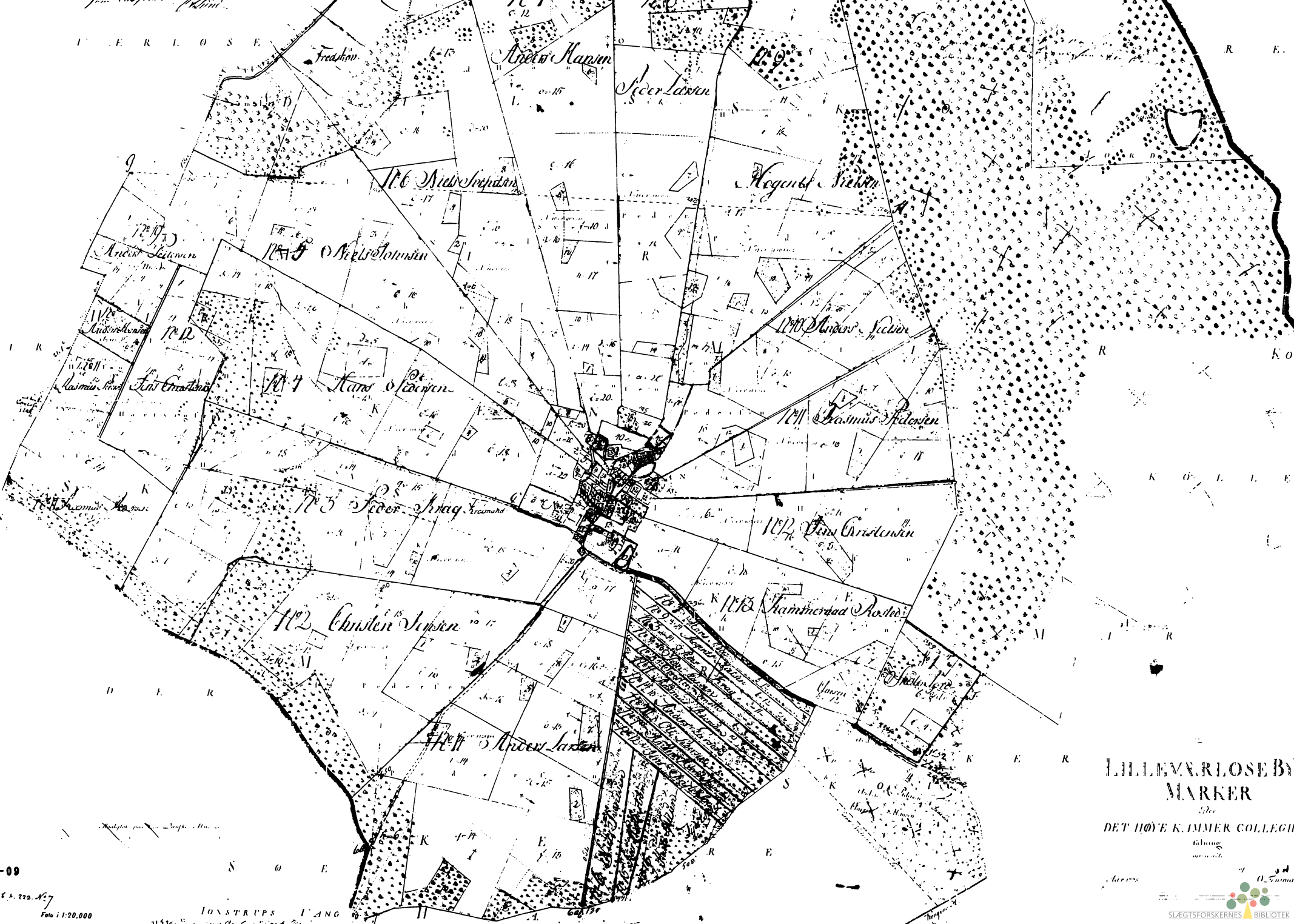
HERRENS ORD ER LOV

Jørgen Pedersen er måske mindst kendt; men han var den betydeligste i kraft af sin personlige fromhed og inderlige trosliv, ydmyg, trofast og hæderlig i al sin færd, nidkær for at frelse sjæle.

Jens Larsen blev den mest kendte, for det var ham, der i 1853 stiftede *Foreningen for Indre Mission*, og blev således den første missionær og udfoldede en forbavsende virksomhed på hele Sjælland. Men 13. september 1861 stiftedes ”Kirke-

lig Forening for Indre Mission” i Stenlille, Vestsjælland, og her skiltes Jens Larsen fra sine gamle venner. I 1856 udgav han en samling åndelige sange til opbyggelse. Bevægelsen strakte sig over ca. 20 år, og derefter faldt sognet tilbage i de gamle folder.

Værløse Kirkeby blev ukirkelig, medens Lille Værløses beboere var kirkesøgende. Seminariet blev som et kloster, lukket for andre.

I. E. R. L. O. S. E.

R. E.

K. O. L. L. E.

LILLEVARLOSE BY MARKER

DET HØJE KAMMER COLLEGIUM

Følning 1867

1867

09

Foto 1:20.000

LONSTRUPS LANG

LILLE VÆRLØSE

Lille Værløse By nævnes første gang skriftligt 18. november 1248. Codex Esumensis skriver om denne sag:

Jon, Søn af Jon "Raimoth"sen, afstaar til Esum Kloster sit Gods i Vitherløsæ Lilæ, hvorfor han faar andet Gods i Mageskifte, hvori bl.a. nævnes en Gaard i Vor Frue Sogn i København.

Esrumbogen skriver om 29. oktober 1271 under overskriften Privilegium domini Eriki super molendino Sothæ: *Kong Erik V Glipping mageskifter med Esum Kloster, saaledes at han faar Klosterets Ejendomme i Lille Værløse til gengæld for Sode Mølle.*

Erik, af Guds Naade de danskes og venders Konge, til alle troende Kristne, der ser dette Brev, hilsen med alles Frelser.

Vi vil, at det skal være vitterligt for Nulevende, at Tilkommende ikke skal være uvidende om, at Vi efter Vore tro Mænds Raad med Vore elskede Venner, de fromme Mænd Herr Esbern, Abbed i Esum af Cistercienserordenen i

Proprietarius.	N ^o .	Folio Hart Korn Extr:	Gammel Matricul Hart Korn.			Nye Matricul. Hart Korn.			
			Zunder.	Skj.	Sier. Alf.	Zunder.	Skj.	Sier. Alf.	
<i>Lille Værløse</i>									
<i>Bye</i>									
	1.	<i>Pernund Knudsen og Kandis Jonsson.</i>	597.	8	2	2	8	2	1
	2.	<i>Kandis Knudsen og Anders Knudsen.</i>	598.	8	5	2	7	7	3
	3.	<i>Pernund Knudsen.</i>	599.	8	2	2	7	3	1
	4.	<i>Jonns Ege og Jonns Ege.</i>	600.	12	5	1	12	1	1
	5.	<i>Anders Knudsen.</i>	601.	25	2	1	22	1	2
	6.	<i>Anders Knudsen og Anders Knudsen.</i>	602.	8	5	2	7	7	-
	7.	<i>Anders Knudsen og Ege og Knud.</i>	603.	17	-	3	14	7	1
	8.	<i>Per Knudsen og Per Knudsen.</i>	604.	17	1	1	16	2	2

*roungl.
mar 16*

Roskilde Stift, og hele det menige Konvent sammesteds foretager et Mageskifte af visse Ejendomme, saaledes som det indeholdes nedenfor.

Vi har modtaget og med retmæssig Skødnings Adkomst faaet af dem alle Besiddelser, som de med retmæssig Adkomst har i lang Tid besiddet i Lille Værløse, med Toft og Ager, Eng og Græsgang, Skov og Dam og Rørskær, med alt Tilbehør af løs og fast Ejendom, at besidde med Rette til evig Tid.

For disse Ejendomme har Vi, saavel til Vederlag for de fornævnte Besiddelser som til Bod og Frelse for Vor Sjæl, paa Vor Side Skødet dem Vor Mølle ved deres Kloster, som kaldes Sode.

Givet og forhandlet i Søborg i det Herrens Aar 1271 den 29 Oktober. Nærværende ved denne Handling var den ærværdige Fader, Herr Jens, af Guds Naade Biskop i Børglum, Grev Otto af Ravensberg, Junker Erik, Broder til Sveriges Konge, Absalon Andersen, Jon Lille, Vor drost Uffe Nielsen, Oluf Haraldsen, Junker Erik, Søn af Hertug Knud, Jens, Provst paa Falster, og Vor Notat, Vor Kapellan Erik, Kannik Lund, og Poul Hvid, dengang Vor Foged i Søborg, med mange andre troværdige Mænd, gejstlige og verdslige.

Fra en tingbog ses det, at der den 21. november 1493 i Sokkelund (Støffuerens) Herred blev udtaget 11 vidner, deriblandt *Jepp Pærssen i Væderløse lille.*

I Sjællands Stifts landebog nævnes i 1567 Werløse Lille

flere gange i fortegnelsen over Werløse Magle Kirckes tilliggender.

21. juni 1585 udgår der fra Kongen (fra Fredensborg) befaling til Christoffer Rossengaard om fredning af Lyede Sø ved Vejsø, Fogel Sø, Øster Sø ved Søssum, Kircke Sø ved Knardrup, Søndersø ved Veerløslille, Bastrup Sø og Veel Sø ved Thange i Københavns Len, dog må han lade fiske i Hiortholm og Farum Sø, når Kongen ikke er der.

Der bevilges 1. marts 1632 en tørvemose til Vartov Hospital. I den forbindelse citeres brev til Mogens Seested (fra Københavns Diplomatarim. nr. 256:

Wor Gunst tilforn. Efftersom Os ellskelige Michell Søffrensen, Wartou Hospitalts Forstandere, vnderdanigst giffuer tilkiende, att de fattige ingen Thørffueskier meere kand hafue immellem Thøberup och Bagsuerd aff Aarsag den Moese, som de vdj langsommelig thiidt haffuer brugtt, skall were opskaaren, och hand paa de fattiges Wegne vnderdanigst er begierendis, Wy naadigst willde beuilge dennem en liden Moese vdj Skoffuen imellem Bagsuerd och Weerløse Lille liggendis, kalldis Brendmose, da bede Wy dig och naadigst wille, att du samme Moeses Leilighed flittigen forfarer och med forderligste dig imod Os erklærer, om forskreffne Moese dennom kand forundis, och din vnderdannigste Erklering vdj Wort Canzelie indskicke.

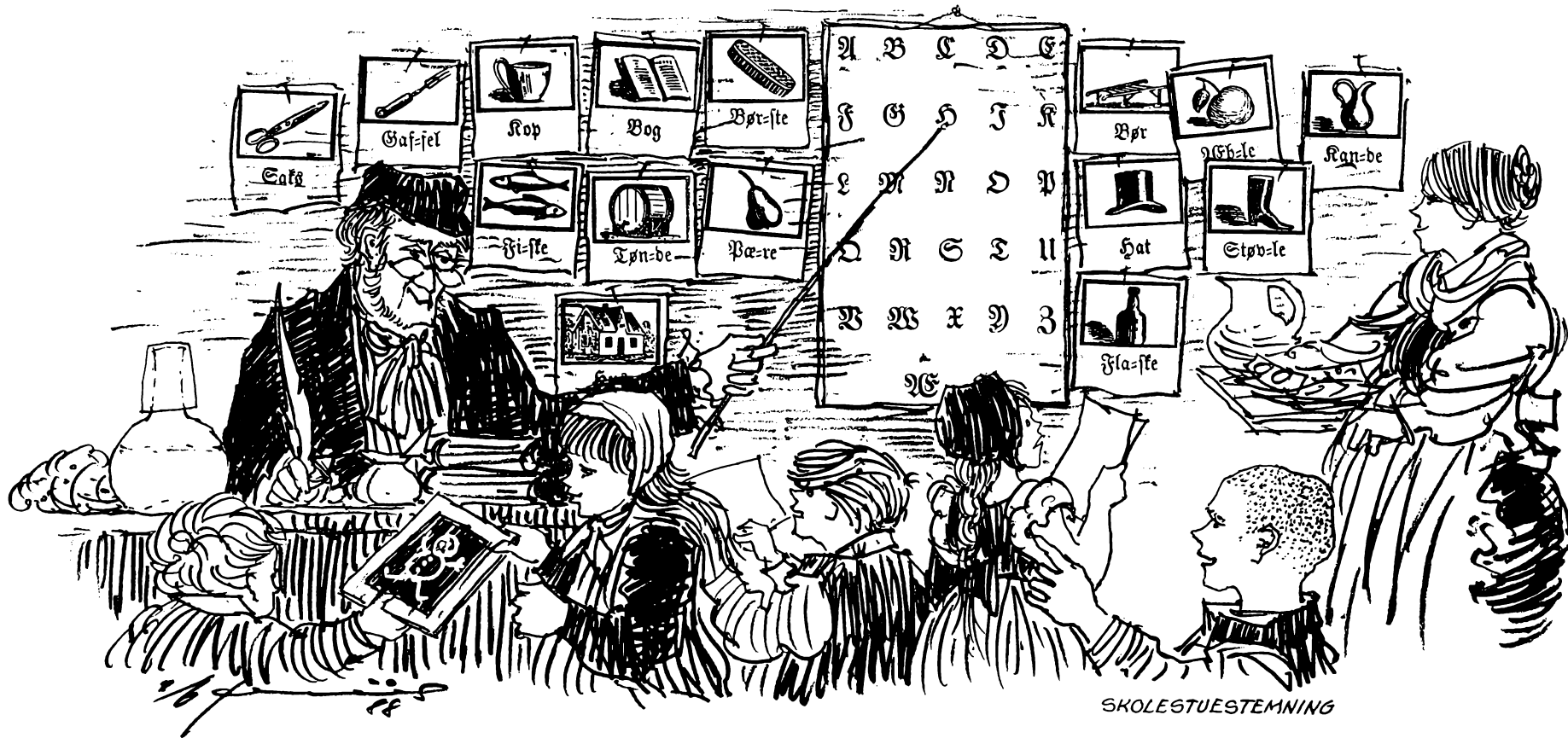
I Christian V's Matrikel af 1688 noteres: *Lillewerløse Bye 10 Gaarde, hvoraf de fire har to Gaardbrugere, samt 12 Huse uden Jord, alle tilhørende Kgl. Mayst.*

I Hovet Krigs og Portions Jordebog for det Kiøbenhafnsche Regiments Districts Ryttergods nævnes 1. oktober 1718 Lille Verløse Bye.

Her noteres 12 gårde med deres huse, avl og besætninger, samt Værløsegaard, der ejes og beboes af skovrider Hans Jørgen Lesberg (tidligere omtalt under Jonstrup) og Niels Pedersen, der driver gården. Desuden 12 huse, ofte beboede af mere end 1 familie, samt kroen.

Kong Frederik IV opretter 1723 en rytterskole i Lille Værløse. På skolen anbragtes over indgangen en sandstensplade med Frederik IV's kronede navnetræk og følgende inskription:

Hanc scholam, hujusque ad instar ducentas quadraginta in circulis ad perpetuam alendas duodecim cohortes equestres a me institutis fundavi. (Denne skole og i lighed med 240 andre grundlagde jeg i de distrikter, som er oprettet af mig til for fremtiden at underholde 12 ryttereskadroner).

SKOLESTUESTEMNING

I perioden 1767 - 68 udstedes kongelige skøder, der gør bønderne til selvejere af 13 større og mindre gårde i Lille Værløse.

I folketællingslisten pr. 1. juli 1787 noteres for Lille Værløse ialt 247 personer, fordelt med 13 familier som gårdfolk og 37 familier som husfolk; men ofte bor de pågældendes gamle forældre eller indsiddere (lejere) også i disse huse.

Plan over Lille Værløse By 1775 og 1960.

Arkitekt Bent Damsgaard-Sørensen har udført et anskueligt kort og skriver følgende:

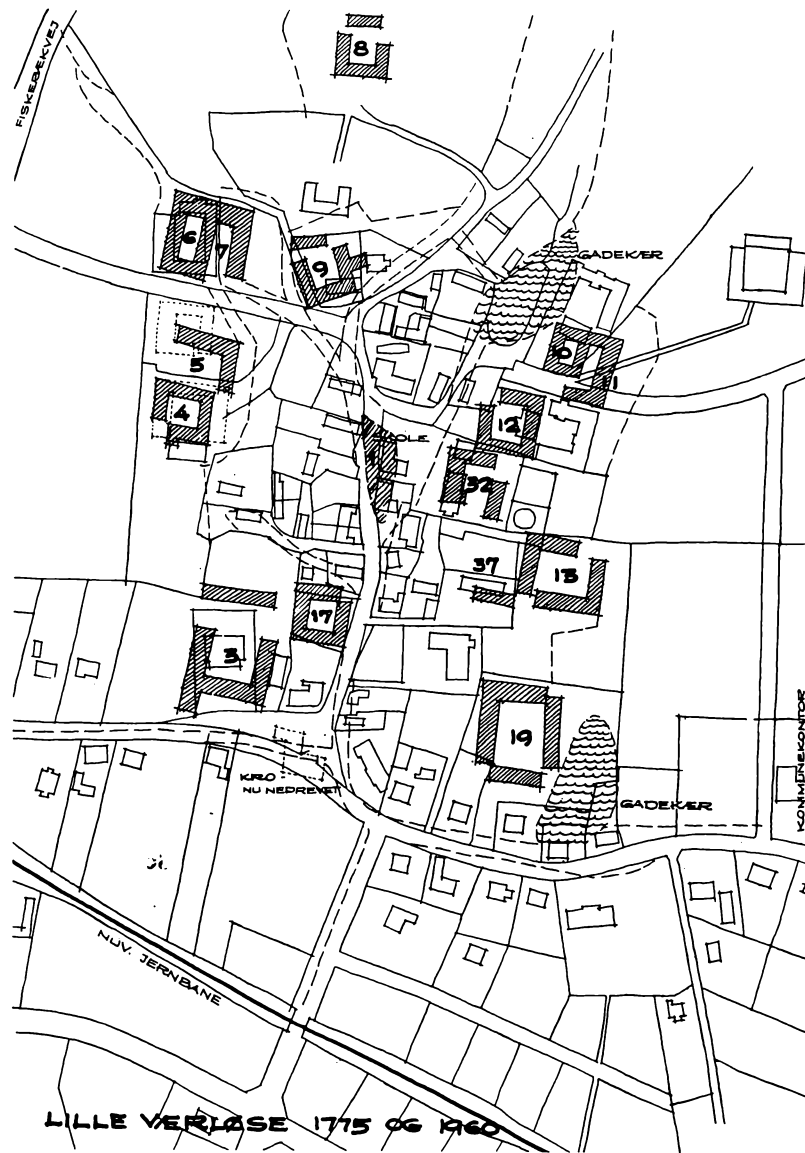
Skitsen er et forsøg på at stadfæste de gårde, som fandtes i Lille Værløse By i 1775. Fra dette år daterer sig det ældste, kendte kort over byen.

På grund af fotostatens utydelighed og den stærke opfoto-grafering må der ikke regnes med millimeters nøjagtighed, men mulighederne for at lokalisere den gamle by skulle være tilstede.

Ved at se på kortet fra 1775 får man et levende indtryk af den sammenhobning af småhuse, der har været indenfor det ret snævre område. Man må i hvert fald regne med større eller mindre huse svarende til ca. 40 matrikelnumre (se også folketællingslisten fra 1787).

Byens to gadekær er angivet og ligeledes den nye bymidte med stiplede linier.

Herunder noteres de forskellige gårdes matrikelnumre svarende til de på oversigtskortet angivne, og ligeledes ejernes

navne. Det første navn er ejeren i 1775, det følgende hans efterfølger (?) omkring 1790.

Matr. nr. 1. Skolen I 1775 beliggende på det stiplede (Rytterskole) areal på højre side af den angivne nye bymidte.

Matr. nr. 2. Søndergaard Niels Pedersen - Christian Jensen. Dette nummer findes ikke på kortet, da gården blev flyttet ud fra byen efter branden i 1786.

Matr. nr. 3. Annexgaard (senere Ny Vestergaard) Hans Friskov - Peder Hartvig Krag

Matr. nr. 4. Toftegaard Unge Hans Pedersen - (Hans Pedersen)

Matr. nr. 5. Skovgaard Gl. Niels Johansen - Niels Johnsen

Matr. nr. 6. Fredsholmgaard Svend Nielsen - Niels Svendsen

Matr. nr. 7. Baunegaard Hans Svendsen - Anders Hansen

Matr. nr. 8. Klostergaard Ole Pedersen - Peder Larsen

Matr. nr. 9. Højeloftsgaard Gl. Hans Pedersen - Mogens Nielsen

Matr. nr. 10. Langkærgaard Gl. Niels Pedersen - Anders Nielsen

Matr. nr. 11. Mosegaard Christen Nielsen - Rasmus Pedersen

Matr. nr. 12. Gammelgaard

Jens Hartvigsen -
Jens Christensen

Matr. nr. 13. Værløsegaard

Niels Hansen -
kammerherre Rosted

Matr. nr. 14. Hareskovgaard

Lars Pedersen -
Anders Larsen

Denne gaard blev efter branden i 1786 flyttet ud fra byen (se Stermskort 1836).

Matr. nr. 15 angiver, hvor Anders Michelsens gårdbygninger lå, men her var jorden solgt fra til de andre bønder i 1781.

Matr. nr. 32 er sikkert justits Wiwets lystgård, der brændte i 1786.

Matr. nr. 37 er *Værløsegaard*, der for anden gang nedbrændte i 1794, og så endelig blev flyttet ud ved siden af Skoleloden.

Ildebranden den 18. maj 1786.

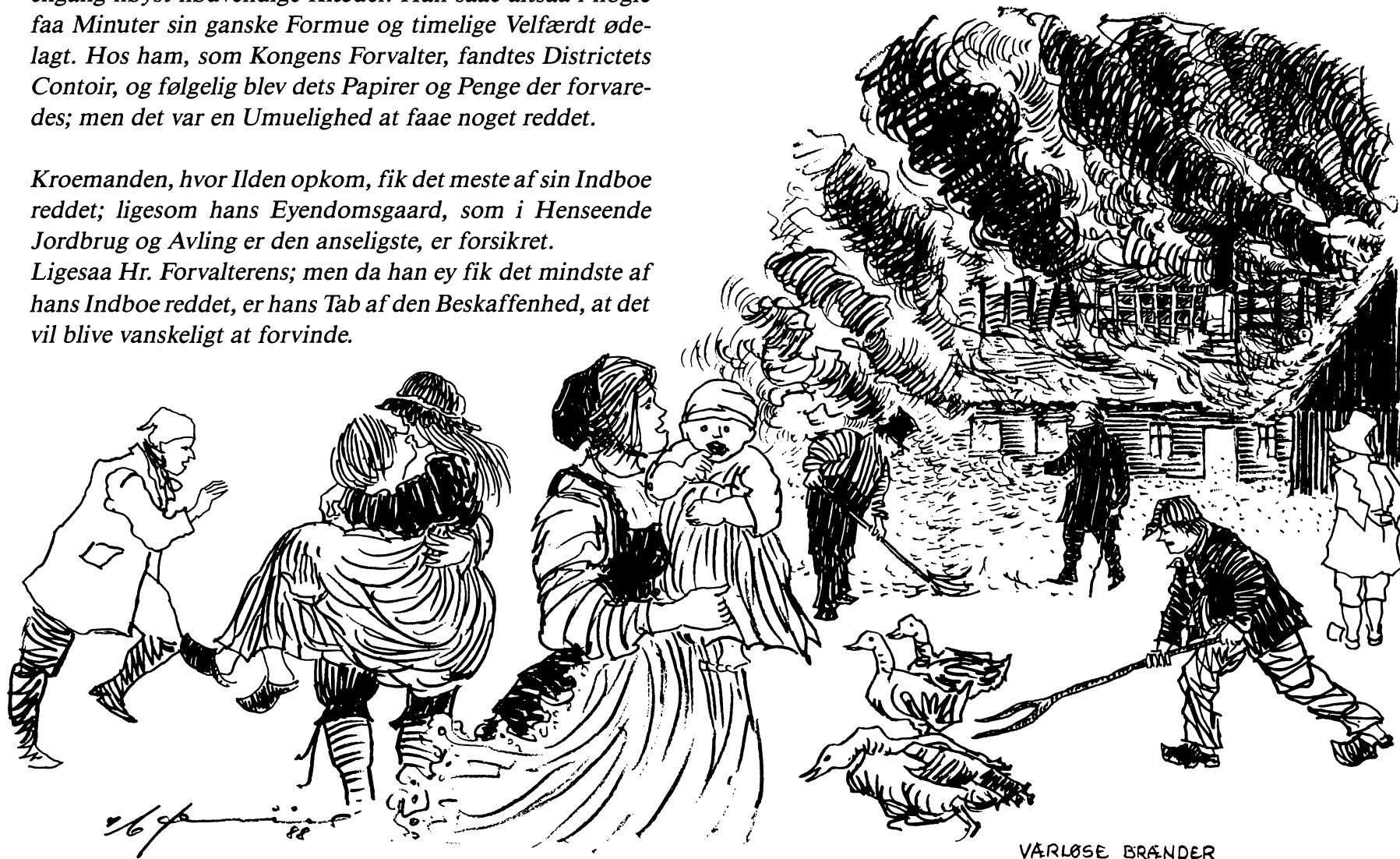
Fra pastor E. Schwarz-Nielsen, Kirke Værløse, fik Historisk Forening tilsendt en Xerox-kopi, af "Kiøbenhavns Kongelige allene privilegerede Adresse-Contoires Efterretninger" for tirsdag den 23. maj 1786, der gengives med latinske bogstaver.

Den 18de May ved Middagstid opkom i Lille Værløse Bye paa Kiøbenhavns Amt en heftig Ild, som formedelst det stormende Veyr i en utrolig Hastighed afbrændte foruden Kroen, hvor Ilden først opkom, 2 andre store Eyendoms-gaarde, Hr. Forvalter Nordenbergs Gaard, som laae i Linie med de Huse og Gaarde, hvor Vinden, som da var Vesten, førte Ilden, blev med et saaledes angrebet af Ilden, at hver-

ken han eller nogen af hans Folk fik det mindste reddet, ey engang høyst nødvendige Klæder. Han saae altsaa i nogle faa Minuter sin ganske Formue og timelige Velfærdt ødelagt. Hos ham, som Kongens Forvalter, fandtes Districtets Contoir, og følgelig blev dets Papirer og Penge der forvarede; men det var en Umuelighed at faae noget reddet.

Kroemanden, hvor Ilden opkom, fik det meste af sin Indboe reddet; ligesom hans Eyendomsgaard, som i Henseende Jordbrug og Avling er den anseligste, er forsikret. Ligesaa Hr. Forvalterens; men da han ey fik det mindste af hans Indboe reddet, er hans Tab af den Beskaffenhed, at det vil blive vanskeligt at forvinde.

VÆRLØSE BRÆNDER

Men et ubodeligt Tab faldt i Hr. Justitsraad Wiwets Lod; thi omendskiønt hans der i Værløse Byen værende Lystgaard og hans der værende Møbler, som ey heller begge Deelee ere uden til høystfornøden Beboelse og Brug, af Ilden ey blev beskadiget; saa havde han før sin Indreyse til Kiøbenhavn i sidste Efteraar, for at conservere sit Biblioteque i sin Fraværelse i Vinter, ladet henbringe samme til sin Ven, Hr. Forvalteren, som selv har mange smukke Bøger, i Tanke ved sin Udkomst i Sommer at samle dem hos sig i et bedre indrettet Værelse.

Men af nogle Tusinde Volumina i adskillige Sprog og Videnskaber, hvor iblandt en kostbar Samling Skrifter henhørende til den danske Historie og Poesie, samt endeel Manuscripter, er ikke en Bog eller Skrift reddet. Hvorom de halv opbrændte Blade, som ved Vinden ere adspredte i Skove, Marker og Veye, bære et bedrøveligt Vidnesbyrd. Foruden Forvalterens Gaard afbrændte 3 Bøndergaarde og 4 Huse; Allesammen paa een Gang i fuld Lue.

Betragter vi nu udsnittet af kortet fra 1775 opmærksomt, ser vi No. 3, hvor kro og gårdbygninger (Annexgaarden) var bygget ud i eet. Lige østen for lå gård No. 14 (Hareskovgaard), og nedenunder ses gård No. 2 (Søndergaard). Det ser ud, som om der står 21, men strengen bag 2-tallet må have en anden betydning.

Lidt længere nede ses No. 15. Det var Anders Michelsens gårdbygninger, hvorfra jorden var blevet solgt i 1781 til opdeling i Gydelodderne og Braaderlodderne til videre fordeling mellem gårdmændene i byen.

Østen for No. 14 ser vi No. 13 (Værløsegaard) og No. 37 må sandsynligvis være justitsraad Wiwets lystgård.

No. 19 er et husmandssted med jord i hjørnet ved Kirke Værløse marker og Espeskov.

Gård No. 2 (Søndergaard) og No. 14 (Hareskovgaard) flytter ud af byen efter branden, hvad der fremgår af følgende:

Møde d. 20. Oktb. 1786 efter en større Ildebrand d. 18. Maj s.Aar...

Desuden er endvidere til Hinder for nogen Magelæg med Enkens Jordlod, at Niels Pedersen, hvis Gaard (No. 2 - Søndergaard) og afbrændte i sidste Maj Maaned, allerede har paa sin Lod udflyttet og opbygget en smuk ny Gaard af 4re Længer, og ligesaa har Enken og gjort paa sin Lod, som dog formedelst Mangel paa Hjælp endnu ikkun er bragt til 3de Længer, dog smuk af Bygning ... (se Sterms kort af 1836).

Men No. 13 (Værløsegaard) blev genopbygget på samme sted og brændte så igen ved den store ildebrand d. 12. febr. 1794.

Trods denne brand og myndighedernes opfordring til gård-ejerne om udflytning på markerne, fortsatte Lille Værløse dog med at være en temmelig sammenbygget by (Stjerne-skiftning).

Landvæsenskommissionens møde den 6. maj 1794:

... Lodsejerne var mødt ved denne Forretning, og af de 4re brandlidte, hvis Gaarde ej har været forsikret i Brandkassen og som have ansøgt Det kongelige Rentekammer om Bygningshjælp, nemlig:

Hans Pedersen (No. 4 - Toftegaard), Niels Johansen (No. 5

- Skovgaard), Svend Nielsen (No. 6 - Fredsholmgaard) og Anders Hansen (No. 7 - Baunegaard) blev erklæret på Kommissionens Tilspørgsel, at de ikke agtede eller ønskede nogen Deling af Jorderne til Byen ...dog erklærede endelig Anders Nielsen (No. 10 - Langkærgaard), som ikke har lidt brandskade ...

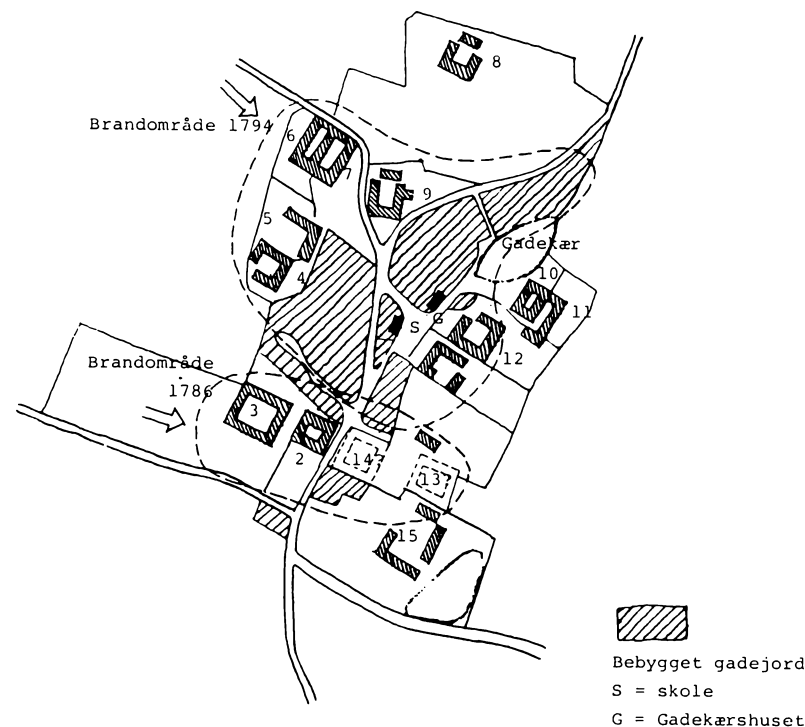
Deraf kan vi slutte, at Rasmus Pedersens gård (No. 11 - Mosegaarden) heller ikke brændte, men ret snart blev flyttet ud til den nuværende beliggenhed, for at undgå det farlige naboskab med gård No. 10.

Den store ildebrand i Lille Værløse 12. februar 1794.

Helt ukendt med ildsvåde var man ikke i Lille Værløse, for allerede i 1786 opstod den førømtalte store ildebrand, hvorom sognefoged Lars Nielsen fra Staunsholt skriver følgende i sin dagbog: *Den 18de May dette Aar, 86, Ilde Brand hos Herr Forvalter Nordenberg. 1794 den 12 Februari Brente her atter mæget af Byen af.*

Ifølge en gammel skillingsvise opstod ilden om eftermiddagen kl. 1, og kl. 5 var da nedbrændt 6 bøndergårde og 35 fæstehuse, hvor der også boede inderster (lejefolk).

Sognefoged Lars Nielsen, Stavsholt, skriver atter i sin dagbog: *Onsdagen den 12te Fæb: begyndte det i gen at fryse og til lige stærk Væst Nor Væst vind. Same Dag brende største delen af Lille Værløse Bye - 6 Gaarde og Nogle og 30 Huuse for uden Inderster.*

SKEMATISK PLAN AF LILLE VÆRLØSE omkring 1790.
Gårdnumrene refererer til de senere matr.nr.

Snart har brandens størrelse overbevist ham om, at det måtte være i Lille Værløse, og han har ikke kunnet holde op med at se på det frygtelige skuespil, selv om det var bitterligt koldt.

Fredagen den 14 do motte Jge gaa tilsængs som formodentlig Kulden og Skrækken ved Ilden Volde mæget til - efter 8te Dages bistandig sængeleye Hjalp Gud at ieg i gen Kunde i føre mig mine gangkleder og liste mig ud i min Stald og Lade at see hvor til gik, skriver han i dagbogen.

Kiøbenhavnske Tidender bringer 21. februar 1794 denne omtale:

Lille Wærløse Bye paa Kiøbenhavns Amt, omtrent 2 og en Fieredel Miil her fra Staden, er den 12te Februarii sidst, da den meget stærke Storm rasede, bleven ganske lagt i Aske, paa nogle Steder nær, hvorved omtrent 40 Familier ere bleven ganske Huusvilde, som kan bestaae af 200 Mennesker med smaae og store, og har ikke det mindste hverken til Livets Ophold eller kan sidde og ligge paa, ikke at tale om de umælede Creature, hvoraf er Guds Velsignelse, som maae gaae paa Marken og crepere baade af Sult og Kulde, da det som de skulde fødes med er af Ildsluer fortæret tilligemed det de elendige Mennesker skulle have Livets Ophold ved. (Derefter følger en opfordring til indsamling).

Amtmand v. Lowzow, Farumgaard, udsender 26. april 1794 en lille pjeces: *Erindringer til Lille Wærløses brandlidte Beboere*, hvori han omtaler indsamlingen, men også kritiserer forskellige, nævenyttlige, brandlidte beboeres misbrug af den hjælp, der gives.

Ved udskiftningen i slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet måtte flere af bønderne afgive dyrket jord til Statsskovene, der under den energiske von Langen kom under virkelig forstmæssig tilsyn og pleje, og hver gård fik så tildelt en større eller mindre parcel af de såkaldte Gydelodder og Braaderlodder, der var fremkommet ved nedlæggelsen af gård No. 15 (Anders Michelsens).

Gavlen af Ellens Lyst tegnet i 1977.

Da skovvæsenet ikke ønskede omstrejfende kreaturer i statskovene, anlagdes store stengærder i skellene, og ligeledes blev Fægyden ud til Lille Værløse Overdrev (Hareskovby) forsynet med kraftige stengærder i begge sider.

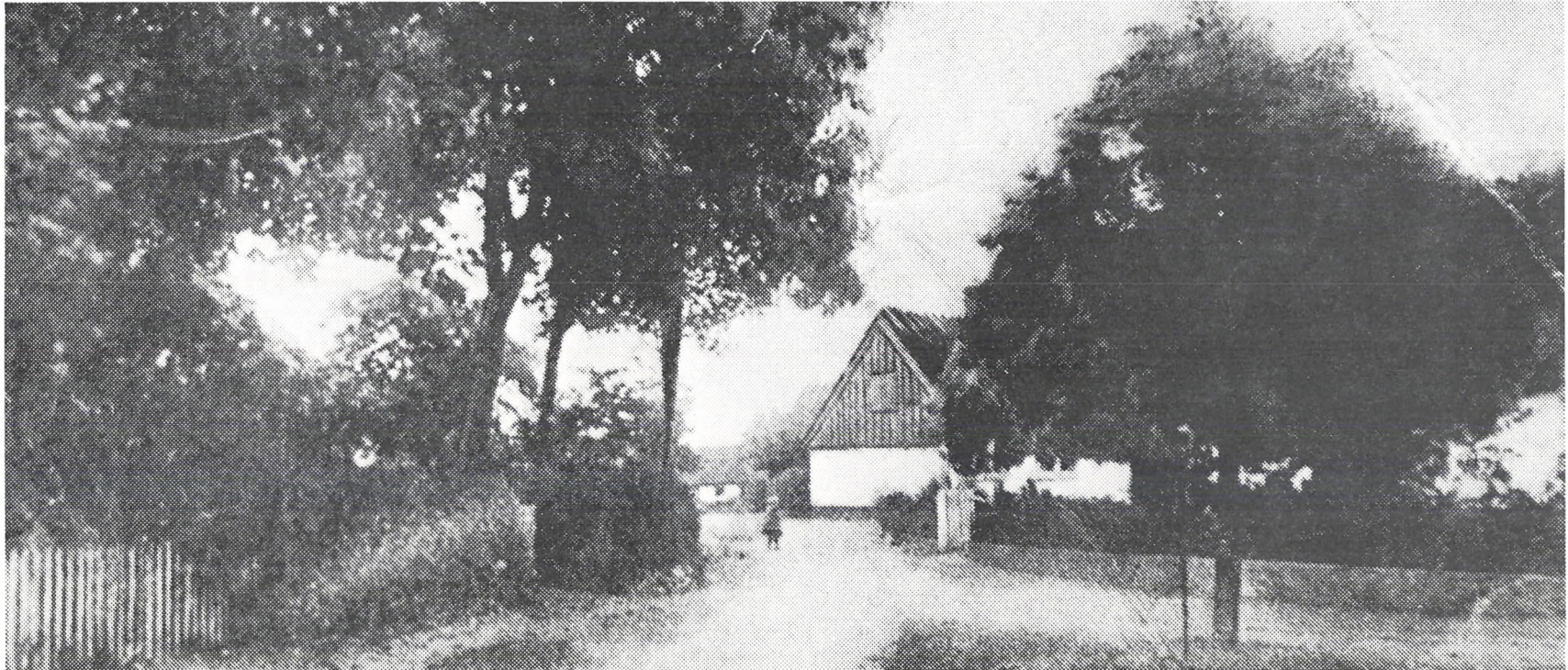
S. Sterm omtaler i 1836, at der på Lille Værløse Overdrev findes 7 huse uden jord, der for en del tilhører byens bønder, og at den bortlejes. I disse huse er der 7 indsiddere.

Slangerupbanen åbnes den 19. april 1906, men den blev en udpræget "skovtursbane" og satte ikke større liv i by og

opland, ligesom der heller ikke opstod en såkaldt "stationsbebyggelse" med en lang, kedelig gade.

Værløse Sogneraad vedtager at kautionere for et lån på 18.000 kr. til "Lille Værløse Vandværk", og denne sammenlutning opførte da vandværket på dens nuværende plads i perioden 1910 - 12.

Muligheden for at få elektricitet fra NESAs forelås i 1917, og snart havde selskabet spændt sit forsyningsnet ud over kommunen.

Gammelt postkort fra Lille Værløse o. 1920.

Til højre ses taget på Ellens Lyst, i midten gavlen på Prangerens Hus og til venstre i billedet ses et træ, som blev plantet i det punkt, hvor gårdenes skellinier løb sammen.

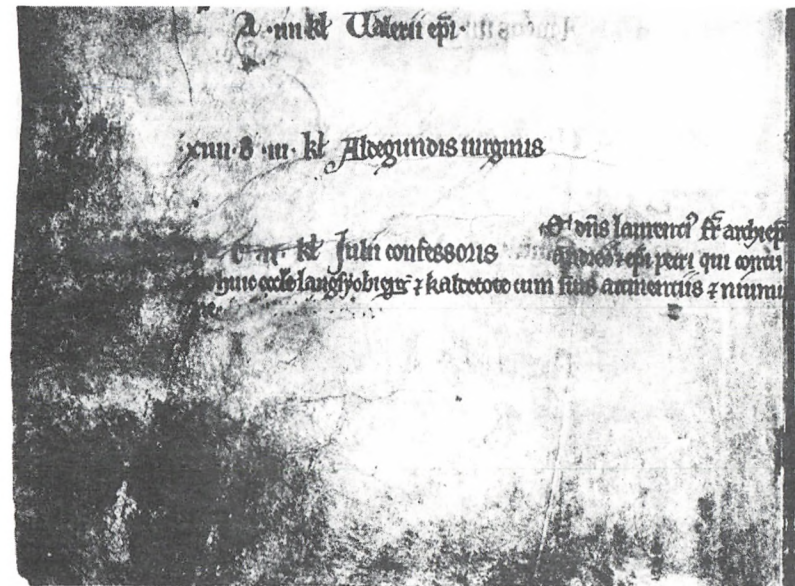
KOLLE KOLLE

Den tidligere store avlsgård Kolle Kolle, som nu er kursuscenter for landbrugsorganisationerne, er sikkert det ældste omtalte stednavn i Værløse Sogn.

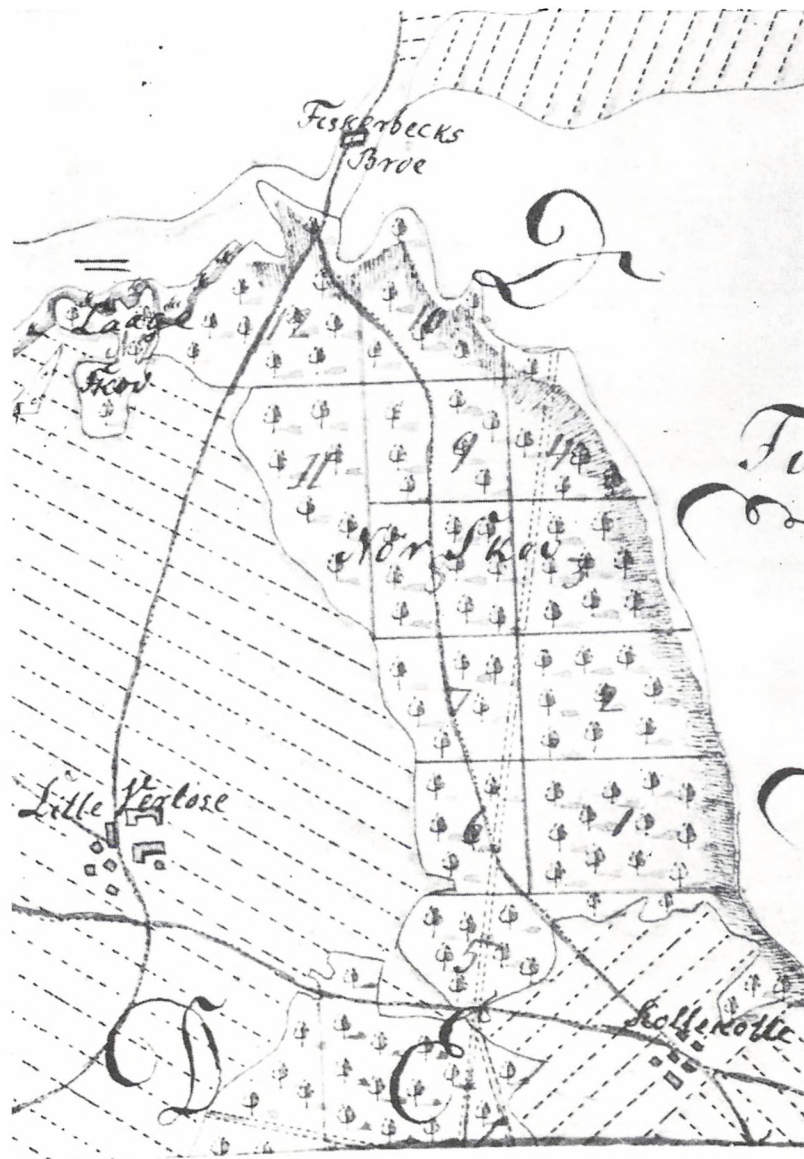
Det fremgår af en sjælemessekalender ved Vor Frue Kirke i København fra januar 1208, hvor der på latin står følgende i de sidste fire linier: *Paa Julius Bekenders Dag 31. Januar døde Herr Lars, Broder til Ærkebiskop Anders Sunesen og til Biskop Peder, han som overlod dem Kirke, Langsjøberg og Kaldecote med deres Tilliggender, samt Nymølle.*

Langsjøberg er identisk med Frederiksdal-godset, og Nymølle - Frederiksdal mølles forgænger - lå lidt nærmere Furesøen end det nuværende Nymølle.

Af et brev fra 1578 fra Peder Espensen i Kuldekuld (igen ser man, hvordan stednavne forandres gennem tiderne) ser man, at han besværer sig over Kongens folk og dermed stort gæsteri. Han får bevilget fri for halvdelen af landgilde. Det samme bevilges en hr. Niels Ibsen, Kollekolde i 1601. Der har åbenbart været et stort rykind af Kongens folk på Kolle Kolle og meget gæstgiveri, fordi i årene fremover er der idelig klage.

Det bliver nu Kongen for meget med alt det vrøvl fra fæstebonden Niels Ibsen på Kulekull, for af brev af 1514 fremgår, at Kongens forrige skrædder må få gården Koldekold, og en hr. Christian Friies, en øvrighedsperson, skal beordre bonden at afstå gården omgående. Skrædderen, hr. Ifver Pedersen, får så 8. november 1614 gården mod at betale halvt land-

gilde samt holde Gaarden i god Stand og skaffe Kongens Tjenere og Fremmede, der gæster Gaarden, god Redelighed med Senge og Underhold med Mad og Øl for billig Penge, saa de, der gæster Gaarden, ikke med Billighed kan klage.

1626 er der en ny mand på Kollekaale, hr. Olle Persen, fremgår det af Sokkelund Herreds tingbøger, hvor en sag om 14 får skal behandles. Da sagen skal for Rigets Raad i 1628 ser man, at ejeren nu benævnes Oluf Pedersen fra Koldekaald, men det er sikkert den samme, bare rigtigt skrevet.

I 1645 angives der at være tale om to gårde, og i 1688 står der i Christian V's matrikel, at området er Kronens eje, at bygningerne tilhører geheimeraad Schultz, og gårdene beboes af Olluf Lauridsen og Niels Olsen, samt to huse uden jord af kromanden Niels Andersen.

I 1768 udsteder Kongen skøder på en gård til Niels Andersen, og to gårdejere får den anden gård. De hedder Morten Bendtsen og Peder Jørgensen. Fra en folketællingsliste i 1787 ses det, at der på Kolle Kolle er to gifte avlskarle på hver gård, to husmænd med jord og tre husmænd og daglejere på tre huse uden jord.

I 1839 fremgår følgende af en skrivelse mellem Sjællands stiftsamtmændsskab og Det kongelige Rentekammer:

Ved Bevilling er det tilladt, at forhenværende Inspektør ved Grevskabet Samsøe, Herr Knudsen, maa sammenlægge 2 Gaarde ham tilhørende i Kollekolle, Værløse Sogn, den ene som forhen har tilhørt Student Møller, den anden forhen ejet af Kampmann Jørgensen og J.O. Jørgensen, og drive Jordene i eet samlet Brug.

Kolle Kolle er nu en proprietærgård, smukt beliggende, måske den smukkeste i Nordsjælland. Den ligger jo for enden af en dyb slugt med udsigt til Furesøen og bakkerne nord over til Magleaaas ved Birkerød, og markerne er omkranset af Nørreskov, Hareskovene og Frederiksdal Skov.

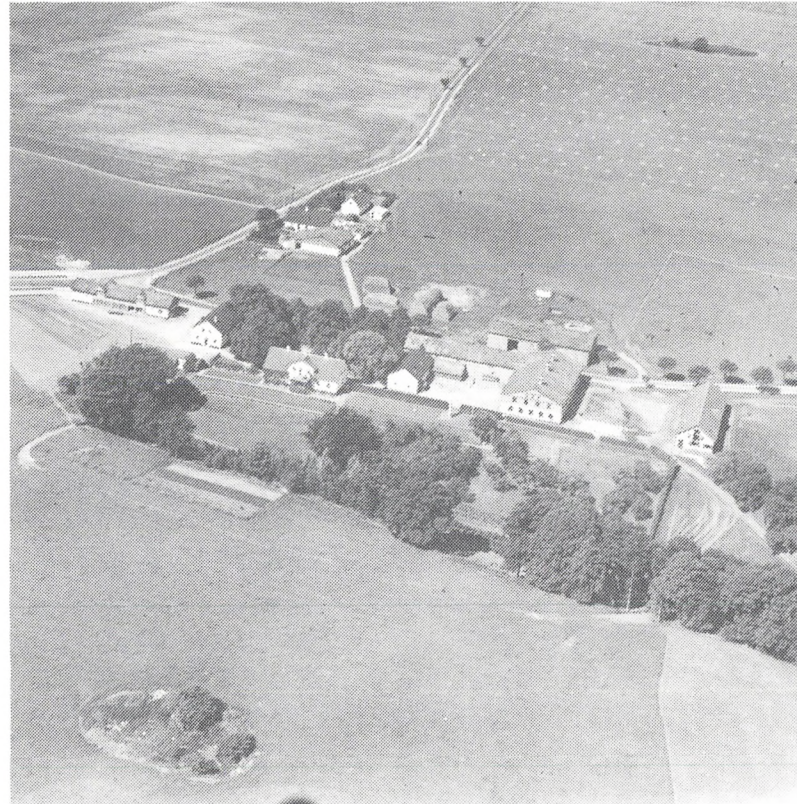
Det er Frederiksborg landevej, der går igennem markerne, og man kan af det føromtalt forstå, at mange rejsende har brugt den vej igennem tiderne og sikkert nydt, efter at have passeret Kulhusene, det syn det var at se ud over sletten.

De forskellige former for navnet Kolle Kolle stammer helt tilbage fra vikingetiden, hvor "Calde Cotæ" fra gammelt nordisk sprog betød "kolde hytter". Det var hytter uden ildsted, som oldtidens hyrder benyttede, når de lå med kvæget på sommergræsning i skovene.

Det vil deraf fremgå, at der åbenbart altid har været åbent land til græsning ved Kolle Kolle. Vikingerne bragte ordet Cotæ med til England, og man møder det i dag i "cottage" for hytte derovre, ligesom ordet "calcot" flere steder.

Den 25-årige københavnerstudent og cand. phil. Charles Grut-Hansen køber i 1892 gården, og nu sker der noget, der giver stedet berømmelse rundt i verden. Han går fuldt og helt ind for forbedring af det fynske røde malkekvæg, så det giver mere og federe mælk, hvilket lykkes.

Den kendte engelske forfatter Rider Haggard besøgte i 1910 Danmark og skrev en bog om landet. Heri omtaler han Kolle

*Luftbillede af Kollekolle o. 1939.
Københavnervejen kommer fra venstre og går gennem gårdens bygninger videre til Fiskebæk.
Vejen op i billedet går til Ll. Værløse.*

Kolle således: *Grut-Hansen fortalte mig, at gården var på 270 tønder land, hovedsagelig let jord, og en stor del under græs. Han havde 70 køer af den danske røde race, samt lige så mange ungvæg, plus kvæg til slagting over en 7-årig*

rotation. Hansen fortalte, at mange af kørerne var resultatet af en tyr ved navn Dan, nu ti år gammel, og de gav en enorm mængde mælk. Grut-Hansen er et pragteksemplar på en dansk landmand, fuld af intelligens og foretagsomhed.

Landbrugsrådet blev ejer af gården, og den sidste, der drev den, var bestyrer Svend Fisker.

Kulhus

ligger ved Frederiksborgvejen, mod øst grænsende til Bøndernes Hegn, mod vest til Kolle Kolle. Hovedbygningen er ret anselig. På gavlen står årstallet 1769, det år, da Kulhus må antages at være bygget. Det var nemlig det år, da J.W. Colman fik fæste på to parceller tilhørende Frederiksdal hovedgård. Når nogle har ment, at navnet må sættes i forbindelse med denne første ejer, er dette næppe rigtigt.

Ifølge et gammelt, sjældent kort over det nordøstlige Sjælland, der bærer årstallet 1768 og er opmålt af Casper Wessel, bror til Johan Herman Wessel, var egnen dengang langt mere skovklædt end nu, og her boede kulsviere, der brændte træet til trækul. Herfra må navnet Kulhus sikkert stamme. Kortet er i øvrigt trykt på lyserød silke og blev som det første tryk overrakt Christian VII.

Bygningen Kulhus er en gammel lystgård med hovedbygning i to etager, vistnok bygget af Joh. Vilh. Colman, der 1769 havde fået to jorder i fæste under Frederiksdal gods. 1792 kom Kulhus til sukkerraffinadør Rømer, der 1805 solgte den til staten.

Den beboedes fra nu af i en årrække af overførsteren for søndre distrikt, siden 2. overførsterdistrikt, men videresolgtes dog 1805 af staten til viceadmiral William Waler Stockfleth (død 1818), fra hvem den 1809 kom til købmand J. W. Salomon og samme år fra denne videre til grosserer Meyer Seligmann Trier (død 1837). 1811 afstod Trier Kulhus til den københavnske stadsmægler Abraham Holsten, som 1813 solgte ejendommen til grosserer Nathanson.

1820 erhvervede staten igen Kulhus, der i 1860-erne blev skovridergård for 2. københavnske skovdistrikt. 1869 købte brygger Hans Jørgen Tvede (død 1878) ejendommen sammen med skoven Aasevang på auktion for 30.000 rdl.

1883 overgik Kulhus for 62.000 rdl. til frøknerne Ostermann. 1917 solgtes den til jægermester Hans Poul Hoffmeyer, fra hvem den 1922 kom til fru Julie Marie Seemann, enke efter arkitekt Chr. Seemann (død 1920). Ved hendes død i 1925 arvedes Kulhus af professorinde Karen Margrethe le Maire, f. Seemann (død 1979), gift med professor, fhv. livlæge Louis le Maire. Ved hans død arvede sønnen, nuværende højesteretsdommer, Louis le Maire, ejendommen.

Professor Martin le Maire har i Kristeligt Dagblad 6. august 1962 skrevet lidt om Kulhus. Her et lille romantisk uddrag: *I en skildring af det glade liv, der førtes i Farum præstegård i pastor Aagaards dage, som Borella-Hansen for nogle år siden bragte i Frederiksborg Amts Avis, nævnes familien Løvenskjold fra Kulhus blandt præstegårdens mange gæster, og det siges her:*

”Baronens datter Marie var ikke alene usædvanlig smuk,

men også i høj grad musikalsk og stemmebegavet, og af begge grunde blev hun hyldet stærkt af samtidens store musiknavne. Weyse, Kuhlau og Gade var hyppige gæster på Kulhus, og en lang række digtere med H.C. Andersen i spidsen kappedes om at fylde hendes poesibog med smeltende elegier.’

Blandt H.C. Andersens digte finder vi da også dette:

*Hvor Rosen hælder sig til Husets Mur,
mens Skyen spejler sig i Furesøen,
og alt er sang fra Nattergal til Fruen,
deer, i den rige danske Skov-Natur,
nedstiger Englen fra en bedre Zone.
Jeg ved et Hjærte der, som er hans Throne.*

Smukkere end dette digt er dog Kaalunds digt: ”Til Baronesse Marie L”, hvoraf jeg hidsætter disse stemningsfyldte strofer:

Skjønne unge Baronesse.

*De som med den dybe Sands
fletter ind i Glædens Krands
Alvors hellige Cypresse -*

*De, som venlig, mild og from
sidder nu og sysler inde*

hist i Hjemmets Helligdom,

*mens de høstlig gule Linde
suser alvorsfuldt derom.*

Midt i store Skoves Krands

i den høje Jægerbolig

lever nøjsom De og rolig,

lokket ej af Hoffets Glands,

med Musik og Kunst fortrolig.

Den digter, der nævnes hyppigst i forbindelse med Kulhus er dog Vilhelm Bergsøe. I hans også i vore dage så yndede roman ”Fra Piazza del Popolo” findes et kapitel med overskriften ”Holmgrens Manuskript”. Heri nævnes Aasevangs høje, mægtige bøge og de talrige kildevæld, der *sender deres sladrende Bølger ned mod Furesøens Vande*.

Novellens heltinde er Harriet, datter af den nybagte etatsraad Gram, ejer af Kulhus. Hendes værelse ligger højt oppe i gavlen på sidebygningen. En sommernat kommer hendes bejler Henry gående op gennem Aasevang, og pludselig erindrer han, at gavlen er dækket af et stort ferskenespalier. Han iler derhen, og efter flere forgæves forsøg lykkes det

ham at nå op til Harriets vindue, og *han ser ind i den Helligdom, der er hans Ønskers og Attraas højeste Maal*. - Med et spring er han i den elskedes kammer.

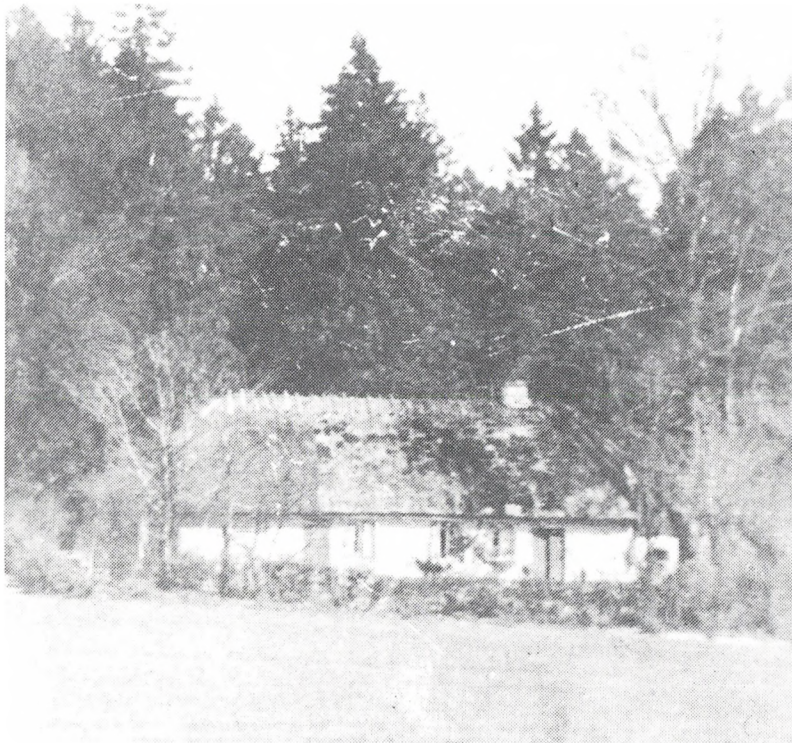
Den gamle livlæge slutter: *Kulhus har ikke så vidt mig bekendt, i min tid været skueplads for så romantisk en episode som denne, men det gamle espalier findes heller ikke længer, og jeg har ikke ment at burde plante et andet i dets sted*.

Kulhus må betragtes som værende et sted, der ved sin skønhed i en rig natur kaldte på mange kulturpersonligheder, og det fremgår da også af bl.a. forfatteren hr. F.C. Sibberns bog ”Gabrielles Breve”, der blev skrevet i 1814, hvor betagende stedet har været.

Ligeledes skal nævnes Ebba Tramp, der blev født på Værløsegaard 1885, som datter af Adam Gerhard Tramp og Rosa Johanne Tramp. Hun kom meget rundt i verden og var længe i Wisconsin i U.S.A., hvor hun skrev flittigt i ”Den Danske Pioner”. På Værløse Museum findes mange ting fra hendes hånd, der er værd at læse.

Bøndernes Hegn

Det sidste område, inden vi når Værløse Sogns grænse ind mod København, er et område, vi i dag kalder Bøndernes Hegn. Det er et område på ca. 15 ha skov, en indhegning, hvor bønderne igennem tiderne har hentet træ og haft kvæg gående. Deraf navnet Bøndernes Hegn.

*Skovløberhuset i Bøndernes Hegn.
Foto fra o. 1900.*

Det grænser ned til Bagsværd Sø på en strækning på kun 100 m og var indtil for få år siden et yndet udflugtsmål, idet der lå en restaurant "Bøndernes Hegn" i nordenden af heget. De lærde har været noget uenige om stedets ejerforhold, men det ser ud til at en del af hus- og gårdejerne i Kolle Kolleområdet har været parthavere i bondeheget.

Siden 1945 har det været ejet af Statens Skovvæsen.

Der findes mere interessant læsning om dette emne, som vi i denne bog ikke kan afse plads til, og vi skal derfor henvise til en artikel i Historisk Forenings Årsskrift fra 1969, hvor apoteker F. Reimers ved granskning i sin slægts historie er fremkommet med en masse oplysninger, der synes at være rigtige.

FRA OVERDREV TIL HARESKOVBY

Vi går tilbage til istiden, hvor der lå ismasser på ca. 3.000 m højde overalt. Forestil Dem altså, når De i dag står og ser op på sommerskyerne, at så lå isen så højt.

Terrænet omkring Hareskovby har været underkastet kolossale påvirkninger gennem århundreder, idet der her må være standset en stor isklump, der har trykket sig ned i underlaget.

Den nederste del fik ikke tid til at smelte, og der opstod en tundrabevoksning i mellemistiden. Endvidere dannedes der moslag af stor tykkelse, der yderligere forsinkede smeltningen. Der skabtes en ekstra nedsænkning med dybe søer og yderligere tykke moselag. Dette dalområde hører til de tunneldale, der findes i en længde af 7 km i vort sogn. De begynder ved Galopbanen i Dyrehaven og strækker sig gennem Smør- og Fedtmosen, Lille Hareskov, nordsiden af Sønder sø og videre frem.

På kortet fra 1877 kan udviklingen følges.

Tibberup Å udspringer i Fedtmosen, Kagså samme sted, men går mod syd og ender i Køge bugt, hvorimod Tibberup

Å - senere Værebros Å - går mod vest og ender i Roskilde fjord.

Det varede længe, før hele dette område blev beboet og udnyttet. Bønderne fra Bagsværd, Ballerup og Herlev nærmede sig kun langsomt de lave enge.

Nordpå var der bare ubeboede skove.

I 1660 tænkte man på mere vandforsyning til København og havde i tankerne at lede vand fra Kagså og Tibberup Å ind til Peblingsøen, Damhussøen og Ladegaardsåen, og man stoppede Tibberup Å to gange ved Sønder sø. Det medførte oversvømmelse i Hareskovby-området. Hele området, der hørte under Værløse Sogn lå øde hen, som det havde gjort i årtusinder, og dette krat og tundraområde hører vi først om i en årbog fra 1682. Der står, at en by kaldet *Haershou* giver fire læs god enggræs i landgilde, og at den omfatter tre engbønder, der ingen skovpart ejer, men kan købe træ derfra. Der findes et kort fra 1765, der i store træk viser områdets karakter, og der findes et fra 1794, der viser Værløse Overdrev efter udskiftningen i 1774, da 14 lodsejere fik opmålt deres lodder. Her kan man med lidt held læse ejernavnene.

der Bakkehus, Overdrevshus, Ravnehus, Syvstjernehus og Sandskredshuset.

Kortet side 86 er fra Sv. Fleurons bog: Hareskovene fra 1916 og viser en mængde stednavne.

I begyndelsen af 1900-tallet åbnes Hareskovbanen, og fra et skrift, der hed „Verdensspejlet”, står der i 1905 omtrent følgende:

Der er i Københavns Omegn ingen dejligere Skov end Hareskov. Alt er som Vorherre har lagt det, Højdedrag og Slugter. Faa har vidst det, men nu, hvor Slangerupbanen er aabnet, er denne Perle blevet tilgængelig i højere Grad.

Kom herud en Dag og gaa fra Stationen nedad. Saa kommer De til en Stump Land, der før hed Overdrevet, nu Hareskov Villaby. Her er aldrig kommet nogen Københavner før, medmindre han forvildede sig. Der var en, der hed Skandrup. Han kom aldrig derfra, købte Jord og byggede Huse. Herude laa fordums en Klat Hytter, hvor alskens Pak holdt til. De stjal og skød Skovens Dyr, disse Fribyttere, og fredelige Vandrere gik langt uden om denne Egn.

Skandrup er Manden, der skabte den nye Kultur. Han bygge-

Hareskovby villabebyggelse o. 1916.
Villa Rosenborg ses i billedets midte.

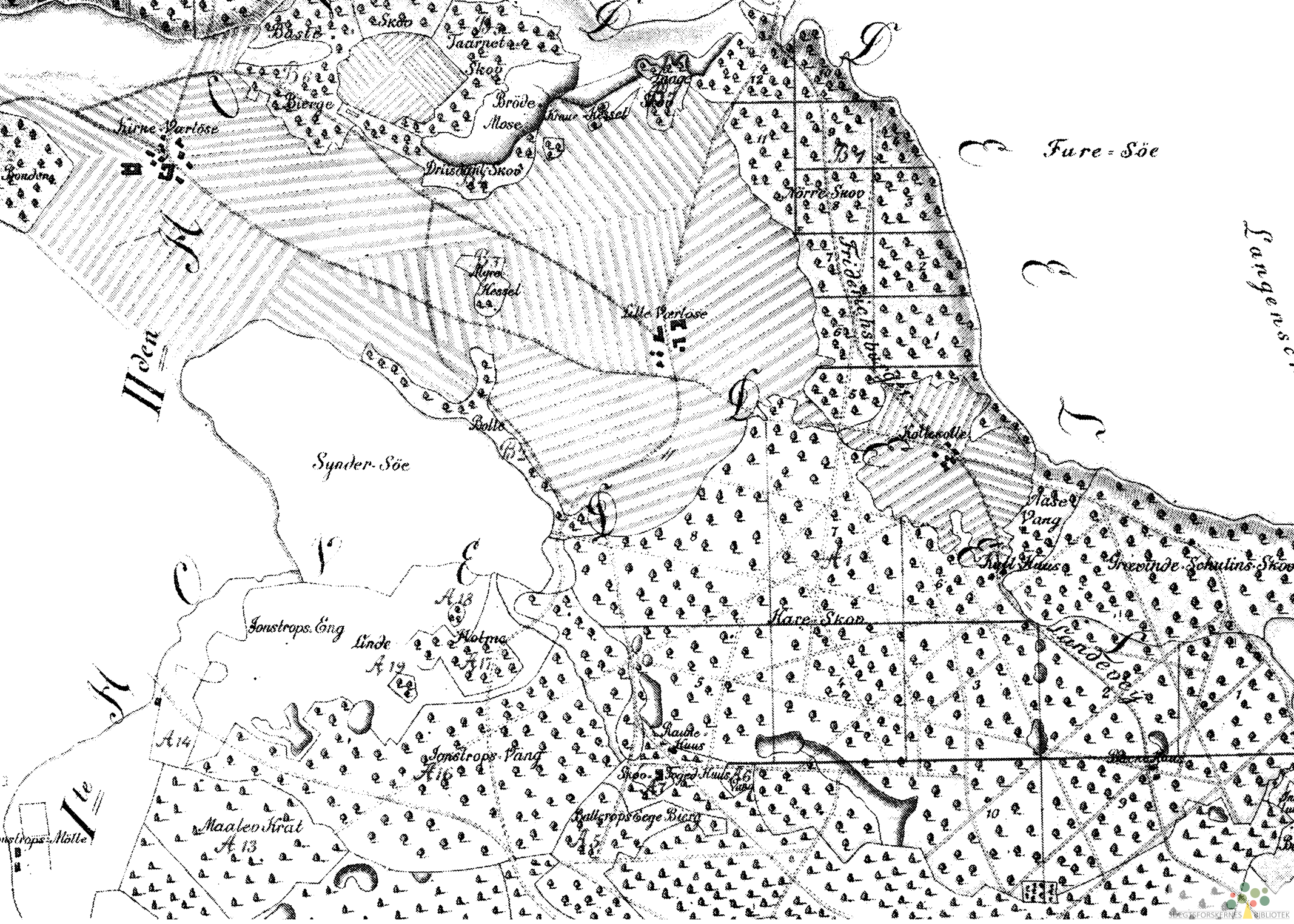
Postkortfoto af Hareskov Pavillon o. 1920.

de Huse så fine med Badeværelser, W.C. og indlagt Vand. Et af husene, som står endnu i dag, var en overgang pensionat. Det ligger på Skandrup Allé nr. 10 og hedder „Villa Rosenborg”. I 1911 oprettedes en realhøjskole på stedet, og den modtog elever omkring de 20 år fra by og land. Forstanderen hed Lunde Nielsen, og han havde 27 års erfaring fra skolevæsenet. Der afholdtes treårige kursus i realfag og almindelse på rent humanistisk plan, og det kostede med kost og logi 2.000 kr. i alt.

I pinsen 1905 åbnede restaurant Hareskovpavillonen, og den var igennem mange år et yndet udflugtsmål. Fra toppen af *Månedalen*, hvor restauranten lå, havde gæsterne den mest storslåede udsigt over *De 1000 søers land*, som Hareskovby også blev kaldt før i tiden.

Bygningerne brændte flere gange og blev til sidst overtaget af Værløse Kommune.

Fure-Söe

Synder-Söe

Heden

Sjängensö

Lilla Partöse

Lilla Partöse

Nasse Pang

Nasse Pang

Greende-Skulins Skov

Sonstrops Eng

Linde

Molma

Mare Skov

Mare Skov

A14

Sonstrops Pang

Rauhe Haus

Ballstrops Söge Bäck

Måle Pang

A13

10

Sonstrops Mätte

SKOVENE I VORT OMRÅDE

Værløse-området må siges at være omkranset af skove til alle sider, såvel som af søer, men der har før i tiden været betydeligt mere skov her og i vore naboområder.

Vi har nævnt områder i Jonstrup, der blev hugget ned, og i efterretninger fra Svenskekrigen ses det, at Måløv Skov, Konge Skov og Viksø Skov er væk, ligesom Tørned Skov, der var den nordøstlige del af Ryget Skov, samt Bonden Skov vest for Kirke Værløse er næsten væk.

Jonstrup Vang-skoven strakte sig helt ned til Hjortespring, men blev formindsket betydeligt, ligesom Nørreskoven blev helt nedhugget. Dette skete over det ganske land, og derfor fandt Christian V det da også nødvendigt med en skovforordning i 1670.

Vi skal her gengive noget af forordningen:

Eftersom Vi har erfaret, hvorledes Skovene udi Vort Rige Danmark mærkeligen aftager og forværres, en Del formedelst ulovlig og utilbørlig Skovhugst, en Del ogsaa formedelst stor Efterladenhed, der indtil i Dag har været, idet

ingen nogen Flid har lagt i at beplante og opelske Skov igen, og da det ikke med Tiden en af de største Herligheder Gud og Naturen har begavet vort Kongerige med skal forgaa, har Vi anset efterfølgende Forordning for nødvendig, samt yderligere gentage vore Kirkelige og Kongelige Forfædres Love og Forordninger om samme.

Det første stykke i forordningen lyder sådan:

Ejere, af hvad Stand eller Vilkaar de er, skal dyrke og opelske deres Skove og Skovparter med Under- og Overskov, det for Jagtens Gavn, Tømmers, Ildebrændsel og Gærdestavers Fornødenheds Skyld.

Griffenfeld var meget aktiv i dette arbejde, og hans statue stod da også foran det gamle Skovdirektorat på Slotsholmen. Den kendte tyske forstmand von Langen blev i 1763 kaldt til Danmark, og Kong Frederik V bemyndigede overjægermester C.C. Gram at iværksætte en ny ”indretning” i de kongelige Skove.

Gram og von Langen samarbejdede, og sammen med ti andre unge forstmænd tog de fat på et område ”Søllerød

Beridt”, der blev et forsøgsdistrikt for den nye ”indretning”. Til ære for von Langen fik det navnet ”Det Langenske Revir”.

Frem til 1766 arbejdedes der med en næsten ufattelig energi, og samtlige kongelige skove i Nordsjælland blev inddraget. Det kostede mange penge, og selv om man vidste, det rigeligt kom igen i fremtiden, blev der straks efter Frederik V's død i 1776 nedsat en kommission, der bestemte at forordningen skulle stilles i bero i tyve år. Von Langen dør også i 1776, men trods kommissionens betænkning fortsatte man efter hans principper, og i mange retninger anvendes den dag i dag.

Der blev drevet krybskytteri i skovene.

I marts 1866 forfulgte skovfoged L.P. Thomsen nogle krybskytter på ulovlig jagt i nærheden af Ravnehus, hvor han boede. Skovfogeden blev skudt af krybskytterne, der formodes at have været Hans Hansen, også kaldet Sorte Hans, og sønnerne Christian og Lars. Dette har skovrider E. Laumann Jørgensen, Syvstjernen, skrevet om i Årsskrift 1966, der er udgivet af Historisk Forening for Værløse Kommune. I Årsskrift 1963 har han skrevet meget indgående om Nørreskoven. I Årsskrift 1980 beretter Laumann Jørgensen om vor egns fund, og vi skal herfra citere følgende:

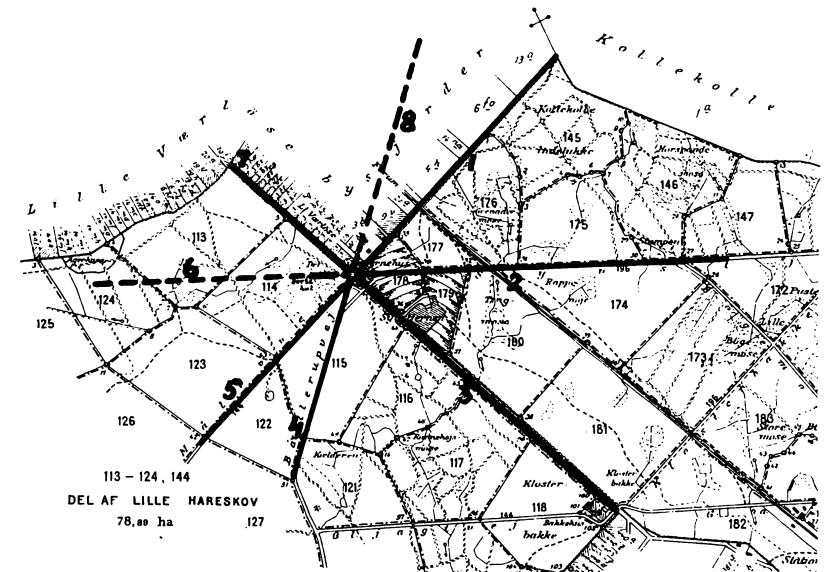
Gennem mange århundreder har statsskovene i Nordsjælland været brugt som et stenlager, hvorfra man hentede utallige byggelementer til opførelse af kirker, klostre, slotte, stenhuse og broer, samt materialer til anlæg af landeveje og skovveje.

Sporene efter disse mange stenhuggerarbejder ses endnu mange steder i skovene i form af fejltilhugninger, mærker i

form af korte kløveriller, kilemærker, runde, mejslede huller til sortkrudt, samt smalle borehuller til moderne kløvninger.

Det karakteristiske ved stenhuggerarbejderne er, at kilemærker og borehuller er enkelt og groft forarbejdede, og at modstående sider i riller og kilemærker altid svarer til de kiler, der anvendes, idet formålet med stenhuggerarbejdet har været at muliggøre størst muligt sideværts tryk for at få stenene opdelt.

Af pladsmæssige grunde kan vi ikke her bringe mere herom, men vi henviser interesserede til yderligere studier i årsskrifterne.

De kongelige jagtveje med Syvstjernen som centrum.

SØNDERSØ

Søndersø ligger i sin helhed i Værløse Sogn og altså også i Værløse Kommune, modsat Farum Sø, Furesø og Bagsværd Sø, som vi faktisk stort set kun grænser op til. Da Søndersø jo i dag leverer - og gennem snart 120 år har leveret - drikkevand til Københavns Kommune, og forhen var en betydende del af den vandkraft, der drev diverse møller, skal vi i det følgende gennemgå dens historie.

I søens nordøstlige og sydvestlige hjørner fandt man i 1954 bopladser og benværktøj fra Mulleruptiden, altså 5000 år før vor tidsregning. Det skete, efter at vandstanden var sænket 1.5 m. Kongen har fisket i søerne rundt om, og selvfølgelig har også menigmand hentet sig mad i søerne, ligesom nutildags hvor mange også fisker der.

At det af og til har været nødvendigt at indskærpe, hvem der ejede vandene, ses af følgende. Kongen befaler i 1585 en hr. Joachim Leist, at han skal afholde sig fra at fiske i et nærmere antal nævnte søer og damme, Kongen har rundt omkring. Han skal føre tilsyn med, at ikke også andre gør det, ellers

udsætter han sig for Kongens højeste unåde.

Ligeledes får hr. Christoffer Rosengaard besked om ikke at fiske i Søndersø. I 1740 gør man status over søerne i Københavns Amt som følger:

Der findes i Værløse Sogn en Sø kaldet Syndersø, næsten en halv Mil i Diameter. Den har Afløb temmelig vidtløftig udi Isefjorden, og der ligger ved den Afløbsstrøm Værebros tre Kornmøller. Udi Syndersø er der engang udi et Dræt fanget over 1000 store Brasen, som blev solgt for 1000 Slettedaler.

I 1836 ved man, at der er en fisker på Søndersø, der beskæftiger 14 mand ved fiskeriet. 1839 konstaterer man, at Søndersø har været betydeligt større førhen, skønt den nu er på ca. 300 tønder land. Det ses af de mange lave enge, der er rundt omkring den. Den har sikkert stået i forbindelse med den nu udtørrede Sorup Sø, og en lille sø vest for Søndersø er forlængst udtørret. Det er den sø, vi tidligere har omtalt i forbindelse med kirken i Kirke Værløse.

I 1865 forsøgte en dr. Heiberg fra Maaløvgaard at tørlægge Søndersø. Han havde opdaget, at den ikke var så dyb og

ofrede mange penge på at pumpe den tør for på størsteparten af den at få en dejlig eng. Forsøget mislykkedes. Jo mere man pumpede, des livligere sprang kilderne i søens sider, og man opgav.

Nogle år senere købte Københavns Kommune søen, og den blev en af hovedhjørnestenene i storbyens vandforsyning. Der var mange, der var glade for, at naturen sejrede over pumperne, og digteren H.P. Holst skrev i 1881 om det i et digt, som i sin korthed lyder:

*En Dag var der Liv, en broget Flok
af Officerer og Guider
var taget herud. De haabede nok
at faa Bugt med Vandet omsider.
Saa hented fra Vognen de lange Bor,
men Bonden, der hørte dem, saa med stor
Bekymring paa, hvad de bestilte.*

*"Mig tykkes, at det er en Synd mod Gud
det skal min Mening jeg sige,
som vilde man stikke Øjnene ud
paa en ung og køn lille Pige".
Det sagde han stille og vendte sig om,
saa lo de alle - dog syntes det som
at Latteren klang noget tvungen.*

*End ligger de Søer paa samme Plet
omkranset af Skov og Banke, hvorpaa intet Øje kan se sig
træt
de ligger saa lyse og blanke.
Som to Smaragder i himmelblaa Dragt
de drage endnu med unævnelig Magt
og fængsle den flygtende Tanke.*

Københavns Vandforsyning prøvede i 1865 at undersøge muligheden for indvinding af vand fra Furesø. Dr. Heiberg, som opgav at pumpe Søndersø tør, tilbød Vandforsyningen at købe Søndersø. Det gør man så i 1871 og betaler 40.000 rdl for den og noget omliggende jord. En pumpestation anlægges i 1875 på et areal i Hareskoven og skal oppumpe 7.000 kubikmeter vand daglig.

I 1882 forurenes vandet af trådalger, og det får en ubehagelig jordagtig smag. Det giver megen uro i befolkningen, og i 1884 anlægges man borerer langs søen for at indvinde grundvandet, før det løber ud i Søndersø.

1893 ombygges anlægget til udelukkende at pumpe grundvand. Det sker ved hjælp af en dampmaskine, der kan pumpe 18.000 kubikmeter vand pr. døgn. 1920 går man over til dieselmotor, men der bliver god brug for den gamle dampmaskine under 2. verdenskrig, hvor man ingen fyringsolie kan få, men må bruge tørv i kedlen.

Man havde i 1941 fået bevilget penge til et nyt, moderne elektrisk drevet værk, men først efter krigen - i 1951 - kom det i fuld drift med en daglig oppumpning på 62.000 kubikmeter. Denne mængde var for ca. halvdelen vedkommende fra borerer i Ganløse, Søsum, Måløv og Stenlille, og blev ført til København i en jernbetonledning til beholdere ved Tinghøj i Søborg.

1962 blev et anlæg for rensning af 16.000 kubikmeter overfladevand i døgnet taget i brug. Da Søndersø ikke kan yde så meget, pumpes der i vinterperioden vand fra Bunds Å og fra Præsteskovens ved Farum Sø. Det er det første anlæg af sin art i Danmark og stod model for det store anlæg i Regne-mark vest for Køge, der i 1971 kom i gang og pumper 60.000 kubikmeter daglig.

*Søndersø Vandværk. Stik fra o. 1900.
Samme motiv som tegningen på modsatte side fra 1977 af Ib Friis.
Da blev bygningerne anvendt af maskinfabrikken Anra.*

DET KOMMUNALE SELVSTYRE

I "Geographisk-Statistisk Beskrivelse over Kjøbenhavns Amt" fra 1821 af Theodor Gliemann står bl.a. følgende om Kirke Værløse Sogn:

Ved Tællingen 1801 havde sognet 978 Indbyggere. Der holdes 300 Heste, 500 Køer, 450 Faar, 300 Svin. Jorderne er udskiftede, og 17 Gaardmænd samt 29 Husmænd udflyttede paa deres Lodder. Blandt Fæsterne er 67 Husmænd, der faar deres Fæste paa Amtstuen, og 3 Husmænd, der er Arvefæstere af Præsteembedet, og 7 simple Fæstere, 1 af Kirke Værløse Kirke, 1 af Ledøje Kirke og 1 af Kjøbenhavns Universitet.

Arealet til en Bondegaard er meget forskelligt her i Sognet, ligesom Hartkornet, der dog hyppigst udgør 6 til 10 Tdr.; Husmændene har som oftest et stort Jordtillæg, ikke sjældent over 20 Tdr. Land, og Jonstrup Vangs Husmænd, der besidde Jorden tiendefrit, har ikke under 3 Tdr. Land, hver Lod til 2 Skp. Htk.

I beskrivelsen fra 1836 - forfattet af førnævnte S. Sterm - kan

man bl.a. læse følgende om Kirke Værløse Sogn:

Efter Folketællingen i Aaret 1834 havde Sognet en Befolkning af 1238 (i året 1801: 978) Individuer, nemlig af Mandkøn 638 og af Quindekøn 600. I Kirkeværløse bor en Jordemoder, hvis distrikt bestaar af Kirkeværløse, Lilleværløse, Kollekolle, Jonstrups Vang, Bringe, Farum, Stavnsholt og Bregnerød.

Af Haandværkere findes 5 Smede, 8 Hjulmænd, 4 Skomagere, 4 Skræddere, 1 Urmager, 8 Vævere, 1 Fisker, som til sine Tider beskæftiger 12 - 14 Mand ved Fiskeriet i de omliggende Søer. Desuden 118 Karle, 118 Piger, 62 Drengene og 38 Indsiddere.

Beboernes Hovedindtægtskilde er Tørve- og Smørhandel. I Bringe tillægges en Mængde Gæs til Salg. Velstanden er jævn god, især blandt Gaardmændene i Lilleværløse. De skolesøgende Børns Antal i Sognets to Skoledistrikter er 172.

Antallet af Sognets Almissemlemmer er 30, hvoraf 26 faste fattige og 4 interimistiske. Understøttelsen gives i Kostdage, Mel, Klæder, Tørv og Penge.

I Aaret 1834 udgjorde hele Understøttelsen, beregnet i Penge, 625 Rbd. 93 Sk., nemlig i rede Penge 335 Rbd. 55 Sk.,

3125 Kostdage, beregnede til 8 Sk. daglig, og i Tørv 31 Læs, beregnede til 30 Rbd.

Fra skriftet ”Bidrag til Kundskaber om de danske Provinsers nærværende Tilstand i oeconomisk Henseende” af Joh. Phil. Hage, udgivet 1839, citeres følgende, der har relation til vor egn og ovenstående om tørvehandelens betydning:

At Landmanden nu søger at frembringe de Produkter, som betaler sig bedst, er vistnok aldeles rigtigt; men der er et Produkt, med hvilket Agerdyrkningen ikke har at skaffe, og det ytrer en stor Indflydelse paa Jordernes Dyrkning, og det er Tørven.

I de Egne, hvor denne findes i nogen betydelig Mængde, og det er Tilfældet i de Sogne, som ligger i en Afstand af 1 1/2 - 3 Mil Nord og Vest for København, der betragtes almindeligvis Agerbruget som en underordnet Indtægtskilde, og Interessen er fornemmelig henvendt paa Tørvemosen.

Hvad der i denne Egn bidrager til at svække Interessen for Agerbruget, er vel tildels den Omstændighed, at Jorderne almindeligvis er af ringe Beskaffenhed, og ville kræve, om end ikke mere Arbejde end det, der anvendes paa at tilberede Tørv og bringe den til Torvs, saa dog et større Forskud, der ikke saa snart, men tilvisse sikrere, ville forrente sig.

Saavidt vides er Tørvemosen hidtil ikke anvendt til Jordernes Forbedring ved at afgive Midler til at tilvejebringe Gødning; den Kapital, der stikker i Tørvemosen, gøres ikke frugtbringende ved at anvendes paa Ager og Eng; men der optages af den hvert Aar til Livets Ophold, og til at dække den Udgift ved Gaarden, som denne, ved det forsømte Landbrug, ikke formaar.

Det hedder derfor almindeligt i denne Egn, at det er Mosen, man skal leve af; havde man ikke den, saa det galt ud for dem. Det vil altsaa engang i Tiden komme til at se galt ud for dem eller deres Efterkommere paa de Steder, hvor der optages mere af Mosen end den kan frembringe igen, og det vil da tilsidst blive af Agerbruget - eller af Fattigbidraget - de skulle have deres Livsophold.

Skønt Mergel, siger Hr. Forstraad Lund i sin Indberetning om denne Egn, ikke er sjælden, kender de fleste den kun af Navn, endskønt en Bonde i Naboejnen Søsum (Fr.borg Amt) har opdyrket en Lod hermed og er bekendt af andre for sine rige Afgrøder.

Uheldigvis træffes der stundom paa søvnagtige Subjekter, der har slige Guldgruber; saaledes har Tilfældet været i Kirkeværløse, at jeg har paavist den bedste Mergel, og uagtet Ejeren trængte højlig til Afbenyttelsen heraf paa over 50 Tdr. Land høj og sandet Jord, har dette i Aartier været uden Følge. - Tørvens Bearbejdning og Torvning tilintetgør mit og fleres Raad.

Den 13. august 1841 vedtages ”Anordning angaaende Landcommunevæsenet”, og der må have være afholdt valg til sogneforstanderskabet, thi den 28. december 1841 tilskriver Sjællands Stiftsammandskab - signeret Knuth - valgbestyrelsen for Kirke Værløse Sogn som følger:

At jeg efter Omstændighederne Intet finder at erindre ved den foretagne Valgbehandling, hvorved 9 Mænd, nemlig: Gaardmand Lars Tørbensen i Kirkeværløse, Gaardmand Anders Jørgensen i Bringe, Gaardmand Niels Andersen i

Gammelt indsiderhus på Lille Værløsevej. I nyere tid blev bygningen anvendt som børnehave. Nedrevet 1978 da huset lå i vejen for den nye forretningsgade.

Lilleværløse, Procurator Knudsen i Kollekolle, Gaardmand Jens Hansen i Kirkeværløse, Gaardmand Knud Olsen, ibidem, Skolelærer Bjergen, ibidem, Gaardmand Lars Andersen i Lilleværløse og Sognefoged Anders Mouritzen, ibidem, ere valgte til Medlemmer af Sogneforstanderskabet for Kirkeværløse Sogn, det undlader jeg ikke tjenstligt at melde Valgbestyrelsen ifølge Anordningen om Landcommunalvæsenet af 13de August sidst leden, Paragraf 9. (ibidem betyder samme steds).

Valgforhandlingsprotocollen følger foreslagt tilbage.

Den 7. januar 1842 afholdes det første sogneforstandermøde hos skolelærer Bjergen i Kirke Værløse, hvor pastor Ras-

mus Aagaard, Farum, vælges til formand, og forskellige sognekommunale opgaver fordeles til medlemmerne.

Uddrag af referat fra Kirkeværløse Sogneforstanderskabs møde den 3. marts 1842 kl. 1 eftermiddag:

Ligesom Ligningscommissionen i forrige Aar havde taget under Deliberation (overvejelse), om ikke de Kongelige Skove og Søer, som ligger indenfor Sognets Grændser, burde optages til Contribution (beskatning) til Skole- og Fattigvæsenet, desuden at disse Deliberationer da bragtes til et endeligt Resultat, saaledes blev denne Sag atter i Dag bragt paa Bane.

Som Grund for en saadan Paaligning blev udhævet at ikke

allene denne Grundværdie, som enhver anden, burde beskattes, men at dettê findes saameget mere retfærdig, som de Kongelige Skove fornemmelig frembringer en stor Mængde Husmænd og Indsiddere, der i Tilfælde af Alderdom eller Svagheder, notorisk faldet Sognet til Byrde, fordi Skovene ei giver Fortieneste det hele Aar, uden at Arbeideren i Arbejdstiden kan opspare saameget at han kan have Udkommet derved i den øvrige Tid, ligesom Enker eller saadanne Personer næsten uden Undtagelse ere trængende til Understøttelse, naar Familien har uforsørgede Børn.

Sogneforstanderskabet besluttede at indstille til Amtmanden, *Det Kongelige danske bevilgende Resolution, for om formeldte Skove og Søer ikke burde deltage i Skole- og Fattigvæsenets Udgivter, og i bekræftende fald forment Sogneforstanderskabet, saafremt det Kongelige Rentekammer ikke maatte beslutte at give noget saadant Bidrag, maatte bestemmes efter Hartkorn, saafremt Skovene skyldsættes saaledes, at Skovskyld bidrager halvt med Ager og Engs Hartkorn, men i Tilfælde at Skyldsætning ei skulde finde Sted, forventes det at 20 Td. Land Skov kunde ansættes lige med 1 Td. Hartkorn Ager og Eng.*

Med hensyn til søerne, da forment Sogneforstanderskabet, *at disse kunde beskattes med 1 Mk. pr. 100 Rdl., som Forpagtningsafgiften andrager, hvilket er overensstemmende med hvad der er paalignet Embedsmænd og Pensionister af deres aarlige Indtægter.*

Den 16. juli 1848 sender en hr. Dahl følgende klage over by-

brønden i Ll. Værløse til den ærede forsamling i Lille Værløse Skole:

Ved denne Lejlighed kan jeg ikke undlade at gjøre den ærede Forsamling opmærksom paa den Uhyggelighed baade fra den moralske og den physiske Side betragtet; i Henseende til den for Byen fælles Kilde.

Denne Kilde er nu i en saa ussel Forfatning, at den i Mands Minde ikke har været saa slet; hvilke jeg kan bevidne som har kjendt den for henved 50 Aar siden. Man kunde næsten deraf slutte, at ligesom Folk var gaaet frem i udvortes Pragt var de gaaet tilbage i Reenlighed og Orden, og ligesom de offentlige Love i denne Henseende forhen er overholdt, bliver de nu tilsidesat.

At reen og godt Vand er et af Livets Goder kan vist ingen nægte; hvilke ogsaa bliver erkjendt af Alle, som for Exempel i Kjøbenhavn bliver der gjort alt for at skaffe dette Gode. At opregne alle de Uteerligheder, som jeg desværre saa ofte er Vidne til der finder Sted ved denne Kilde, ville være for vidtløftig, og vil derfor kuns anføre, at de smaa Børn, som ved Kilden samles, her lægge deres Ureenlighed, denne maae ved Pinde af Børnene druknes i denne Kilde. Drengene finder Fornøjelse i at lade deres Urin igjennem de aabne Brædder, for derved at lave en Slags Vandfald.

En Mand fandt for godt for nogle Dage siden at lægge tven- de Knipper Widier i Kilden.

Alle disse Uhumskheder maae nødvendigvis betage Vandet sit gode naturlige Udseende og Smag og derved blive usundt for Mennesker, hvilke ogsaa Provsten, da han var paa Visi- tats, ved at nyde et Glas Vand, gjorde mig opmærksom paa,

at vore Vand var meget udrikkeligt, hvorimod jeg gjorde den Indvending, at vi havde af Naturen godt Vand, naar Folk i Byen vilde have det.

Dette med saa mange Uteerligheder blandede Vand maae saavel den silkeklædte Dame som den grove Arbejdsmand fordøje, til Skade for Sundheden og den moralske Fremskriden.

Om der nu ikke af Vedkommende skulde blive foranstaltet disse Mangler afhjulpet, er jeg saa fri ifølge Skole-Forordningen af 1814 at paastaae mig anvist drikkeligt og reen Vand paa anden Maade.

Ærbødigst Dahl.

Den 5. juni 1849 gives Grundloven af Frederik VII, som derved blev umådelig elsket af det jævne folk. Herom vidner to notater, som Kirsten Hansdatter i Knardrup har indført i sin dagbog:

1863. Mandagen den 16 December: I dag har vi modtaget det tunge Sorgens Budskab at den skønneste Stjerne paa alle Danskes, Lyksaligheds Himmel vor Kjerre Konge Frederik den Syvende er død faa Kronede Hoveder haver været saa elsket af sit Folk som Han og han vil mindes og elskes saalenge Danmark er til, det danske Folk vil aldrig glemme deres Elskede Frederik den Eiegode. Søndagen den 15 reiste han til en bedre Verden Kl. 3 om Eftermiddagen paa Glyksborg Slot i Slesvig.

1863. Onsdagen den 18 December. Jeg har været med Knuds

i Kjøbenhavn og vi var oppe og saa vor Elskede Konge paa Parade mens Kons Kisten, Aldrig har jeg set Skjønnere Syn der brente (saa) mange Lys at det varmede i Ansigtet.

Postudbringelse i Kirkeværløse Sogn blev diskuteret på Sogneforstanderskabets ekstraordinære møde den 16. december 1848.

Baggrunden for diskussionen var en genpart af en skrivelse af 18. november 1848 fra Den Kgl. Generalpostdirection, modtaget gennem Amtsraadet for Københavns Amt.

Den Kgl. Generalpostdirections brev lyder som følger: Da Generalpostdirectionen har paatænkt i Overensstemmelse med hoslagte Forslag, deels at oprette Brevindsamlingssteder mellem de forskellige Poststationer, og deels efterhaanden at indføre Landpostbude i de forskellige Districter, skulde man forinden en saadan Foranstaltning bringes til Udførelse, herved tjenstligt have Amtet erindret om behagelig at foranstalte indhentet og dertil indsendt Amtsraadets og vedkommende Sogneforstanderskabers Betænkning over fornævnte Forslag, ligesom man forventer at modtage Amtets egen gode Betænkning om samme.

Ved samme Leilighed ønsker man ogsaa at erholde meddeelt de til Forslagets Udførelse fornødne Oplysninger, nemlig Underretning om, deels i hvilke Districter det maatte ansees for gavnlige at indføre Landpostbude, tilligemed Opgivelse af de hensigtsmæssige Udvekslingssteder, og deels til hvem, det vilde blive betroet af Landpostbudene at modtage og til

samme at aflevere den forsendende Correspondance, ligesom man ogsaa ønsker at vedkommende Sogneforstanderskaber vilde ytre sig saavel om hvem der maatte ansees for bedst skikkede til at ansættes som Landpostbude i de forskellige Districter som og om i hvilket af disse der findes private Postbude for Tiden.

Resultatet af diskussionen under det ekstraordinære sogneforstanderskabsmøde blev nedenstående svar, stilet til Det høie respektive Amdsraad for gl. Kjøbenhavns Amt:

Hvor gavnligt Sogneforstanderskabet endogsaa indseer at det vilde være paa mange Stæder at indrette de paatænkte Postlandbud, saa maa dog Forstanderskabet gjøre opmærksom paa at nærværende Sogn som Vi repræsenterer ingeniunde er isoleret men derimod ikkuns beliggende 1 1/2 Miil fra nærmeste Postcontoir i Lyngbye, at Sognets Beboere stadig og tildeels Daglig har Vogn i Byen og at Forstanderskabet ikke finder det tilraadeligt for dette Sogn at anskaffe de paatænkte Postbud saameget mere som Sognet er og fremdeles vil vedblive at være bebyrdet nok.

Morvilles Minde 1977. Et af kommunens få markante bygninger. Nedrevet i forbindelse med opførelsen af det nye hovedbibliotek og anlæggelsen af bibliotekshaven.

SAGN OG BERETNINGER FRA VÆRLØSEEGNEN

Minder fra Værløse

Nedenstående er skrevet af Ebba Tramp Launsby, der er født 1885 og opvokset på Værløsegaard, og bragt i Hareskov-Værløse Avis den 8. juli 1960:

Det vil vist være aldeles umuligt for nutidens mennesker at forstå, hvor fattigt, hvor elendigt, hvor ubeskriveligt håbløst en landarbejder ved århundredskiftet havde det.

Med undtagelse af Jeppe Aakjær, der jo særligt beskriver Jylland, har vi vist ikke haft nogen, der ligesom har set til bunds i datidens Sjællands nød. Landbruget, datidens hovederhverv, var jo nede i en bølgedal. Gårdmændene var fattige og jamrede over skatter, de grusomme terminer og de stigende folkelønninger. En pige havde hidtil haft 8 - 10 kr. i løn på landet. Nu ville hun have 12 - 15 kr., og i København gav de 20. Det var meget store penge på den tid.

Arbejdstiden på bøndergårdene var lang og træls. Pige- og karlekamre var elendige, og kosten var alt andet end overdådig.

Min mor var god ved sine piger og lærte dem godt op. Kosten var bedre end hos de fleste, selvom man nu om dage ville have korset sig og kaldt den videnskabelige sammensætning for umulig. Men der var rigeligt både for karle og piger, og vi selv fik nøjagtig det samme.

Og hvor længtes jeg ikke efter den jævne danske kost, da jeg som 15-årig pige blev sendt til Tyskland for at studere musik: Det grove rugbrød, det hjemmelavede fedt, kommenosten, saltet flæsk og spegesild og de andre herligheder.

Naturligvis var der gode danske middagsretter, som man endnu i dag serverer i danske hjem: Fylt hvidkålshoved, brunkålsbudding, slagtemad, rabarbergrød og andre frugteretter. Opskrifterne på alle de danske retter har jeg måttet give mine læsere ved "Den danske Pioner" i USA, hvor jeg gennem en lang række år har været medarbejder. Man bad mig engang i "Pioneren" om at give opskriften på den ægte danske knapost. Og så mindedes jeg at have set, hvordan den blev til i et husmandssted, hvor jeg havde min gang som barn.

Men medens karle og piger trods lav løn og lang arbejdstid

dog trivedes så nogenlunde, så havde en gift landarbejder kun 1 kr. om dagen gennem vinteren. Og så måtte han selv om, hvordan han fik mad, klæder, brændsel, lægehjælp, medicin, og desværre ofte brændevin.

Men egentlig nød var der ikke, hvis ikke sygdom og ulykker kom til. Koner og børn hentede brænde i skoven. Fra forårets begyndelse samlede man skovmærker til kranse, som solgtes på Grønttorvet i København. Man spadserede de to danske mil ind til torvet og solgte blomster og kranse.

BÆRPLUKNING I SKOVEN

For pengene købte man brugt tøj hos marskandiseren, lidt kaffe, cikorie; bolsjer, et nummer af Louis de Moulin Revu'en og en skillingsvisse. Belæst med disse herligheder vendte man hjem til Braaderne og Værløse. Og man kunne være heldig at få en køretur hjem med en af de bøndervogne, der kørte med latrin. Bønderne hentede jo naturgødning i hovedstaden, på hospitaler og kaserner. Man anede ikke, at en masse smitstof blev bragt med hjem. Særlig tyfusbaciller. Navnlig tyfusedemier hærgede gang på gang.

Jeg husker, da den første bil, der kunne rumme 6 mennesker, kom til egnen. Den kørte i en slags fast rute fra Farum til København.

Jeg mindes en tur, hvor hestene foran latrinvognen gik fra vid og sans og løb løbsk, så det uhumske indhold sprøjtede til alle sider. Hygiejnen var alt andet end god, men man vidste ikke bedre på de tider.

Aftenerne på Værløsegaard var hyggelige. I dagligstuen sad vi om det runde bord og broderede, medens min far læste højt. Den bog, der greb mig dybest, og som kom til at betyde så meget for mig var "Onkel Toms Hytte". Ikke den dårlige udgave, som senere tider er blevet narret med, men den originale gamle, uden forkortelser og med henrivende illustrationer. Det var navnlig kvækernes indsats i Amerika for at hjælpe de flygtende neger-slaver, der greb mig. Og da jeg år efter blev lærerinde på en kvækerskole i Amerika, fortalte jeg i et foredrag om denne bog, der først vakte min kærlighed til Amerika.

Men ude i det store, varme spisekøkken på gården var der heller ikke kedeligt. Der sad karlene med deres piber og pigerne med deres strikkestrømper, og her hørte jeg de mange sagn, legender og den egnshistorie, som jeg meget ofte gennem mit lange liv som dansksproget journalist i Amerika har genopfrisket i mine blade.

Meget uhyggelig var beretningen om koleratiden i 1850. Folk i hovedstaden døde som fluer, og det blev skik, at folk, som ikke havde råd til at begrave deres døde, kørte dem ud om natten og lagde ligene i grøfterne ved Værløse.

Folk, der om morgenen gik på arbejde, var angst og bange for det grufulde syn af døde i grøfterne, uhyggelige og smittefarlige som de var.

Der skete meget lidt i gamle dages Værløse. Min mor undrede sig til tider over, at en egn kunne være så død. Jeg kunne godt have undt hende at se nutidens Værløse med villabebyggelse, flyveplads, museum, ny skole, bungalows, supermarkeder m.m. - Men den smule, der skete, kom til gengæld godt rundt og blev debatteret, kritiseret og bedømt.

Et Entholdelsesdekret

Et af de mennesker, der var på omtale i hele 8 år, vil jeg kalde Bernt. - Det var hverken værre eller bedre med Bernt, end at han fra sognepræsten havde modtaget et Entholdelsesdekret.

Jeg tør vædde på, at ingen i dag aner, hvad dette dødsens alvorlige dokument betyder. Og Bernt modtog ikke mindre end otte gange et sådant.

Lad mig da forklare, hvad det betyder:

Bernt var forlovet og ville gerne giftes. Men gift kunne man kun blive på de tider, hvis man ikke havde modtaget fattighjælp. Men Bernt havde under en sygdomsperiode modtaget 20 kr. af sognet og havde ikke været i stand til at betale dem tilbage.

TYVE KRONER ! Det var dengang mere end 200 kr. er i dag (1960). Men skønt den bundhæderlige og flittige mand arbejdede og slæbte af al magt, kunne han ikke skaffe disse penge.

Han elskede sin forlovede og drømte ikke om at give afkald på hende, så Bernt og Line flyttede sammen i hans lille, fattige, stråtækte hytte. Men et års tid efter kom et barn til verden. Så var det sognepræstens pligt at sende dem et Entholdelsesdekret, hvad der betød, at det blev alvorligt pålagt dem at holde sig borte fra hinanden.

Nu kan man i vor tid forbavses over en sådan hårdhertighed. Var der ikke et eneste menneske i sognet, der kunne give sognet de tyve kroner for dette par og derved give dem adgang til den vielse, de ønskede så meget? Eller var der ikke en behjertet sjæl, der kunne samle 20 kr. ind til det unge par? - Tyve kroner var som sagt mange penge. - - Men folk havde ingen sans for det umoralske ved at nægte et par forældre en lovlig vielse.

Året efter kom der et barn til i hytten, og præsten sendte et nyt Entholdelsesdekret. Men nu begyndte folk at more sig over historien og over præsten. ”Mon det gamle fjols vil blive ved med sine Entholdelsesdekreter,” sagde doktoren,

der hjalp Bernts børn til verden, ”for så kan han blive ved med det.”

Bernt og hans kone nåede at sætte en flok på vist nok otte børn i verden, og præstens årlige Entholdelsesdekret satte intet stop for familieførøgelsen. - Enten må lovene være blevet forandret eller Bernt må have skaffet sig de tyve kroner, for det endte med, at præsten måtte vie dem. - Og de holdt trofast sammen til deres dages ende.

Egnens største mand.

Blandt vore piger på Værløsegaard var Karen Marie det strålende minde. Min mor påstod altid, at en mere storartet pige fandtes ikke. Min søster, der tidligt viste talent for maling, kaldte hende for Kramme. Hun malede hende på en stor dør, hvor man så Kramme stå og ælte brød.

På en anden dør i køkkenet var der et maleri af brødmanden, der to gange om ugen kom kørende ind i gården. Han sprang af vognen med favnen fuld af rugbrød, stak hovedet ind ad køkkendøren og spurgte: ”Hvor mange brødder?” Men en dag opdagede han sit eget billede på køkkendøren. Det lignede godt, og nedenunder stod: Hvor mange brødder? Pigerne fniste, og brødmanden blev noget flov. Måske var det maleriet, der fik ham til at forandre forespørgsler. For nu blev det til: ”Skal det være et, to eller tre?”

Men tilbage til Kramme! - Jeg havde jo i en meget ung alder gjort den bitre erfaring, at mænd ikke var til at stole på. Se nu til ham snedkeren fra Hou, Poul Nielsen, der havde bortført min elskede barnepige Grethe (Karen Maries søster) som sin brud! Og nu gik der en anden ung mand og luskede for Karen Marie.

Den unge mand hed Niels Nielsen, men da hans forældre var skovfogedfolk i Ryet Skov, blev han gerne kaldt Niels Ryet. Jeg havde afluret ham hans teknik. Han kom kørende i fuld firspring fra Værløse. Men farten sagtnedes ned mod Værløsegaard, og ved selve gården holdt han stille. Bom - stille! - Og så skulle det jo nok passe, at Karen Marie var ude i haven. Hun havde også set vognen. Og så faldt det jo så ganske naturligt at komme ud og sige goddag til den ualmindelig kønne unge mand.

Og selv om jeg syntes, at det var vældigt festligt at komme til et stort bryllup på landet, med kyllinger, lagkager, kransekager, ja, alverdens gode ting, så lå den gamle bitterhed mod Poul og Grethe endnu oplagret i min sjæl. - Mænd var nogle grimme røvere, når det gjaldt pæne piger. Og min mor nærrede denne følelse, da jeg en dag hørte hende sige til far: ”Ja, det bliver jo så nok til noget med Karen Marie og Niels.” - Og det blev det.

De blev stamforældre til en anset slægt der på egnen. Der gik sære frasagn om Niels’ slægt. Den sagdes at stamme fra den oldenborgske kongestamme. - Nu har oldenborgerne jo ikke strålet med nogen overvældende glans i Danmarks historie. Og den konge, som man i gammel tid tillagde stamfaderværdigheden til denne slægt, har ikke noget at råbe hurra for, historisk set. - -

Men det var Niels Ryet. Og med fare for majestætsfornærmelse mod samtlige højsalige Oldenborgere vil jeg påstå, at denne mand var af en værdifuldere støbning end nogen af dem. - Hvis legenden altså virkelig er sand.

Niels Nielsen fra Ryet blev egnens bedste mand, det mest værdifulde menneske, som vi, der kendte ham, aldrig glemmer. Drukkenskaben var egnens svøbe. - Hvor jeg husker den gamle kro i Værløse, hvor egnens mange drukkenbolte sad og ødte deres knappe løn. Brændevin kostede vist 10 øre flasken, og med dette giftige sprøjt ødelagde utallige mænd deres helbred, deres familieliv, deres indtægt og enhver mulighed for en menneskeværdig tilværelse.

Men så kom Niels Nielsen til. Han indførte Blå Kors på egnen. Min mor blev et af dens medlemmer og fik efter 50 års medlemskab guldmærket. Men Niels tog fat fra bunden. Dranker efter dranker fik han reddet, og folk, der gennem årtier havde været dybt forfaldne alkoholister, blev under Niels’ påvirkning til udholdende afholdsfolk.

Hvordan bar han sig da ad? Hvad sagde han til dem? Det fik ingen at vide. Men den vogn, der i sin tid sagtnede sin kørsel, når den nærmede sig Værløsegaard, hvor den udvalgte boede, den holdt nu stille udenfor alle drankerhjem. Han kunne efter sigende anvende time efter time til at tale med sådan en mand, og han helmede ikke, før manden var med i Blå Kors. Hans evne til at styre og lede, til at overtale og virke for sin sag var enestående, og man tør vist sige, at han næsten udryddede drukkenskaben fra egnen.

Min far udtalte engang: Niels Nielsen skulle have været konge af Danmark. Hvilken prægtig regent ville vil så ikke have haft. Mange tillagde hans udmærkede hustrus indflydelse æren for hans arbejde. Men hun har fralagt sig alt: ”Det var Niels ene om”, skrev hun mange år efter til mig i Amerika.

Jeg har aldrig hørt om nogen orden, noget ridderkors, nogen udmærkelse eller æresbevisning blev tillagt Niels Nielsen. Så meget større tør vi tro, at æren og takken har været i det rige, hvor de første bliver de sidste, og de sidste de første.

Kniplingskræmmeren

Det må være sket i 1820'erne eller omkring 1830, at en slesvigsk kniplingskræmmer ankom en aften til Lille Værløse kro med sin krambodssæk på nakken og en velspækket tegnebog i lommen. Han ville overnatte på kroen, og siden har ingen hørt eller set ham.

Rygtet tog fart. Han var blevet myrdet af kromanden og hans kone, sagde folk. Familien i Slesvig meldte sagen til øvrigheden, og en vistnok meget lidt grundig undersøgelse blev sat i gang; men man kunne ikke skaffe beviser, da kroens karl og pige forsvandt samtidig.

Kromanden havde siddet dårligt i det, og alle havde ventet en fallit; men nu lod han til at kunne klare alt. Skønt hverken han eller konen øste penge ud, så var der dog kommet velstand til huse, mente man. Men værst var det dog, at nu

spøgte det omkring kroen. Nat efter nat så troværdige folk en mørk skikkelse komme vandrende ude fra den såkaldte Meyers Skov ved Søndersø. Han gik op til kroen, dunkede på ruden til den lille gæstestue; men kom nogen ud, var han forsvundet.

Folkesnakken, som jeg endnu husker fra min barndom, lød: Den myrdede kræmmer er begravet nede ved søen. Han kan ikke finde fred i graven, da han ikke ligger i indviet jord. I 1890-erne fandt skovhuggere imidlertid et skelet nede i Meyers Skov, opkaldt efter proprietær Meyer på Hareskovgaard. Den dødes rester blev lagt i en kiste og bragt op til Kirke Værløse Kirke, og genfærdet har ikke siden vist sig.

Men hvordan turde folk da åbenlyst fortælle derom og stemple folkene i kroen som mordere? - Her er hvad der fortæles i 1890'erne!

Kromanden var på fallittens rand, da kniplingskræmmeren ankom med sin sæk på ryggen og sin fyldte tegnebog. Han havde solgt mange af de såkaldte huelin, som brugtes til kvindernes guldhuer. Han havde faktisk været Danmark rundt og gjort store forretninger, og han må have været uforsigtig i omtalen af sine pengesager; thi alle mente nøje at kende den sum, som morderen havde røvet, nemlig ca. 39.000 rdl.

Imidlertid havde karlen og pigen i kroen, der var forlovede, været ude at gå en tur i måneskinnet. De blev forbavsede over at se, at der skinnede lys i den lille gæstestue. De besluttede at se ind ad vinduet, hvor de så kromanden med en økse

Kroen og Bymidten 1960 - efter gammelt foto.

kløve hovedet på den sovende kniplingskræmmer. Krokone fik i en fart forklaret manden, at liget måtte fjernes straks.

De tog da liget, svøbte det i hestedækkener og lagener og slæbte det af sted ud af huset og ned til søen. Karlen og pigen blev rædselsslagne. De gik op på deres kamre og holdt rådslagning resten af natten og pakkede deres få ejendele og klæder. Da krofolkene kom tilbage, lavede konen til storvask. Hun kogte vand og sæbelud. Lagener og tæpper blev vaskede, gulvene skrubbet, sengehalmen brændt og kammeret bragt i orden, så alle spor var slettede om morgenen.

Morgenen derefter samledes som sædvanlig krofolk og tyende til morgenmaden. "Nå, husbond og madmor har nok haft travlt med storvask i nat," sagde karlen, der sad med en god knortekæp i hånden. Krofolkene blev rædselsslagne. Ja, og det var nok tungt at bære kræmmeren helt ned til søen," vedblev karlen. Også pigen kom med en bemærkning.

Kromanden indså, at enhver benægtelse ville være frugtesløs. Han begyndte derfor at underhandle med parret om, hvor meget de ville have for evig tavshed og for at drage af gårde straks. Man enedes om en sum, som satte karlen i

stand til at købe en gård, og han og pigen drog af sted med de blodbesudlede penge.

De lovede højt og helligt aldrig at fortælle et ord om det ske-te; men inden de forlod egnen, var de inde et par steder. Først i Værløse hos nogle bekendte og senere et andet sted længere fra mordstedet; og de fortalte løs. Men da endelig efter måneders forløb en langsom undersøgelse kom i gang, var vidnerne borte og pengene gemt.

- -Det var omkring midten af tyverne, at jeg i novellistisk form skrev til "Kristeligt Dagblad" om dette sagn, der nu lå næsten 100 år tilbage i tiden. Jeg måtte jo give den myrdede kræmmer en hjemstavn i min novelle, og kaldte den så Jejsing Hostrup.

Så skete det mærkelige, at jeg en dag fik et brev fra en frk. Lorentzen, som dybt bevæget havde læst min historie om hendes oldefader, kniplingskræmmer Lorentzens mord. Alle spor førte til Værløse kro, da familien for 100 år siden havde bedt øvrigheden opklare sagen; men der fandtes jo hverken vidner eller beviser. Hun bad mig indtrængende gøre rede for, hvad der var sandhed, og hvad der var digt i min fortælling. - Jeg svarede hende da, at jeg ville ikke nu efter 100 års forløb nævne navnene på de ikke så få efterkommere, som levede på egnen. Jeg ville kun sige, at penge-ne forlængst var gået tabt.

Ebba Tramp Launsby.

Et Christeligt Brev

Der var engang en greve som havde en Tjænnere og som vilde lade ham henrette men skarpretteren kunde ikke hugge Hovedet af ham da spurte greven hvorledes dette kunde være at intet Sværd kunde beskadige ham da to Tjænnere det brev frem som han havde paa sig og viste her på stod skreven følgende Bogstaver L J S K H B H N K derpaa befalede greven at envær skulde bære et saadant brev paa sig hvo som haver dette brev hos sig kan hverken Lynild eller Torden gjøre Skade og naar en Næsse bløder eller man har blodige Saar lægger man dette brev paa saa skal blodet strax stilles skrives disse bogstaver op paa en sædel ei heller noget Slags Skydigt kan gjøre dig nogen Skade alt skal staa stille i Navnet Gud Fader Guds Søn og Gud den hellige Aand H S S A Gud skal bevare dig fra tyve og Mordere ingen kan sige falsk Vidnesbyrd imod dig du kan ikke blive forfærdet ild og Van kan ikke gjøre dig Skade dette brev er bædre end Penge Ligesom Jesus Christus stod stille i Oliehaven og Lige saa vist som han Vandrede her paa Jorden skal aldt Skydigt staae stille heller ikke Gevær ild kan gøre dig Skade Syndigt og Usyndigt maa staae stille og befale mig i Navnet Gud Fader Guds Søn og Gud den hellige Aand hvoe som ikke troer dette kan skrive det af og hænge det paa en Hund og skyde derpaa saa kan han see det er sant dette Brev er Sendt fra Himlen og funden i Hulsøen i Aar 1724 og svævede over den Stad Lølæden det var strags med Gylden bogstaver og da man vilde gribe det veeg det tilbage intil man i Aaret 1770 fik det infal at skrive det af og gjøre det bekendt for Værden

Indvidere stode der skrevet i dette brev hvo som Arbeider om Søndagen er forbandet i maa ikke arbeide for sildiget om Lørverdagen Jeg har given Eder 6 Dage til Arbeide den 7ende skal i gaa til Kirke at høre og føre Guds Ord Unge og Gamle skal bede med hværandre at Eders synder maa blive Eder forladte og om i saa have saa mange Synder som Sandet i Havet og Løv paa Træerne skulde dig dog forlades Eder naar i kunds troer di Or ær din Fader og din Moder sig ikke falsk Vidnesbyrd om din Næste begjær ikke Guld eller Sølv af Eders Rigdom skal i give Fattige sky Menneske Lyster og begjærlighed dette Brev have Jeg Jesus Christus selv skrevet hvo som ikke troer dette Brev er af mig Fordømt og skal straffes paa den Yderste dag hvor han skal svare for det hvo som haver dette Brev skal Aabenbares det den ene skal lade det afskrive af den anden hvo som haver dette brev i sit Huus kan intte Torden Veir gjøre Skade dette brev haver jeg skrivet ved mine hellege Engle i dette velsignede Navn Amen

”Et Christeligt Brev”, et såkaldt Himmelbrev, blev fundet mellem papirer og dokumenter fra Gl. Skovhavegaard, og givet til Historisk Forening af frk. Karen Olsen ved Snarevase, Ganløse Ore. Brevet var foldet flere gange, så det kunne bæres i en lille uniformsломme, og det har sikkert tilhørt giverens farfar, Christian Olsen, Kr. Værløse, der deltog i krigen i 1864.

Et himmelbrev er et brev eller en formular, som foregiver at være nedfaldet fra himlen og skrevet af Kristus. Indeholder en manende henvendelse til menneskeheden, oftest med

trusler om straf eller belønning. Himmelbreve forekom tidligere i trykte eller prentede eksemplarer til ophængning. Ordlyden følger bestemte formler, der kan følges tilbage til ældre middelalder; omtales allerede i år 584.

De danske himmelbreve opgiver, at brevet var afleveret af en mand eller engel til en vis Iust Tollert ved Assens. Himmelbreve fik også betydning som beskyttende amuletter.

Her følger begyndelsen til et himmelbrev, givet til Historisk forening af fru E. Saxholm, Jonstrup.

Et christeligt brev

som er modtaget af en mand Iust Tollert denne Mand havde talt tre gange med Guds Engel første gang og anden var han som en Mand i brune Klæder og havde en Foret hue paa Hovedet dette fortalte Iust til Præsten og Hans Datter hvilke svarede Iust at dette havde nok været et spøgelse. Da kom han tredie gang og sagte han var en Guds Engel han slog sin Kjortel til side og da var han saa klar som en Lue kunde ikke ses paa ham Engelen sagde at Gud ikke kunde have Roe for den Fattige Suk og Raab at de skulde betale Jorden som de ligge i for de store Synder og den store Hoffærdighed som mennesker begaar og han sagde at denne Bye nemlig Kjøbenhavn var den søndigste i hele Christenheden det sagde Engelen i Guds Stad Tillige sagde han at paa mikaeles Bjærgget hænger et Brev med store forgyldte Bogstaver som lyder saaledes som følger -

(derefter følger næsten samme ordlyd som i første brev).

Knud Andersen Fraugde d, 20 Februarii 1819.

EFTERSKRIFT

Jens Skov mente ikke, at en bog om hans virke ved kurserne "Kend din egn" burde omfatte ham alene, idet hans nære ven, Karl Nielsen, jo også havde undervist om sin viden, ligesom de jo begge, Skov som kasserer og Karl Nielsen som formand for Historisk forening, hørte tæt sammen.

Derfor ønskede Jens Skov, at der i denne bog blev gengivet, hvad han i 1973 skrev om Karl Nielsen, da Foreningen havde 25 års jubilæum, og det er hermed gjort:

Han gjorde Værløse større.

Om kort tid skal vi feste i anledning af Historisk Forenings 25 års jubilæum, og der kunne vel være grund til at fortælle lidt om ham, der gennem disse år har været sjælen i foreningens virke og vækst, den utrættelige arbejder for foreningens formål, der trods skuffelser i mange henseender stædigt og sejt fortsætter med det stadigt voksende arbejde på museet hjulpet af flittige medarbejdere, stadig forrest: kulsvier Karl K. Nielsen.

Længe før han bosatte sig i Kr. Værløse efter ca. 10 års ophold i Farum, var han almindelig kendt og anset ”på bjerget” som en dygtig amatørarkæolog, og han havde allerede en stor samling fra oldtiden. Denne samling kunne han vise frem for interesserede. Da han blev den nystiftede forenings formand, samlede han hurtigt en kreds af unge og arbejdslystne om sig, der kunne og ville bistå ham ved udgravninger og deraf følgende undersøgelser.

Dette er ikke stedet til at skrive i detaljer om dette arbejde; det vil kun blive en registrering af de største fund.

En kælder ved Klostergaarden (Foss’ hus) i 1952 kostede meget arbejde, men gav også et godt resultat, så man kunne se, at denne bebyggelse, der i sin tid hørte til Esrums kloster, var af en kvalitet, der langt overgik andre bondeboelser i Ll. Værløse.

En bronzealderhøj på Lundsbakke i Kr. Værløse blev undersøgt i 1953, tingene opmålt og registreret, og stenene, der lå i smuk orden over den døde, blev opmålt, tegnet og fotograferet, og derefter samlet bag Højbakkehus, hvorfra de ved passende lejlighed vil blive flyttet til Mosegaarden.

Sideløbende med dette arbejde begyndte oprettelsen af de historiske samlinger i Ll. Værløse gamle skole, hvor skolestuen blev indviet den 14. februar 1953. Det blev et større arbejde med indsamling og registrering, og da museet også skulle have åbningstid, tog det meget af hans fritid.

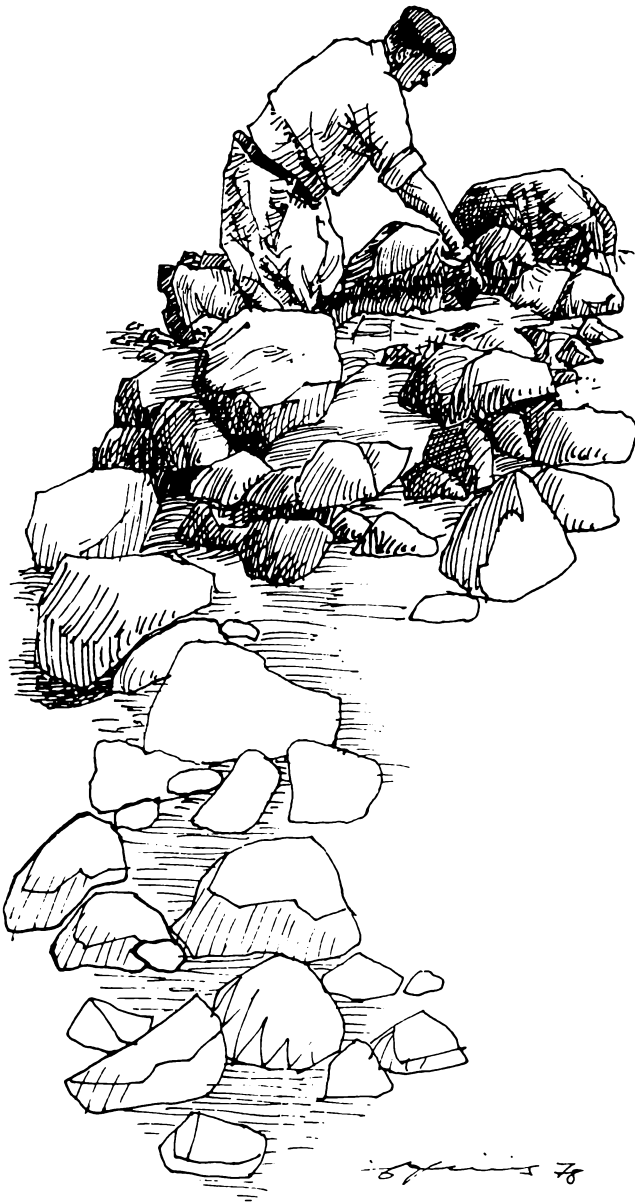
På denne tid hjalp han også professor Møller-Christensen med udgravninger ved Æbelholt kloster, en St. Jørgensgaard på Møn og en i Aaderup ved Næstved, hvor han lærte at mestre den fine teknik ved udgravning af skeletter.

Ved en restaurering i 1956-57 af Kirke Værløse Kirke udførte Karl K. Nielsen undersøgelsesarbejdet under Nationalmuseets ledelse, og foruden mønter m.m., som blev sigtet fra de øverste lag af sandet i hele kirkerummet, fandt han her så mange stolpehuller, at den tidligere trækirkes plads - måske den første kirke efter kristendommens indførelse - kunne bestemmes. Han fandt også en mønstergyldig, romansk stormandsgrav med et velbevaret skelet, men desværre intet, der kunne fortælle om manden.

Tomten efter den gamle kro i Ll. Værløse blev i 1959 grundig undersøgt. Samtidig var han i fuldt sving med en undersøgelse på marken sydvest for Annexgaarden i Kr. Værløse, hvor han fandt en vandmølle fra første halvdel af 1300-tallet med mange rester af pæle, skovblade af træ til vandhjulet, itubrudte møllesten, lidt husgeråd og mønter m.m. Disse mønter, alle fra Kristoffer II’s tid, gav fuldstændig datering. Det var også tydeligt, at møllen var blevet ødelagt ved vold i den for Danmark så urolige tid.

Farum Kirke blev restaureret i 1960. Også her foretog han det manuelle undersøgelsesarbejde under Nationalmuseets ledelse.

I 1961 fandt han tomten af en af de gårde i Jonstrup, der brændte i 1605. Karl K. Nielsen foretog her en meget grundig undersøgelse, der var helt i overensstemmelse med lærer J.P. Jørgensens teori om de to Jonstrupgårdes beliggenhed. Det var tydeligt nok en lystgård, da tingene, man fandt - kakler, skår, m.v. - var af en kvalitet langt ud over, hvad der ellers var brugeligt på landet.

I 1962 blev Herlev Kirke restaureret, og her foretog han ligeledes undersøgelsen af kirkegulvet. Samme år afsluttedes en udgravning og undersøgelse af en jernalderboplads på Almager i Ganløse.

Tomten efter det gamle hus ved kirkemuren i Kr. Værløse, til venstre for indkørselsportalen, blev undersøgt i 1964, og samme år undersøgtes tomten efter Frederik IV's rytterskole i Ll. Værløse.

Foruden de nævnte, store undersøgelser, han gennemførte i årenes løb, foretog han også mindre, men særdeles betydningsfulde undersøgelser, såvel i Værløse som i omegnen.

Men hans største fund blev dog ikke gjort i Værløse, men i Farum Lillevang. Allerede i 1952 var han på sporet af den gamle landsby Bodilstorp eller Bodelstrup, der hørte til Roskilde Bispestol i 1370, og hvis senere skæbne ikke kendes. Gårdene fandt han ikke, men derimod et pottemagerværksted med masser af kasserede potter, kakler m.m. Til Nationalmuseet blev alene indsendt 92 kasser. Denne undersøgelse blev genoptaget i november 1970 og fortsat til maj 1971, og man fandt tre ovne på rad og fik bestemt de mest karakteristiske fabrikater ud over produktion af munkesten. Der må være brændt i tusindvis af små uglaserede, rundbuede lerkar, uden hank og af gråsort farve. Et helt eksemplar fandt han under restaureringen af Farum Kirke i 1960; men hvor er de andre?

Det er vel et af de betydeligste fund fra bondelandet i denne middelalderperiode, ca 1300-1350.

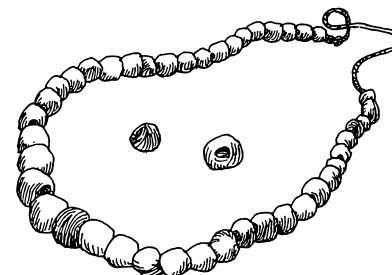
De arkæologiske fund aftager kendeligt fra midten af 1960'erne; dels på grund af de hårdhændede bulldozere, der ikke giver arkæologen mange chancer, og dels på grund af mangel på frivillig arbejdskraft. Biler, fjernsyn og rejselivet har fuldstændig ændret unge menneskers livsmønster.

Læserne må forstå, at Karl K. Nielsen ikke altid selv har fundet de første spor, der ledte til en undersøgelse. Til gengæld har hans indsigt og erfaring med udgravninger gjort disse mønstergyldige, og han har bestemt ikke sparet sig selv under arbejdet i marken, men har ofte været alene om det meste af det. Det er også nødvendigt at fortælle, at han ofrede al sin fritid, ferier og ekstra fridage på disse arbejder, der ofte foregik under ugunstige vejrforhold.

Museet optog nu hans meste tid, og her må vi ikke glemme, at han i 1968 sammen med gode hjælpere indrettede hele det brandfri kostaldloft på Mosegaarden, så der kunne blive et hensigtsmæssigt museumsrum, og vi slap for at deponere de indsamlede ting i et fugtigt beskyttelsesrum i Skovlunde, hvor Ballerup museum allerede havde gjort dårlige erfaringer.

Der kunne skrives meget mere om hans enorme arbejdsindsats. Han har været sjælen i ikke så få særudstillinger af museumsgenstande i årenes løb. Mange steder i Nordsjælland, også her i Værløse, har man lyttet til hans levende og inspirerende foredrag om vor fortid, med korte og præcise udtalelser om tingene. Han hengav sig ikke til fantasi om fortids dage. Han stod i alleregentligste forstand med begge

ben på jorden; solid og sikker og med en viden om tingene, så tilhørerne kunne mærke, at han havde levet sig ind i det, han fortalte om.

BILLEDNOTER

Samtlige kort og fotos i denne bog er med stor velvillighed stillet til rådighed for reproduktion af Lokalhistorisk Arkiv for Værløse kommune.

Tegningerne side 111 og 112 er i sin tid fremstillet til undervisningshæftet ”Bronzealder. Stormænd i Værløse” af Hans Jørgen Hansen og udgivet af Kulturel forvaltning, Værløse kommune 1978, og tegningerne side 3, 75, 92, 96, 99 og 106 er oprindeligt trykt i undervisningsmaterialet ”Lokalsamfundet 1A og B” af Nils Gudme og Bjarne Lomholdt, udgivet af Kulturel forvaltning, Værløse kommune 1978.

De er alle velvilligst stillet til rådighed for denne bog.

Alle øvrige tegninger er fremstillet specielt til ”Kend din egn”.